
2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

2.1. BENDROSIOS NUOSTATOS

2.1.1. Prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių samprata, jų apsauga

Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2012 m. gruodžio 19 d. sprendime pažymėjo, kad žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas taip pat laikytinas pamatine konstitucine vertybe, neatskiriama susijusia su Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančiomis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija ir respublika; prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis taip pat negali būti paneigtas.

2.1.2. Asmenų lygybės (lygiateisiškumo) principas

Asmenų lygiateisiškumo principo sąsaja su teisinės valstybės principu

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas

Konstitucinis teisinės valstybės principas neatsiejamas <...> nuo Konstitucijoje, *inter alia* jos 29 straipsnyje, įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principo. Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas kartu yra ir konstitucinių teisingumo, darnios visuomenės imperatyvų, taigi ir konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeidimas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. gruodžio 14 d., 2013 m. balandžio 30 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas

Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Pagal konstitucinį asmenų lygybės įstatymui principą teisėje pagrindinės teisės ir pareigos privalo būti įtvirtintos visiems vienodai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. kovo 2 d., 2011 m. gruodžio 22 d., 2012 m. kovo 29 d., 2012 m. birželio 4 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas, kuris reiškia žmogaus prigimtine teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai, bet nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingoje padėtyje, atžvilgiu. Konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d., 2012 m. gruodžio 14 d., 2013 m. vasario 15 d., 2013 m. gegužės 16 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai).

Asmenų lygiateisiškumo principas

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 3 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas savaime nepaneigia galimybės įstatymu nustatyti nevienodą, diferencijuotą teisinį reguliavimą tam tikriems asmenims, priklausantiems skirtingoms kategorijoms, jeigu tarp šių asmenų yra tokio pobūdžio skirtumų, kurie tokį diferencijuotą reguliavimą daro objektyviai pateisinamą. Diferencijuotas teisinis reguliavimas, taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų arba jeigu tam tikrų ribojimų ar sąlygų nustatymas yra susijęs su reguliuojamų visuomeninių santykių ypatumais, savaime nelaikytinas diskriminaciniu (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d., 2006 m. rugsėjo 26 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2009 m. kovo 2 d., 2011 m. birželio 21 d., 2013 m. gegužės 24 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai).

Konstitucijos 29 straipsnio, įtvirtinančio asmenų lygiateisiškumo principą, 2 dalyje *inter alia* nustatyta, kad žmogui negalima teikti privilegijų dėl jo socialinės padėties.

<...>

<...> Konstitucija nesaugo ir negina tokių asmens įgytų teisių, kurios savo turiniu yra privilegijos; privilegijų gynimas ir apsauga reikštų, kad yra pažeidžiami konstituciniai asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principai, Konstitucijoje įtvirtintas darnios visuomenės imperatyvas, taigi ir konstitucinis teisinės valstybės principas (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. liepos 5 d. nutarimai, 2010 m. liepos 2 d. sprendimas).

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 29 straipsnyje yra nustatyta, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs (1 dalis), žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, išitikinimų ar pažiūrų pagrindu (2 dalis). Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta formali visų asmenų lygybė, šio straipsnio 2 dalyje įtvirtintas asmenų nediskriminavimo ir privilegijų neteikimo principas.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, ne kartą yra konstatavęs, jog pagal šiame straipsnyje įtvirtintą konstitucinį asmenų lygybės įstatymui principą reikalaujama, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai; šis principas reiškia žmogaus prigimtine teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai, bet nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingoje padėtyje, atžvilgiu. Konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d., 2013 m. gegužės 30 d. nutarimai).

Asmenų lygiateisiškumo principas (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 22 d. nutarimas

<...> kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje, *inter alia* jos 29 straipsnio 1 dalyje, yra įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas (*inter alia* 2008 m. birželio 30 d., 2012 m. liepos 3 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, ne kartą konstatavo, kad konstitucinis visų asmenų lygybės principas, kurio turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant, ir vykdant teisingumą, įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai.

<...>

<...> Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas kartu yra konstitucinių teisingumo, darnios visuomenės imperatyvų, taigi ir konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeidimas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. gruodžio 14 d., 2013 m. balandžio 30 d. nutarimai).

Asmenų lygiateisiškumo principas

Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 6 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, ne kartą yra konstatavęs, jog pagal šiame straipsnyje įtvirtintą konstitucinį asmenų lygybės įstatymui principą reikalaujama, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai; šis principas reiškia asmens teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai, bet nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingoje padėtyje, atžvilgiu. Konstitucinis asmenų lygybės principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (*inter alia* 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai); vertinant, ar pagrįstai yra nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias teisinės aplinkybes; pirmiausia turi būti įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai (*inter alia* 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas suponuoja pareigą įstatymų leidėjui nustatyti vienodą (nediferencijuotą) teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų kategorijų, esančių vienodoje padėtyje, atžvilgiu, kai tarp tų asmenų kategorijų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas jų traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (2013 m. vasario 22 d. nutarimas).

Asmenų lygiateisiškumo principo sąsaja su teisinės valstybės principu (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 6 d. nutarimas

Konstitucijoje, *inter alia* jos 29 straipsnyje, įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, kuris yra universalus ir juo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 28 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai).

Konstitucinis teisinės valstybės principas, kaip ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams, *inter alia*: teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis (teisės normomis ir principais), kurias įmanoma taikyti visiems numatytiems atitinkamų teisinių santykių subjektams; diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paaisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams, ir kt. (*inter alia* 2010 m. gegužės 28 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas kartu yra ir konstitucinių teisingumo, darnios visuomenės imperatyvų, taigi ir konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeidimas (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai).

Asmenų lygiateisiškumo principo sąsaja su teisinės valstybės principu

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 6 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad <...> konstitucinio [teisinės valstybės] principo turinys atsiskleidžia įvairiose Konstitucijos nuostatose, *inter alia* jos 29 straipsnyje, kuriame įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas. Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas kartu yra ir konstitucinių teisingumo, darnios visuomenės imperatyvų, taigi ir konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeidimas (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. gruodžio 14 d. nutarimai).

Asmenų lygybės principas

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinio asmenų lygybės principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant; konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas reiškia žmogaus teisę būti traktuojamam vienodai su kitais bei įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai. Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas savaime nepaneigia galimybės įstatymu nustatyti nevienodą, diferencijuotą teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų, priklausančių skirtingoms kategorijoms, atžvilgiu, jeigu tarp šių asmenų yra tokio pobūdžio skirtumų, kurie tokį diferencijuotą reguliavimą daro objektyviai pateisinamą (*inter alia* 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2011 m. gruodžio 22 d., 2013 m. liepos 5 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Vertinant, ar pagrįstai yra nustatytas skirtingas reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes; pirmiausia turi būti įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai (*inter alia* 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 22 d., 2015 m. vasario 6 d. nutarimai).

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas (pakartota 2016 m. vasario 2 d. nutarime)

Aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, jog pagal šiame straipsnyje įtvirtintą konstitucinį asmenų lygybės įstatymui principą reikalaujama, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai; šis principas reiškia asmens teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai, bet nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, kurių padėtis skirtinga, atžvilgiu. Konstitucinis asmenų lygybės principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (*inter alia* 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d., 2015 m. vasario 6 d. nutarimai); vertinant, ar pagrįstai yra nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes; pirmiausia turi būti įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai (*inter alia* 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 22 d., 2015 m. vasario 6 d. nutarimai).

Konstitucijoje, *inter alia* jos 29 straipsnyje, įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, kuris yra universalus ir kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija (*inter alia* 2010 m. gegužės 28 d., 2013 m. vasario 15 d., 2015 m. vasario 6 d. nutarimai).

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas (pakartota 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarime, 2016 m. kovo 15 d. nutarime (Nr. KT8-N5/2016))

Aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, jog pagal šiame straipsnyje įtvirtintą konstitucinį asmenų lygybės įstatymui principą reikalaujama, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai; šis principas reiškia asmens teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai, bet nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, kurių padėtis skirtinga, atžvilgiu. Konstitucinis asmenų lygybės principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (*inter alia* 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d., 2015 m. vasario 6 d., 2015 m. birželio 11 d. nutarimai); vertinant, ar pagrįstai yra nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes; pirmiausia turi būti įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai (*inter alia* 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 22 d., 2015 m. vasario 6 d., 2015 m. birželio 11 d. nutarimai).

Asmenų lygiateisiškumo principas, jo sąsaja su teisinės valstybės principu

Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas (Nr. KT9-N6/2016)

Konstitucinis teisinės valstybės principas neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principo, pagal kurį reikalaujama, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai (*inter alia* 2012 m. kovo 29 d., 2012 m. birželio 4 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai). Šis principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. vasario 27 d., 2012 m. birželio 4 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai).

Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas kartu yra konstitucinių teisingumo, darnios visuomenės imperatyvų, taigi ir konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeidimas (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. gruodžio 14 d., 2013 m. balandžio 30 d. nutarimai).

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 7 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, ne kartą yra konstatavęs, jog pagal šiame straipsnyje įtvirtintą konstitucinį asmenų lygybės įstatymui principą reikalaujama, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai; šis principas reiškia asmens teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai. Konstitucinis asmenų lygybės principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas.

Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas kartu yra konstitucinių teisingumo, darnios visuomenės imperatyvų, taigi ir konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeidimas (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d. nutarimas, 2016 m. kovo 15 d. nutarimas Nr. KT9-N6/2016).

Asmenų lygiateisiškumo principas (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 20 d. nutarimas

Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis visų asmenų lygybės principas, kurio turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant, ir vykdant teisingumą, įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai, kad konstitucinis visų asmenų lygybės principas įtvirtina formalią visų asmenų lygybę, taip pat tai, kad asmenys negali būti diskriminuojami arba kad jiems negali būti teikiama privilegijų. Konstitucinis asmenų lygybės principas nepaneigia pačios galimybės skirtingai traktuoti žmones atsižvelgiant į jų statusą ar padėtį (*inter alia* 2008 m. spalio 30 d., 2012 m. liepos 3 d. nutarimai). Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (*inter alia* 2012 m. vasario 27 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai).

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas (pakartota 2016 m. spalio 5 d. nutarime (Nr. KT25-N12/2016))

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, ne kartą yra konstatavęs, jog pagal šiame straipsnyje įtvirtintą konstitucinį asmenų lygybės įstatymui principą reikalaujama, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai; šis principas reiškia žmogaus teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai; konstitucinis asmenų lygybės principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas.

Konstitucija nesaugo ir negina privilegijų

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 5 d. nutarimas (Nr. KT26-N13/2016)

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucija nesaugo ir negina tokių asmens įgytų teisių, kurios savo turiniu yra privilegijos; privilegijų gynimas ir apsauga reikštų, kad yra pažeidžiami konstituciniai asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principai, Konstitucijoje įtvirtintas darnios visuomenės imperatyvas, taigi ir konstitucinis teisinės valstybės principas (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. liepos 5 d. nutarimai, 2010 m. liepos 2 d. sprendimas).

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutarimas (Nr. KT28-N14/2016)

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygybės principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant; konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas reiškia žmogaus teisę būti traktuojamam vienodai su kitais bei įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai. Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Diferencijuotas teisinis reguliavimas, taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų arba jeigu tam tikrų ribojimų ar sąlygų nustatymas yra susijęs su reguliuojamų visuomeninių santykių ypatumais, savaime nelaikytinas diskriminaciniu. Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą pažymėta ir tai, kad vertinant, ar pagrįstai yra nustatytas skirtingas reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes; pirmiausia turi būti įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai.

Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, integruojančio įvairias Konstitucijoje įtvirtintas, jos saugomas ir ginamas vertybes.

2.1.3. Asmens teisių ir laisvių ribojimas

Asmens teisių ir laisvių apribojimų individualizavimas

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas (pakartota 2015 m. vasario 26 d., 2016 m. vasario 17 d. nutarimuose)

Reikalavimas laikantis konstitucinio proporcingumo principo asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia* suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus: ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens padėtį ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones (Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas).

Asmens teisių ir laisvių ribojimo sąlygos

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose <...> ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti asmens teises ir laisves <...> galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; apribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2010 m. vasario 26 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai).

[2.1.4. Asmens konstitucinės pareigos]

2.1.5. Asmens teisių garantijos

[2.1.5.1. Bendrosios nuostatos]

2.1.5.2. Teisė į teisingą procesą

Teisė į tinkamą teisinį procesą

Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra ne kartą pažymėjęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas, taip pat asmens teisė kreiptis į teismą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis) suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą, *inter alia* tinkamą teismo procesą.

Teisė į tinkamą ir teisingą teisinį procesą baudžiamajame procese

Žr. 3. Teisinė atsakomybė, 3.2. Baudžiamasis procesas, 2016 m. vasario 17 d. nutarimas („Reikalavimai baudžiamojo proceso teisiniam reguliavimui; baudžiamajame procese taikytinų procesinių prievartos priemonių teisinis reguliavimas; teisė į tinkamą ir teisingą teisinį procesą baudžiamajame procese“).

Teisė į tinkamą teisinį procesą

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą; vienas iš teisinių procesų yra teismo procesas <...>.

2.1.5.2.1. Teisė kreiptis į teismą

Teisė į teisminę gynybą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos principas. Teisė į teisminę pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos; asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama neatsižvelgiant į jo teisinį statusą (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2010 m. gegužės 13 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai); asmenų pažeistos teisės ir teisėti interesai teisme turi būti ginami nepaisant to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, ar ne (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. sausio 16 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai); asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai pasunkinama ją įgyvendinti (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2010 m. gegužės 13 d., 2011 m. gegužės 11 d. nutarimai); priešingu atveju tektų konstatuoti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą (Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d., 2001 m. vasario 22 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai).

Jeigu būtų neuztikrinta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą, būtų nepaisoma ir visuotinai pripažinto bendrojo teisės principo *ubi ius, ibi remedium* – jeigu yra kokia nors teisė (laisvė), turi būti ir jos gynimo priemonė; tokia teisinė situacija, kai kuri nors asmens teisė ar laisvė negali būti ginama, taip pat ir teismine tvarka, nors pats tas asmuo mano, kad ši teisė ar laisvė yra pažeista, pagal Konstituciją yra neįmanoma, Konstitucija jos netoleruoja (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad konstitucinė teisė kreiptis į teismą reiškia, jog teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinama galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostata, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, įtvirtina asmens konstitucinę teisę turėti nešališką ginčo arbitražą (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas įstatymu gali nustatyti pažeistų teisių gynimo būdus, tačiau negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta galimybė ginti pažeistas asmens teises bei laisves teisme, paneigiami teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą (Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas).

Teisė turėti advokatą – teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlyga

Žr. 2.1.5.2.3. Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, 2015 m. liepos 9 d. nutarimas („Teisė turėti advokatą; valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą; valstybės užtikrinamos teisinės pagalbos finansavimas“).

Teisė į teisminę gynybą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos principas.

Asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – tai procesinio pobūdžio garantija, esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas, būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas (*inter alia* 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinė teisė kreiptis į teismą reiškia, jog teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinama galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostata, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, įtvirtina asmens konstitucinę teisę turėti nešališką ginčo arbitražą (1997 m. spalio 1 d., 2001 m. liepos 12 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai, 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas įstatymu gali nustatyti pažeistų teisių gynimo būdus, tačiau negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta galimybė ginti pažeistas asmens teises bei laisves teisme, paneigiami teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą (2013 m. liepos 5 d. nutarimas, 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas).

Jeigu būtų neužtikrinta konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą, būtų nepaisoma ir visuotinai pripažinto bendrojo teisės principo *ubi ius, ibi remedium* – jeigu yra kokias nors teisė (laisvė), turi būti ir jos gynimo priemonė; tokia teisinė situacija, kai kuri nors teisė ar laisvė negali būti ginama, taip pat ir teismine tvarka, nors pats tas asmuo mano, kad ši teisė ar laisvė yra pažeista, pagal Konstituciją yra neįmanoma, ji jos netoleruoja (*inter alia* 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai, 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas).

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis yra neatskiriama susijusi su 30 straipsnio 1 dalimi, kurioje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą dėl pažeistų teisių ar laisvių gynimo, su Konstitucijoje įtvirtintu teisinės valstybės principu, asmens prigimtinė teisė į teisingumą (2002 m. liepos 2 d., 2012 m. gruodžio 10 d., 2013 m. sausio 25 d. nutarimai).

<...>

<...> teisė į teisminę pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos <...>.

Teisė kreiptis į teismą (apie teisę kreiptis į teismą dėl peticijos teisės gynimo taip pat žr. 2.3. Politinės teisės ir laisvės, 2.3.6. Peticijos teisė, 2016 m. birželio 28 d.

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

sprendimas („Teisė skūsti teismui viešosios valdžios institucijos sprendimą nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriūmti nagrinėti“))

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra suformavęs plačią oficialiąją konstitucinę teisės kreiptis į teismą doktriną, atskleidęs konstitucinius imperatyvus, kurių privalu paisyti teisės aktais reguliuojant atitinkamus santykius.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog teisę į teisminę pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos; asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama neatsižvelgiant į jo teisinį statusą (*inter alia* 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2010 m. gegužės 13 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai); teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos (1997 m. spalio 1 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai). Asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas (*inter alia* 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas). Asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų neteisėtų veiksmų (*inter alia* 2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. kovo 28 d., nutarimai, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas).

Konstitucinio Teismo nutarimuose konstatuota, kad jeigu būtų neužtikrinta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą, būtų nepaisoma ir visuotinai pripažinto bendrojo teisės principo *ubi ius, ibi remedium* – jeigu yra kokia nors teisė (laisvė), turi būti ir jos gynimo priemonė; tokia teisinė situacija, kai kuri nors asmens teisė ar laisvė negali būti ginama, taip pat ir teismine tvarka, nors pats tas asmuo mano, kad ši teisė ar laisvė yra pažeista, pagal Konstituciją yra neįmanoma, Konstitucija jos netoleruoja (*inter alia* 2008 m. sausio 21 d. nutarimas, 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas, 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad demokratinėje valstybėje teismas yra pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių garantija (1996 m. balandžio 18 d., 2002 m. liepos 2 d., 2012 m. gruodžio 10 d. nutarimai). Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme (*inter alia* 2002 m. liepos 2 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai). Gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka (*inter alia* 2002 m. liepos 2 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2008 m. sausio 22 d. nutarimai), tačiau įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme (*inter alia* 2007 m. sausio 31 d. sprendimas, 2013 m. liepos 5 d. nutarimas).

Teisinis reguliavimas, kuriuo įtvirtinta asmens teisės į savo teisių ir laisvių teisminę gynybą įgyvendinimo tvarka, turi atitikti konstitucinį teisinio aiškumo reikalavimą; įstatymų leidėjas privalo įstatymuose aiškiai nustatyti, kaip ir į kokią teismą asmuo gali kreiptis, kad iš tikrųjų galėtų įgyvendinti savo teisę kreiptis į teismą dėl savo teisių ir laisvių pažeidimo (*inter alia* 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai). Įstatymų leidėjas turi diskreciją, laikydamasis konstitucinio teisinės valstybės principo, nustatyti, į kokią teismą ir kokia tvarka asmuo gali kreiptis dėl savo pažeistų teisių ir laisvių gynimo (2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad teismų sudarymą ir kompetenciją nustato Teismų įstatymas. Aiškindamas šią konstitucinę nuostatą

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucija ne tik įpareigoja įstatymų leidėją visų Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodytų Lietuvos Respublikos teismų steigimą ir kompetenciją nustatyti įstatymu, bet ir *expressis verbis* įtvirtina to įstatymo pavadinimą – tai Teismų įstatymas (2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai); šis iš Konstitucijos kylantis bendrosios kompetencijos teismų veiklos teisinio reguliavimo imperatyvas *mutatis mutandis* taikytinas ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų veiklos teisiniui reguliavimui (2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. spalio 22 d. nutarimas). Kartu pažymėta, kad toks konstitucinis teisinis reguliavimas savaime nereiškia, jog tam tikri su minėtais santykiais susiję santykiai apskritai negali būti reguliuojami ir kitais įstatymais; įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas minėtus santykius, turi paisyti Konstitucijos (2006 m. kovo 28 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai).

<...>

<...> tai, kad asmens konstitucinė teisė pažeista teisės aktu, kurio teisėtumą tirti pagal Konstituciją yra priskirta išimtinai Konstitucinio Teismo kompetencijai (t. y. kuriuo nors Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės aktu), o asmuo pagal Konstituciją neturi įgaliojimų tiesiogiai inicijuoti konstitucinės justicijos bylos Konstituciniame Teisme dėl tokio akto teisėtumo, anaip tol nereiškia, kad tokie asmenys apskritai negali ginti savo teisių ir laisvių (taip pat ir teisme), kurios yra pažeistos. Konstitucijoje įtvirtinta asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą suponuoja ne tik tai, kad tokiais atvejais asmens teisės ir laisvės, teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai turi ir gali būti apginti, bet ir tai, kad teismai (teisėjai), nagrinėdami bylas, turi pareigą, kilus abejonėms dėl Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės priimto akto (jo dalies) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, kreiptis į Konstitucinį Teismą.

2.1.5.2.2. Teisė į teisingą teismą

Teisė į teisingą, nepriklausomą ir nešališką teismą (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas.“ Taigi šioje Konstitucijos nuostatoje įtvirtinta asmens teisė į teisingą, nešališką ir nepriklausomą teismą.

<...>

Aiškinant Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalį kartu su šio straipsnio 4 dalimi, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, pažymėtina, kad pagal Konstituciją nepriklausomas ir nešališkas teismas, nagrinėdamas bylą ir tirdamas visas bylos aplinkybes, negali bausmės paskirti nesiremdamas įstatymu; konstitucinė teisė į teisingą teismą reiškia *inter alia* ne tik tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų, bet ir tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta ir teismo paskirta bausmė turi būti teisinga; baudžiamajame įstatyme turi būti numatytos visos galimybės teismui, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, paskirti teisingą bausmę (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai).

Teisė į tinkamą teismo procesą

Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra ne kartą pažymėjęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas, taip pat asmens teisė kreiptis į teismą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis) suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą, *inter alia* tinkamą teismo procesą. Tinkamas teismo procesas yra būtina sąlyga teisingai išspręsti bylą (*inter alia* 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d., 2013 m. sausio 25 d. nutarimai).

Tam tikri reikalavimai teismo procesui kyla ir iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Baudžiamasis procesas turi būti toks, kad nebūtų pažeistos asmens, įtariamo, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės: turi būti užtikrinta jo teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, teisė žinoti, kuo yra kaltinamas, ir kt. (*inter alia* 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai). Asmens, įtariamo padarius nusikaltimą, ir kaltinamojo teisė į gynybą taip pat yra įtvirtinta Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje (2001 m. balandžio 12 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai).

Teisė į tinkamą teismo procesą (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą; vienas iš teisinių procesų yra teismo procesas; taigi iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla ir asmens teisė į tinkamą teismo procesą; tam tikri reikalavimai teismo procesui kyla ir iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad „Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas“. Iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, teisinės valstybės principo kylanti asmens teisė į tinkamą teismo procesą, kuris yra būtina sąlyga bylai teisingai išspręsti, reiškia, kad baudžiamajame procese teisme turi būti paisoma proceso aiškumo, proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, jų teisės turėti vertėją, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir būtų priimtas teisingas sprendimas baudžiamojoje byloje (2006 m. sausio 16 d., 2008 m. gegužės 28 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai). Konstitucijos reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja tai, kad teismas turi teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, teisingai pritaikyti baudžiamuosius įstatymus (*inter alia* 2006 m. sausio 16 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai). Teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi veikti taip, kad baudžiamojoje byloje būtų nustatyta tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas (*inter alia* 2006 m. sausio 16 d., 2011 m. balandžio 7 d. nutarimai). Konstitucija įpareigoja įstatymų leidėją reguliuojant baudžiamojo proceso santykius nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintos ir baudžiamojo proceso dalyvių teisės, *inter alia* baudžiamasis procesas turi būti toks, kad nebūtų pažeistos asmens, įtariamo, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės: turi būti užtikrinta jo teisė į gynybą, teisė turėti advokatą ir kt. (*inter alia* 2006 m. sausio 16 d., 2015 m. liepos 9 d. nutarimai).

2.1.5.2.3. Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą

Advokatų veikla

Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas

<...> kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarime, advokatų veikla yra tam tikra asmens savarankiška profesinė veikla, susijusi su atitinkamų teisinių paslaugų teikimu, kuri negali būti tapatinama su valstybės tarnautojo ar pareigūno pareigų ėjimu valstybės ar savivaldybių institucijose.

Teisė turėti advokatą; valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą; valstybės užtikrinamos teisinės pagalbos finansavimas

Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas <...> yra pažymėjęs, kad advokatas, vykdydamas savarankišką profesinę veiklą bei teikdamas teisinę pagalbą asmeniui, kurio teisės ir teisėti interesai yra pažeisti, padeda įgyvendinti konstitucinę asmens teisę į teisminę gynybą. Asmens teisė turėti advokatą yra viena iš asmens teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų (2011 m. birželio 9 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo aktuose taip pat konstatuota, kad iš Konstitucijoje įtvirtintos teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla įstatymų leidėjo pareiga įstatymais sukonkretinti, kaip įgyvendinama ši asmens konstitucinė teisė. Nustatydamas šį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos. Iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla ir valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali (2001 m. vasario 12 d., 2011 m. birželio 9 d. nutarimai).

<...> Konstitucija, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą, 31 straipsnio 2 dalyje garantuojamo bylos teisingo išnagrinėjimo nepriklausomame ir bešališkame teisme imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas, suponuoja valstybės pareigą įstatyme nustatyta tvarka ir sąlygomis, paisant valstybės finansinių išgalių, užtikrinti veiksmingos teisinės pagalbos, *inter alia* juridinio konsultavimo ir atstovavimo paslaugų, teikimą tiems socialiai jautriems (pažeidžiamiems) asmenims, kuriems ji kitaip įprastoje teisinių paslaugų rinkoje būtų fiktyvi ar itin sunkiai prieinama dėl finansinių priežasčių, taip pat kitais atvejais, kai tai būtina dėl teisingumo interesų. Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis finansuojamą ir specialiomis institucinėmis bei organizacinėmis priemonėmis užtikrinamą teisinę pagalbą (viešąją teisinę paslaugą), turi plačią diskreciją pasirinkti jos organizavimo, teikimo ir finansavimo modelį, *inter alia* nustatyti šią teisinę pagalbą (paslaugą) administruojančius ir tiesiogiai teikiančius subjektus, jų veiklos formas ir apmokėjimo pagrindus.

Pažymėtina ir tai, kad, įstatymuose nustačius, jog valstybės užtikrinamą teisinę pagalbą (viešąją paslaugą) teikia *inter alia* savarankiška profesinė veikla besiverčiantys asmenys, *inter alia* advokatai, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją nustatyti šių subjektų teikiamų teisinių paslaugų apmokėjimo sistemą, o jo įgaliota institucija, paisydama įstatymuose apibrėžtų tos sistemos funkcionavimo tikslų, gali atsakingai sukonkretinti šios sistemos tam tikrus (eksplacitiškai ar implacitiškai apimamus) elementus, *inter alia* papildomą finansavimą dėl objektyvių priežasčių užsitęsus paslaugos teikimui.

Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog valstybė gali pasirinkti įvairias darbo apmokėjimo sistemas; nėra negalimos nei tokia

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

sistema, kai nustatoma fiksuoto dydžio alga, nei tokia sistema, kai nustatomos minimali ir maksimali algos atitinkamoms pareigoms, nei tokia sistema, kai darbo užmokestis yra reguliuojamas taikant koeficientus, kurių pagrindu imamas tam tikras nustatytas dydis (tokį darbo užmokestį gali sudaryti ir kelios sudedamosios dalys) (2007 m. kovo 20 d., 2013 m. balandžio 30 d. nutarimai). Ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata *mutatis mutandis* taikytina viešąsias teises paslaugas teikiančių advokatų veiklos finansavimui valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis.

<...>

<...> asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas). Ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata *mutatis mutandis* taikytina viešąsias teises paslaugas įstatymo nustatyta tvarka pagal sutartį teikiančių advokatų veiklos finansavimo valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis teisiniam reglamentavimui.

Taigi įstatymų leidėjas, reglamentuodamas valstybės užtikrinamą teisinę pagalbą teikiančių advokatų veiklos finansavimą, arba jo įgaliota institucija, paisydama įstatymuose apibrėžtų tokios teisinės pagalbos funkcionavimo tikslų, gali nustatyti *inter alia* tai, kad advokatams, kuriuos valstybė pagal poreikį (nereguliariai) ir už atlygį savanoriškumo pagrindais pasitelkia viešosioms teisinėms paslaugoms teikti, mokamo užmokesčio pagrindas yra pagal konkrečios bylos kategoriją ar nagrinėjimo teismuose stadiją apskaičiuojamas atlygis, o dėl objektyvių priežasčių užsitęsęs paslaugos teikimui gali būti mokamas papildomas užmokestis, kurio maksimalus dydis atsakingai ir proporcingai ribojamas tam tikru atitinkamai apskaičiuotų paslaugos valandų skaičiumi.

Vadinasi, viešąsias teises paslaugas įstatymo nustatyta tvarka teikiantis advokatas, kuris atliko jam pagal poreikį valstybės pavestą (pagal sutartį patikėtą) veiklą, turi teisę reikalauti jam sumokėti visą pagal teisės aktus priklausantį pasirengimo bylai ar procesinio atstovavimo atlyginimą, įskaitant visą pagal teisės aktus numatytą papildomą atlyginimą dėl objektyvių priežasčių užsitęsęs paslaugos teikimui.

<...>

Pabrėžtina, kad konstitucinė valstybės pareiga įstatyme nustatyta tvarka ir sąlygomis užtikrinti teisinę pagalbą (viešosios teisinės paslaugos) teikimą suponuoja ir priedermę atsakingai planuoti, kaupti ir naudoti tam reikalingas lėšas, taip pat įpareigojimą tos paslaugos teikimo, *inter alia* advokatų profesinės veiklos pagrindu, apmokėjimą reguliuoti taip, kad finansiniai ištekliai būtų naudojami racionaliai, paskirstomi tolygiai, kad tokia teisinė pagalba būtų prieinama visiems, kuriems ji reikalinga, taip pat kad būtų skatinama siekti greito teisinio proceso, rinktis veiksmingiausius teisių gynybos būdus ir priemones.

Pabrėžtina ir tai, kad advokatai, prisiimdami įsipareigojimą teikti viešosiomis lėšomis finansuojamą teisinę pagalbą, pagal savarankiškos profesinės teisinės pagalbos teikimo veiklos esmę ir valstybės garantuojamą teisinę pagalbą reglamentuojančio įstatymo paskirtį traktuotini kaip atitinkamai saistomi iš savo profesijos specifikos kylančios priedermės neatmesti papildomų sąnaudų ir išlaidų rizikos dėl objektyvių priežasčių užsitęsęs paslaugos teikimui ir ją įvertinti, laikytis aukštų savo profesinės veiklos standartų, *inter alia* rinktis tokius teisėtus gynybos būdus ir priemones, kurie kuo labiau atitiktų tinkamo, *inter alia* greito, ekonomiško, sąžiningo, teisinio proceso reikalavimus. Todėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikėjai, sutikę ją teikti pagal laisva valia sudaromą sutartį, negali būti traktuojami kaip įgiję teisėtą lūkestį, kad

dėl objektyvių priežasčių užsitęsęs paslaugos teikimui visos jų patirtos su viešosios paslaugos teikimu susijusios darbo sąnaudos bus papildomai atlygintos valstybės biudžeto lėšomis.

<...>

<...> įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, kurių padėtis skirtinga, atžvilgiu. Tokia oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata *mutatis mutandis* taikytina viešąsias teises paslaugas įstatymo nustatyta tvarka sutarties pagrindu savarankiškai teikti galinčių advokatų ir profesinę teisinę veiklą valstybės institucijose vykdančių (pareigas einančių) prokurorų ir teisėjų veiklos finansavimo valstybės biudžeto lėšomis teisiniam reglamentavimui.

Taigi nėra pagrindo teigti, kad iš Konstitucijos 29 straipsnio kyla reikalavimas nustatyti vienodą valstybės pareigūnų ar valstybės tarnautojų darbo ir savarankiška profesine veikla besiverčiančių asmenų – advokatų teikiamų teisinių paslaugų apmokėjimo valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis sistema.

Vadinasi, kartu nėra pagrindo teigti, kad iš Konstitucijos 48 straipsnio kyla reikalavimas nustatyti tokią valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančių advokatų darbo apmokėjimo valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis sistema, kuri pagal jos elementus <...> nesiskirtų nuo toje pačioje teisinėje sistemoje dirbančių teisėjų, prokurorų ar kitų valstybės pareigūnų ir tarnautojų darbo atlyginimo sistemos (jos elementų).

2.1.5.3. Konstitucinis žalos atlyginimo principas

Asmeniui padarytos žalos atlyginimas (Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 16 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas, kylantis iš *inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas (*inter alia* 2009 m. kovo 27 d., 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimai). Šioje Konstitucijos nuostatoje yra įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą (*inter alia* 2010 m. vasario 3 d., 2012 m. balandžio 18 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad asmeniui padarytos žalos atlyginimas turi būti realus ir teisingas. Konstitucijoje imperatyviai reikalaujama įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti (*inter alia* 2010 m. vasario 3 d., 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimai). Atlyginant materialinę žalą visais atvejais yra įmanoma vadovautis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu (*restitutio in integrum*), kai padarytos žalos dydis gali būti išreiškiamas piniginiu ekvivalentu ir ta žala gali būti atlyginama pinigais (tai nepaneigia galimybės materialinę žalą atlyginti ir kitu turtu ar dar kitaip); taigi už materialius praradimus atlyginama materialiomis vertybėmis (2006 m. rugpjūčio 19 d., 2010 m. vasario 3 d. nutarimai).

Konstitucijos 30 straipsnio nuostatos aiškintinos neatsiejamai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* 109 straipsnio 1 dalies, kurioje nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (2013 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Konstitucijoje netoleruojamas toks teisinis reguliavimas, kai teismas, pagal Konstituciją

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

(*inter alia* jos 109 straipsnį) privalantis vykdyti teisingumą, negali, atsižvelgdamas į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydžio ir, vadovaudamasis teise, *inter alia* nenusižengdamas teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingo atlyginimo už asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą (2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. kovo 27 d., 2011 m. sausio 6 d., 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime, kuriame suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos dėl žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimo, buvo konstatuota, kad iš Konstitucijos įstatymų leidėjui nekyla draudimas reguliuojant santykius, susijusius su žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimu, įstatyme nustatyti (paisant Konstitucijos normų ir principų) protingus ir pagrįstus kriterijus, pagal kuriuos būtų galima nustatyti (įvertinti) atlygintinos žalos dydį; tokie kriterijai gali būti labai įvairūs, juos galima diferencijuoti pagal padarytos žalos pobūdį, ypatumus, kitas aplinkybes. Kita vertus, šiame Konstitucinio Teismo nutarime pabrėžta, kad jokie įstatymuose *expressis verbis* nurodyti kriterijai, kuriais remiantis būtų galima nustatyti (įvertinti) atlygintinos žalos dydį, neturi kliudyti teismui vykdyti teisingumo – atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydžio ir, vadovaujantis teise, *inter alia* nenusižengiant teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą.

Šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir kitokios asmeniui padarytos žalos atlyginimo teisiniam reguliavimui.

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1, 2 dalių, 109 straipsnio 1 dalies, kyla asmens, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, teisės gauti realų, teisingą žalos atlyginimą teisinio gynimo garantija, kuri įgyvendinama įrodinėjant *inter alia* asmeniui padarytos žalos dydį ir prisiteisiant jos atlyginimą.

Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas, vykdydamas pareigą priimti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui dėl jam padarytos žalos, naudodamasis jam suteikta diskrecija gali pasirinkti ir įstatyme arba įstatymuose įtvirtinti įvairius padarytos žalos atlyginimo būdus (2010 m. vasario 3 d., 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimai).

Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarime, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas *inter alia* į tai, kad tam tikrose veiklos srityse žalos padarymo (atsiradimo) rizika yra didesnė, ir siekdamas užtikrinti, kad asmeniui padaryta žala būtų atlyginta veiksmingai ir laiku, gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį kitiems asmenims padarytą žalą sutarties pagrindu išpareigoja atlyginti kitas nei žalą padaręs asmuo ar už jo veiksmus atsakingas asmuo, t. y. nustatyti vadinamąjį draudžiamąjį žalos atlyginimo būdą; nustatydamas tokį asmeniui padarytos žalos atlyginimo būdą, įstatymų leidėjas privalo įtvirtinti draudžiamojo žalos atlyginimo pagrindus; įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į tai, kad tam tikrų objektų naudojimas kelia didesnį pavojų kitų asmenų teisėms ir teisėtiems interesams, taip pat į tam tikros asmenų vykdomos profesinės ar ūkinės veiklos ypatumus, gali nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmenys, naudojantys atitinkamus objektus arba vykdančys tam tikrą profesinę ar ūkinę veiklą, privalo apdrausti savo civilinę atsakomybę dėl žalos padarymo; nustatydamas

privalomojo draudimo pagrindus ir sąlygas, įstatymų leidėjas gali *inter alia* nustatyti maksimalias draudimo sumas.

Konstitucinio Teismo aktuose taip pat ne kartą konstatuota, kad įstatymai nustato bendro pobūdžio taisyklės, o poįstatyminiuose teisės aktuose jos gali būti detalizuojamos, gali būti reglamentuojama jų įgyvendinimo tvarka (1995 m. spalio 26 d., 2004 m. kovo 5 d., 2014 m. gegužės 9 d., 2014 m. spalio 9 d. nutarimai).

<...>

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, jog tai, kad pagal Konstituciją draudžiamojo žalos atlyginimo pagrindai turi būti nustatyti įstatymu, nereiškia, jog Vyriausybė pagal savo kompetenciją negali draudžiamojo žalos atlyginimo santykių reguliuoti poįstatyminiais teisės aktais, kurie yra grindžiami įstatymu ir nekonkuruoja su juo. Vyriausybė, reguliuodama šiuos santykius, taip pat yra saistoma konstitucinių realaus, teisingo žalos atlyginimo imperatyvų.

Teismo įgaliojimai spręsti dėl žalos, atsiradusios dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, atlyginimo

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 18 d. sprendimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus (*inter alia* 2007 m. gegužės 15 d., 2007 m. spalio 24 d., 2008 m. sausio 21 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai); konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas (*inter alia* 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. spalio 24 d., 2008 m. vasario 20 d., 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimai). Iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, pagal kurią teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, kyla, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad būtų neleidžiama teismui, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes ir vadovaujantis teise, nenusižengiant iš Konstitucijos kylantiems teisingumo, protingumo imperatyvams, priimti teisingą sprendimą byloje ir šitaip įvykdyti teisingumą (*inter alia* 2006 m. rugsėjo 21 d., 2011 m. sausio 31 d., 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimai).

Taigi teismas, nagrinėjantis bylą dėl žalos, atsiradusios dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, atlyginimo, kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgia į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, ir vadovaudamasis teise, *inter alia* nenusižengdamas iš Konstitucijos kylantiems teisingumo, protingumo imperatyvams, priima sprendimą, ar tuo konkrečiu atveju yra pagrindas valstybei atlyginti žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijos neteisėto akto.

2.2. PILIETINĖS (ASMENS) TEISĖS IR LAISVĖS

[2.2.1. Teisė į gyvybę]

2.2.2. Žmogaus orumas ir asmens neliečiamumas

Žmogaus orumo apsauga ir gynimas (Konstitucijos 21 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutarimas

<...> Aiškindamas Konstitucijos 21 straipsnio nuostatas, kuriomis įtvirtinta žmogaus orumo apsauga ir gynimas, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad orumas

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

yra neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė; kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinį orumą; tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu susijusius santykius, turi garantuoti deramą jų apsaugą, yra viena iš žmogaus orumo, kaip konstitucinės vertybės, užtikrinimo prielaidų (2004 m. gruodžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

Žmogaus orumo apsauga ir gynimas (Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas

Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Žmogaus orumą gina įstatymas.“

Aiškindamas Konstitucijos 21 straipsnio nuostatas, kuriose įtvirtinta valstybės pareiga užtikrinti žmogaus orumo apsaugą ir gynimą, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad orumas yra neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė; kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinį orumą; tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu susijusius santykius, turi garantuoti deramą jų apsaugą, yra viena iš žmogaus orumo, kaip konstitucinės vertybės, užtikrinimo prielaidų (*inter alia* 2004 m. gruodžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

2.2.3. Žmogaus laisvės neliečiamumas

Laisvės atėmimu nuteistų asmenų teisės į susirašinėjimo neliečiamumą ribojimas (Konstitucijos 22 straipsnio 1, 2 dalys)

Žr. 2.2.4. Privataus gyvenimo neliečiamumas, 2015 m. vasario 26 d. nutarimas.

2.2.4. Privataus gyvenimo neliečiamumas

Laisvės atėmimu nuteistų asmenų teisės į susirašinėjimo neliečiamumą ribojimas (Konstitucijos 22 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 26 d. nutarimas

Konstitucijos 22 straipsnyje *inter alia* nustatyta: „Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas“ (1 dalis); „Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami“ (2 dalis).

Šiame kontekste pažymėtina, kad asmens susirašinėjimas, kurio neliečiamumą saugo Konstitucija, yra svarbi socialinių ryšių palaikymo forma. Pagal Konstitucijos 22 straipsnio 2 dalį saugoma ir asmenų, kuriems suvaržoma laisvė įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka, teisė į susirašinėjimo neliečiamumą. Tačiau Konstitucijos 22 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė į susirašinėjimo neliečiamumą nėra absoliuti.

Konstitucinis Teismas, *inter alia* aiškindamas Konstitucijos 22 straipsnio 2 dalį, yra pažymėjęs, kad privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens teisėtai privataus gyvenimo lūkesčiais; jei asmuo daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei, jis supranta arba turi ir gali suprasti, kad tai sukels atitinkamą valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis bus daromas tam tikras poveikis jo elgesiui; nusikalstamą veiką padaręs asmuo neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat, kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų (2003 m. kovo 24 d. nutarimas).

Pagal Konstituciją asmens, padariusio nusikaltimą, laisvė gali būti suvaržyta įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka; suvaržius tokio asmens laisvę, gali būti apribotos jo teisės ir laisvės, tarp jų ir susirašinėjimo neliečiamumas (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas).

Įstatymų leidėjas, nustatydamas teisinį reguliavimą, kuriuo yra apriojamos asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, žmogaus teisės ir laisvės, taip pat jų teisė į susirašinėjimo neliečiamumą, yra saistomas Konstitucijos; pagal Konstituciją nuteistųjų teisė į susirašinėjimo neliečiamumą galima apriboti tik įstatymu, kuriame turi būti nurodyti tokio apribojimo pagrindai ir tvarka (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas). Ribojimas turi būti toks, kad tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo būtų protingas santykis; šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios priemonės, kurios būtų pakankamos ir asmens teisės bei laisvės ribotų ne daugiau, negu yra būtina (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2003 m. kovo 24 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės ar laisvės apskritai, kad nustatyti ir taikomi ribojimai neturi pažeisti atitinkamos žmogaus teisės esmės (1998 m. gruodžio 9 d., 2003 m. kovo 24 d. nutarimai).

<...>

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, kai tai yra būtina siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo, įstatymu gali būti nustatyti Konstitucijos 22 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos asmens teisės į susirašinėjimo neliečiamumą, *inter alia* nuteistųjų teisės susirašinėti, ribojimai; įstatymų leidėjui kyla reikalavimas nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos pakankamai individualizuoti šios nuteistųjų teisės ribojimus, įvertinus individualią jų padėtį ir kitas svarbias aplinkybes.

Privataus gyvenimo neliečiamumas (Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas

Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalyje nustatyta: „Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsಿನimosi į jo garbę ir orumą.“

Ši Konstitucijos nuostata yra viena svarbiausių asmens privataus gyvenimo neliečiamybės garantijų: ja asmens privatus gyvenimas saugomas nuo valstybės, kitų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų neteisėto kišimosi (2002 m. rugsėjo 19 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai); savavališkai ir neteisėtai kišantis į žmogaus privatų gyvenimą kartu yra kėsಿನamasi į jo garbę bei orumą (*inter alia* 1999 m. spalio 21 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai); nusikalstamą veiką padaręs asmuo neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat, kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų (*inter alia* 2003 m. kovo 24 d., 2015 m. vasario 26 d. nutarimai).

2.2.5. Nuosavybės teisė

2.2.5.1. Nuosavybės teisės apsauga

Nuosavybės neliečiamumas ir apsauga; nuosavybės teisės ribojimas; nuosavybė įpareigoja (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas

Konstitucijos 23 straipsnyje yra įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir apsauga.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją nuosavybės teisė nėra absoliuti, ji gali būti įstatymu ribojama *inter alia* dėl nuosavybės objekto pobūdžio ir (arba) dėl visuomenei būtino ir konstituciškai pagrįsto poreikio, taip pat turi būti paisoma proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus tikslus (*inter alia* 2002 m. rugsėjo 19 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2011 m. sausio 31 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad nuosavybė atlieka ir socialinę funkciją, ji įpareigoja (*inter alia* 2006 m. kovo 14 d., 2008 m. gegužės 20 d. nutarimai); Konstitucijoje įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir subjektinių nuosavybės teisių apsauga negali būti interpretuojami kaip pagrindas savininko teisės ir interesus priešpriešinti viešajam interesui (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2008 m. gegužės 20 d. nutarimai).

Nuosavybės neliečiamumas ir apsauga; nuosavybė įpareigoja; nuosavybės teisės ribojimas; daugiabučių namų gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkų nuosavybės teisės apsauga (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 7 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnio nuostatas, yra konstatavęs, kad nuosavybės teisė – viena pamatinių žmogaus teisių. Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir apsauga *inter alia* reiškia, kad savininkas turi teisę su jam priklausančiu turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustuosius įstatymu, naudoti savo turtą ir lemti jo likimą bet kokių būdu, kuriuo nepažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės (*inter alia* 2006 m. kovo 14 d., 2013 m. gruodžio 20 d. nutarimai). Įstatymai turi saugoti visų savininkų nuosavybės teises (*inter alia* 2003 m. rugsėjo 30 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai). Savininkas turi teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo nuosavybės teisių, o valstybė turi pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsینimosi į ją (*inter alia* 2002 m. rugsėjo 19 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai). Iš Konstitucijos 23 straipsnio įstatymų leidėjui kyla pareiga nuosavybės santykius reguliuoti taip, kad nuosavybės teisės būtų saugomos ir ginamos, kad būtų užtikrintas nuosavybės neliečiamumas (2005 m. rugpjūčio 23 d., 2008 m. spalio 30 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad nuosavybė įpareigoja (*inter alia* 2000 m. gruodžio 21 d., 2015 m. balandžio 3 d. nutarimai). Teisės normomis reguliuojamų nuosavybės santykių subjektai paprastai turi ne tik tam tikras teises, bet ir atitinkamas pareigas (1997 m. balandžio 8 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai). Savininkas, naudodamas savo turtą, su juo turi elgtis atsakingai ir rūpestingai (2008 m. spalio 30 d. nutarimas). Savininkas, turėdamas teisę valdyti nuosavybę, ja naudotis ir disponuoti, negali pažeisti įstatymų, taip pat kitų asmenų teisių (*inter alia* 2002 m. kovo 14 d., 2013 m. balandžio 12 d. nutarimai). Savininko pareigas lemia *inter alia* nuosavybės

objektų specifika – įstatymų leidėjas gali, atsižvelgdamas į nuosavybės objektų ypatumus, nustatyti tam tikras šių objektų savininkų pareigas ir atsakomybę už jų nevykdymą (2013 m. balandžio 12 d. nutarimas).

Pagal Konstituciją nuosavybės teisė nėra absoliuti, ji gali būti įstatymu ribojama *inter alia* dėl nuosavybės objekto pobūdžio, visuomenei būtino ir konstituciškai pagrįsto poreikio. Ribojant nuosavybės [teisę], visais atvejais turi būti laikomasi šių sąlygų: ji gali būti ribojama tik remiantis įstatymu; apribojimais turi būti būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, visuomenei būtinus konstituciškai svarbius tikslus; turi būti paisoma proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus visuomenei būtinus ir konstituciškai pagrįstus tikslus (*inter alia* 2002 m. rugsėjo 19 d., 2013 m. gruodžio 20 d. nutarimai). Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją bet kokių nuosavybės teisės ribojimu negalima paneigti nuosavybės teisės esmės; jeigu nuosavybės teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, yra pagrindas teigti, kad pažeidžiama nuosavybės teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui (2005 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkų nuosavybės teisę į jiems priklausančias patalpas saugo Konstitucija ir įstatymai; Konstitucija ir įstatymai saugo ir gina savininkų teises nepriklausomai nuo to, ar daugiabučiame gyvenamajame name yra įsteigta bendrija, ar tokios bendrijos nėra (1999 m. birželio 23 d. nutarimas). Daugiabučių namų tinkamas eksploatavimas ir jų išsaugojimas yra ne tik privatus savininkų, bet ir viešasis interesas (2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo [jurisprudencijoje] pažymėta, kad pagal Konstituciją viešojo intereso (konstituciškai svarbaus tikslo) buvimas gali būti pagrindas apriboti asmens teisę į nuosavybę tik tuo atveju, kai jos neapribojus dėl turto pobūdžio ir (arba) kitų svarbių priežasčių nebūtų įmanoma apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintų vertybių, būtų pakenkta viešajam interesui (*inter alia* 2002 m. kovo 14 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai).

Nuosavybės neliečiamumas ir apsauga; nuosavybė įpareigoja; nuosavybės teisės ribojimas; daugiabučių namų gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkų nuosavybės teisės apsauga (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 5 d. nutarimas (Nr. KT25-N12/2016)

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnio nuostatas, yra konstatavęs, kad nuosavybės teisė – viena pamatinių žmogaus teisių. Šiame straipsnyje įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir apsauga *inter alia* reiškia, kad savininkas turi teisę su jam priklausančiu turto atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustuosius įstatymu, naudoti savo turtą ir lemti jo likimą bet kokių būdu, kuriuo nepažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės (*inter alia* 2006 m. kovo 14 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai). Įstatymai turi saugoti visų savininkų nuosavybės teises (*inter alia* 2003 m. rugsėjo 30 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad nuosavybė įpareigoja (*inter alia* 2000 m. gruodžio 21 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai). Teisės normomis reguliuojamų nuosavybės santykių subjektai paprastai turi ne tik tam tikras teises, bet ir atitinkamas pareigas (1997 m. balandžio 8 d., 2011 m. sausio 31 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai). Savininkas, naudodamas savo turtą, su juo turi elgtis atsakingai ir rūpestingai (2008 m.

spalio 30 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai). Savininko pareigas lemia *inter alia* nuosavybės objektų specifika – įstatymų leidėjas gali, atsižvelgdamas į nuosavybės objektų ypatumus, nustatyti tam tikras šių objektų savininkų pareigas ir atsakomybę už jų nevykdymą (2013 m. balandžio 12 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai).

Pagal Konstituciją nuosavybės teisė nėra absoliuti, ji gali būti įstatymu ribojama *inter alia* dėl nuosavybės objekto pobūdžio, visuomenei būtino ir konstituciškai pagrįsto poreikio. Ribojant nuosavybės [teisę], visais atvejais turi būti laikomasi šių sąlygų: ji gali būti ribojama tik remiantis įstatymu; apribojimais turi būti būtinai demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, visuomenei būtinus konstituciškai svarbius tikslus; turi būti paisoma proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus visuomenei būtinus ir konstituciškai pagrįstus tikslus (*inter alia* 2002 m. rugsėjo 19 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai). Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją jokių nuosavybės teisės apribojimų negalima paneigti nuosavybės teisės esmės.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkų nuosavybės teisę į jiems priklausančias patalpas saugo Konstitucija ir įstatymai; Konstitucija ir įstatymai saugo ir gina savininkų teises nepriklausomai nuo to, ar daugiabučiame gyvenamajame name yra įsteigta bendrija, ar tokios bendrijos nėra (1999 m. birželio 23 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai). Tinkamai eksploatuoti ir išsaugoti daugiabučius namus yra ne tik privatus savininkų, bet ir viešasis interesas (2000 m. gruodžio 21 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai). Konstitucinio Teismo [jurisprudencijoje] pažymėta, kad pagal Konstituciją viešojo intereso (konstituciškai svarbaus tikslo) buvimas gali būti pagrindas apriboti asmens teisę į nuosavybę tik tuo atveju, kai jos neapribojus dėl turto pobūdžio ir (arba) kitų svarbių priežasčių nebūtų įmanoma apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintų vertybių, būtų pakenkta viešajam interesui (*inter alia* 2002 m. kovo 14 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai).

2.2.5.2. Restitucija

Teisė atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą; buvusių savininkų įpėdinių teisė į nuosavybės teisių atkūrimą

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 8 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad nuosavybės teisė Konstitucijos 23 straipsnio požiūriu nėra tapati Lietuvos Respublikos piliečio teisei įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą (Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai); kol atitinkamos valstybės institucijos nėra priėmusios sprendimo dėl nuosavybės teisių atkūrimo, asmenys, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, realiai neturi subjektyvių nuosavybės teisių ir turėtąjį turtą (Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d., 2003 m. kovo 4 d., 2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d. nutarimai); tik valstybės įgaliotai institucijai priėmus sprendimą atkurti asmeniui nuosavybės teises, tas asmuo igyja nuosavybės teises, kurios saugomos ir ginamos pagal Konstitucijos 23 straipsnį (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d., 2013 m. spalio 10 d. nutarimai).

Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas nuosavybės teisių atkūrimo teisinius santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį

asmenys, turintys teisę atkurti nuosavybės teises, būtų traktuojami nevienodai, jeigu tarp tų asmenų nėra tokių skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas).

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, įstatymų leidėjas, reguliuodamas paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą, turi diskreciją nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d., 2013 m. gegužės 30 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2013 m. spalio 9 d., 2013 m. spalio 10 d. nutarimai). Šią diskreciją objektyviai lemia tai, kad per laikotarpį, praėjusį nuo neteisėto turto nusavinimo, iš esmės pasikeitė nuosavybės santykių sistema (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimai); įstatymais nustatant nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką būtina atsižvelgti į pakitusias socialines, ekonomines bei kitas sąlygas (Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimas).

<...>

Kaip minėta, nuosavybės teisė Konstitucijos 23 straipsnio požiūriu nėra tapati Lietuvos Respublikos piliečio teisei įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą; tik asmenys, kuriems nuosavybės teisės yra atkurtos, įgyja nuosavybės teises, saugomas ir ginamas pagal Konstitucijos 23 straipsnį.

Vadinasi, pagal Konstituciją ir teisė paveldėti nuosavybę nėra tapati Lietuvos Respublikos piliečio teisei įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą; asmenys, kurie turi teisę paveldėti mirusio buvusio savininko turtą, neprivalo būti tapatinami su asmenimis, turinčiais teisę įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą.

Pažymėtina, kad, atsižvelgiant į nuosavybės teisių atkūrimo santykių specifiką, įstatymų leidėjo diskrecija nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką apima jo diskreciją apibrėžti *inter alia* nuosavybės teisių atkūrimo subjektų ratą, t. y. nustatyti asmenis, turinčius teisę atkurti nuosavybės teises. Įgyvendindamas šią diskreciją įstatymų leidėjas gali nustatyti, kad nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkuriamos ne pagal paveldėjimo santykius reguliuojančias teisės normas, o tik specialia įstatymo nustatyta tvarka, ne visiems buvusiems savininkams ir ne visiems buvusių savininkų įpėdinams, o tik tiems, kurie atitinka įstatyme nustatytas sąlygas.

Restitucijos santykių reguliavimo konstituciniai pagrindai (ribota restitucija; piliečių teisėtus lūkestis, kad jiems bus atkurtos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą; įstatymų leidėjo diskrecija nustatyti nevienodas nuosavybės teisių į skirtingose teritorijose esančią žemę atkūrimo sąlygas ir tvarką)

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 30 d. nutarimas

<...> pažymėtinos šios oficialiosios konstitucinės restitucijos – nuosavybės teisių atkūrimo – doktrinos nuostatos:

– Lietuvos valstybė, siekdama bent iš dalies atkurti teisingumą – atkurti pažeistas nuosavybės teises, pasirinko ne *restitutio in integrum*, bet ribotą restituciją; įstatymais reguliuojant paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą buvo būtina atsižvelgti į tai, kad okupacijos metais susiformavo kiti turtiniai, socialiniai ir ekonominiai žmonių santykiai, atsirado kitos objektyvios aplinkybės, dėl kurių buvo neįmanoma visiškai atkurti nuosavybės teisių (grįžti į pirminę padėtį); įstatymų leidėjas, reguliuodamas paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą, turi diskreciją nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

ir tvarką (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai);

– reguliuodamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą, įstatymų leidėjas turi atsižvelgti tiek į konstitucinius nuosavybės apsaugos principus, tiek į tai, kad atkuriant nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą būtina apsaugoti ir kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, *inter alia* atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės sieki, užtikrinti, kad atkuriant vienu asmenų, savininkų, nuosavybės teises nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai, visos visuomenės interesai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. gegužės 30 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai); atkuriant nuosavybės teises į žemę turi būti derinami žemės savininkų ir jos dabartinių naudotojų interesai (Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai), nuosavybės teisių atkūrimo procese turi būti derinami buvusių savininkų ir visuomenės interesai (Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d., 1995 m. kovo 8 d., 2003 m. kovo 4 d., 2013 m. gegužės 30 d. nutarimai);

– įstatymu nustatydamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo būdus, sąlygas ir tvarką, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* Konstitucijos 23 straipsnio, įtvirtinančio nuosavybės teisių apsaugą, 29 straipsnio, garantuojančio asmenų lygiateisiškumą, konstitucinio teisinės valstybės principo, apimančio teisinį aiškumą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą ir kitus reikalavimus; įstatymų leidėjas taip pat yra saistomas kitų Konstitucijos normų ir principų (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. gegužės 30 d. nutarimai);

– Konstitucija nedraudžia nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo santykių įstatymu reguliuoti diferencijuotai tuo aspektu, kad nuosavybės teisių atkūrimo sąlygos ir tvarka gali skirtis *inter alia* pagal tai, į kokios rūšies nuosavybę (žemę, mišką ir t. t.) yra atkuriamos nuosavybės teisės, taip pat pagal tai, kokioje teritorijoje yra nuosavybė, į kurią atkuriamos nuosavybės teisės, tačiau turi būti paisoma konstitucinio teisinės valstybės principo, apimančio *inter alia* teisėtų lūkesčių apsaugą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą (Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d., 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimai).

<...> taip pat pažymėtinos šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, Konstitucinio Teismo suformuluotos aiškinant Konstitucijos 23 straipsnį:

– nuosavybės teisė Konstitucijos 23 straipsnio požiūriu nėra tapati Lietuvos Respublikos piliečio teisei įstatymu nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą (Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2013 m. spalio 9 d., 2014 m. spalio 8 d. nutarimai); kol atitinkamos valstybės institucijos nėra priėmusios sprendimo dėl nuosavybės teisių atkūrimo, asmenys, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, realiai neturi subjektyvių nuosavybės teisių į turėtąjį turtą (Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d., 2003 m. kovo 4 d., 2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d., 2014 m. spalio 8 d. nutarimai); tik valstybės įgaliotai institucijai priėmus sprendimą atkurti asmeniui nuosavybės teises, tas asmuo igyja nuosavybės teises, kurios saugomos ir ginamos pagal Konstitucijos 23 straipsnį (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d., 2013 m. spalio 10 d., 2014 m. spalio 8 d. nutarimai);

– nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą reguliuojančiuose įstatymuose gali būti nustatyta, kad nuosavybės objektai asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, natūra nėra gražinami, o yra valstybės išperkami; įstatymų nuostata, kad jei negalima gražinti turto natūra, turi būti skiriama kompensacija, neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo principams, nes teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atkūrimą; teisinis reguliavimas, kuriuo nustatomos nuosavybės teisių atkūrimo natūra alternatyvos, neprieštarauja restitucijos tikslams ir konstituciniam nuosavybės teisių apsaugos principui (Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. kovo 9 d., 2012 m. spalio 11 d. nutarimai);

– žemė, kuri dėl būtinumo visuomenės poreikiams nėra savininkams gražinama natūra, yra valstybės išperkama, o savininkams už ją atlyginama įstatyme nustatytais būdais ir tvarka; įstatymų nustatant atlyginimo savininkams už valstybės išperkamą žemę būdus ir tvarką turi būti paisoma pusiausvyros tarp asmens ir visuomenės teisėtų interesų (Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 10 d., 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimai); sprendžiant, ar ginčijamas teisinis reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai, lemiamą reikšmę turi ne tai, kokie atlyginimo būdai yra nustatyti, bet tai, kad šiais būdais būtų užtikrintas realus ir teisingas atlyginimas už išperkamą žemę (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d., 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad visuomenės poreikiai, dėl kurių išlikęs nekilnojamasis turtas buvusiems savininkams nėra gražinamas natūra, gali būti labai įvairūs. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad visuomenės poreikių, dėl kurių vykdant restituciją tam tikras turtas nėra gražinamas natūra, bet yra valstybės išperkamas, samprata yra daug platesnė negu Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje vartojamos sąvokos „visuomenės poreikiai“ turinys (Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d., 2011 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

<...>

Tai, kad valstybė nutarė, jog paneigtos nuosavybės teisės turi būti atkurtos, taip pat tai, kad buvo priimtas restitucijos santykius reguliuojantis įstatymas ir pradėtas įgyvendinti nuosavybės teisių atkūrimas, asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, sukūrė teisėtą lūkestį įstatymo nustatytais būdais, sąlygomis, tvarka ir terminais įgyvendinti šią savo teisę; minėtą teisėtą lūkestį saugo ir gina Konstitucija; kartu valstybei atsirado pareiga nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą įstatymais reguliuoti taip, kad minėtas teisėtas lūkestis būtų realiai įgyvendintas (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2008 m. gegužės 20 d. nutarimai, 2008 m. liepos 4 d. sprendimas, 2012 m. birželio 19 d. nutarimas). Savininko teisėtas lūkestis atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą nereiškia, kad visais atvejais nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą turi būti atkurtos tokį turtą gražinant natūra, galimos ir tokios teisinės situacijos, kai buvusiems savininkams nėra gražinamas natūra toks išlikęs nekilnojamasis turtas, kuris yra būtinas visuomenės poreikiams (Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d., 2011 m. rugsėjo 2 d., 2012 m. spalio 11 d. nutarimai); pagrįstas ir teisėtas nuosavybės objektų išpirkimas atkuriant nuosavybės teises atitinka ir konstitucinį teisėtų lūkesčių apsaugos reikalavimą (Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d., 2012 m. spalio 11 d. nutarimai).

<...>

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad būtinumas garantuoti nuosavybės teisių konstitucinę apsaugą, konstitucinis atviros, teisingos,

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

darnos pilietinės visuomenės imperatyvas suponuoja valstybės pareigą, įstatymais nustatant nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką, atsižvelgti į pakitusias socialines, ekonomines, teisines ir kitas realijas, užtikrinti, kad atkuriant vienų asmenų – buvusių savininkų nuosavybės teises nebūtų pažeistos kitų asmenų, naudojančių buvusiems savininkams priklausiusią žemę, reikalingą jiems priklausantiems statiniams eksploatuoti, teisės ir teisėti interesai. Tai, kad Konstitucija nedraudžia nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo santykių įstatymu reguliuoti diferencijuotai ir tuo aspektu, kad nuosavybės teisių atkūrimo sąlygos ir tvarka gali skirtis pagal tai, kokioje teritorijoje yra nuosavybė, į kurią atkuriamos nuosavybės teisės, reiškia, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti nevienodas nuosavybės teisių į miesto ir kaimo vietovėse, taip pat skirtingose miesto teritorijose esančią žemę, *inter alia* žemę, reikalingą statiniams (pastatams) eksploatuoti, atkūrimo sąlygas ir tvarką, tačiau tai darydamas jis turi paisyti Konstitucijos, *inter alia* iš jos kylančių reikalavimų užtikrinti, kad atkuriant buvusių savininkų nuosavybės teises nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai, kad žemė asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, gali būti negražinama natūra ir valstybės išperkama tik jeigu tam yra visuomenės poreikis.

Restitucijos santykių reguliavimo konstituciniai pagrindai (įstatymų leidėjo įgaliojimai nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo būdus, sąlygas ir tvarką; teisė atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą nėra tapati nuosavybės teisei; piliečių teisėtas lūkestis, kad jiems bus atkurtos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą)

Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo aktuose suformuota plati oficialioji konstitucinė restitucijos – piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo – doktrina.

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą, turi diskreciją nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką (*inter alia* 2003 m. kovo 4 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2013 m. spalio 9 d., 2013 m. spalio 10 d. nutarimai). Šią diskreciją objektyviai lemia tai, kad per laikotarpį, praėjusį nuo neteisėto turto nusavinimo, iš esmės pasikeitė nuosavybės santykių sistema (2001 m. balandžio 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimai); įstatymais nustatant nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką būtina atsižvelgti į pakitusias socialines, ekonomines ir kitas sąlygas (2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimas).

Įstatymu nustatydamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo būdus, sąlygas ir tvarką, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* Konstitucijos 23 straipsnio, įtvirtinančio nuosavybės teisių apsaugą, 29 straipsnio, garantuojančio asmenų lygiateisiškumą, konstitucinio teisinės valstybės principo, apimančio teisinį aiškumą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą ir kitus reikalavimus (2005 m. rugpjūčio 23 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. gegužės 30 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad nuosavybės teisė Konstitucijos 23 straipsnio požiūriu nėra tapati Lietuvos Respublikos piliečio teisei įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą (2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai). Kol atitinkamos valstybės institucijos nėra priėmusios sprendimo dėl nuosavybės teisių atkūrimo, asmenys, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, realiai neturi subjektyvių nuosavybės teisių į

turėtąjį turtą (*inter alia* 1998 m. birželio 18 d., 2003 m. kovo 4 d., 2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d. nutarimai). Tik valstybės įgaliotai institucijai priėmus sprendimą atkurti asmeniui nuosavybės teises, tas asmuo įgyja nuosavybės teises, kurios saugomos ir ginamos pagal Konstitucijos 23 straipsnį (*inter alia* 2003 m. kovo 4 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2013 m. spalio 10 d., 2014 m. spalio 8 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad teisinis reguliavimas, kuriuo nustatomos nuosavybės teisių atkūrimo natūra alternatyvos, neprieštaruja restitucijos tikslams ir konstituciniam nuosavybės teisių apsaugos principui (2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. kovo 9 d., 2012 m. spalio 11 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai). Lemiamą reikšmę turi ne tai, kokie atlyginimo būdai yra nustatyti, bet tai, kad šiais būdais būtų užtikrintas realus ir teisingas atlyginimas (2001 m. balandžio 2 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai). Restitucijos įstatymų nuostata, kad jei negalima gražinti turto natūra, turi būti skiriama kompensacija, neprieštaruja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo principams, nes teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atkūrimą (*inter alia* 2007 m. liepos 5 d., 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimai, 2008 m. liepos 4 d. sprendimas).

Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas nuosavybės teisių atkūrimo teisinius santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenys, turintys teisę atkurti nuosavybės teises, būtų traktuojami nevienodai, jeigu tarp tų asmenų nėra tokių skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas).

Pagal Konstituciją nedraudžiama nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo santykių įstatymu reguliuoti diferencijuotai tuo aspektu, kad nuosavybės teisių atkūrimo sąlygos ir tvarka gali skirtis *inter alia* pagal tai, į kokios rūšies nuosavybę (žemę, mišką ir t. t.) yra atkuriamos nuosavybės teisės, taip pat pagal tai, kokioje teritorijoje yra nuosavybė, į kurią atkuriamos nuosavybės teisės, tačiau turi būti paisoma konstitucinio teisinės valstybės principo, apimančio *inter alia* teisėtų lūkesčių apsaugą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą (2007 m. liepos 5 d., 2007 m. rugsėjo 6 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai).

Konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingoje padėtyje, atžvilgiu. Konkrečios teisės normos atitiktį Konstitucijos 29 straipsniui galima įvertinti tik atsižvelgus į visas turinčias reikšmės aplinkybes (*inter alia* 2003 m. liepos 4 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. kovo 2 d., 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimai). Vertinant, ar pagrįstai nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas, būtina įvertinti tokių asmenų kategorijų teisinės padėties skirtumus, taip pat tai, ar teisės normos, nustatančios specialias sąlygas, atitinka teisės akto paskirtį ir tikslą (1997 m. lapkričio 13 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs ir tai, kad įstatymų leidėjo, paisant Konstitucijos, padaryti teisinio reguliavimo pakeitimai, kuriais pakoreguotos nuosavybės teisių atkūrimo sąlygos ir tvarka, savaime negali būti vertinami kaip nevienodas nuosavybės teisių atkūrimo subjektų traktavimas (2013 m. gegužės 30 d. nutarimas).

Teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas, kurie yra neatsiejami teisinės valstybės principo elementai, suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius, vykdyti prisiūmtus įsipareigojimus asmeniui; neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise (*inter alia* 2003 m. kovo 4 d., 2013 m. vasario 15 d., 2013 m. spalio 10 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimai).

Tai, kad valstybė nutarė, jog paneigtos nuosavybės teisės turi būti atkurtos, taip pat tai, kad buvo priimtas restitucijos santykius reguliuojantis įstatymas ir pradėtas įgyvendinti nuosavybės teisių atkūrimas, asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, sukūrė teisėtą lūkestį įstatymo nustatytais būdais, sąlygomis, tvarka ir terminais įgyvendinti šią savo teisę; minėtą teisėtą lūkestį saugo ir gina Konstitucija; kartu valstybei atsirado pareiga nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą įstatymais reguliuoti taip, kad minėtas teisėtas lūkestis būtų realiai įgyvendintas (2005 m. rugpjūčio 23 d., 2008 m. gegužės 20 d. nutarimai, 2008 m. liepos 4 d. sprendimas, 2012 m. birželio 19 d. nutarimas).

Tačiau asmenų teisėtą lūkestį atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą nereikia, kad visais atvejais šios teisės turi būti atkurtos tokį turtą grąžinant natūra (2008 m. gegužės 20 d., 2011 m. rugsėjo 2 d., 2012 m. spalio 11 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai).

Nors konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos ir kitus reikalavimus *inter alia* restitucijos santykių teisiniui reguliavimui, jo negalima aiškinti kaip esą apskritai neleidžiančio pradėjus nuosavybės teisių atkūrimą vienomis sąlygomis įstatymų leidėjui vėliau pakeisti šių sąlygų, *inter alia* nustatyti naujų, papildomų sąlygų, kai taip siekiama apsaugoti tam tikras konstitucines vertybes, kurioms būtų daroma žala arba būtų sudarytos prielaidos tokiai žalai atsirasti, jeigu anksčiau nustatytos nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo sąlygos nebūtų pakeistos (2007 m. liepos 5 d., 2007 m. rugsėjo 6 d., 2013 m. gegužės 30 d. nutarimai); kaip tik priešingai – paaiškėjus, kad anksčiau nustatytais sąlygomis ir tvarka atkuriant nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą yra daroma žala kitoms Konstitucijos saugomoms ir ginamoms vertybėms arba yra sudaromos prielaidos tokiai žalai atsirasti, įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir privalo atitinkamai pakeisti anksčiau nustatytas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo sąlygas ir tvarką, tačiau tokiais atvejais turi būti paisoma konstitucinio proporcingumo principo, pagal kurį teisės aktais nustatytos ir taikomos priemonės turi būti proporcingos siekiamam tikslui, o asmens teisės negali būti ribojamos labiau, negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti (2007 m. liepos 5 d. nutarimas).

Konstituciniai darnios, teisingos, atviros pilietinės visuomenės imperatyvai, konstituciniai teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos reikalavimai suponuoja tai, kad pradėtas restitucijos procesas negali tęstis nepagrįstai ilgai; dėl nepagrįstai ilgo laiko, per kurį atkuriamos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą, gali būti iškreipta ar net paneigta pati restitucijos instituto esmė, pažeistos asmens konstitucinės nuosavybės teisės, taip pat kitos teisės, pakirstas žmonių pasitikėjimas valstybe ir teise (2007 m. liepos 5 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d. nutarimai).

2.2.5.3. Ypatingi nuosavybės teisės objektai

Žemės gelmės – išimtinė nuosavybės teise valstybei priklausantis ypatingas natūralios gamtinės aplinkos objektas (Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalis) (apie su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės ir kitokios veiklos reguliavimą žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką, 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas („Valstybės priedermė, reguliuojant su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę ir kitokią veiklą, užtikrinti žemės gelmių ir kitų natūralios gamtinės aplinkos objektų (žemės, vandens, oro, augalijos, gyvūnijos) ir žmonių sveikatos apsaugą, racionalų gamtos išteklių naudojimą“))

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalį žemės gelmės išimtinė nuosavybės teise priklauso Lietuvos Respublikai. Žemės gelmės yra ypatingas natūralios gamtinės aplinkos objektas, priklausantis išimtinai valstybei ir jokiū būdu negalintis patekti kitų asmenų nuosavybėn. Žemės gelmių priskyrimas išimtinai valstybės nuosavybei yra konstitucinis pagrindas valstybei nustatyti specialų, ypatingą, palyginti su kitais gamtos objektais, žemės gelmių apsaugos ir naudojimo teisinį režimą.

2.2.5.4. Lietuvos Respublikos išimtinė nuosavybės teisė

Žr. 11. Valstybės biudžetas ir finansai, 11.2. Valstybinio turto valdymas, naudojimas ir disponavimas juo. Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklausantis turtas.

[2.2.6. Žmogaus būsto neliečiamumas]

[2.2.7. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvė]

[2.2.8. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė]

2.2.9. Kilnojimosi laisvė

Kilnojimosi laisvė (Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 6 d. nutarimas

Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Pilietis gali laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, gali laisvai išvykti iš Lietuvos.“

Piliečio kilnojimosi laisvė yra reikšmingas pilietinės bendruomenės nario konstitucinio statuso elementas. Konstitucijos 32 straipsnio nuostatos reiškia, kad tik pats pilietis turi teisę spręsti, kurioje Lietuvos Respublikos teritorijos vietoje jam būti, kada šią vietą palikti ir persikelti į kitą vietą, laisvai spręsti, kurią nuolatinę ar laikiną gyvenamąją vietą pasirinkti, taip pat apsispręsti, ar likti Lietuvoje, ar iš jos išvykti, ir teisę pats pasirinkti išvykimo laiką (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

<...>

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad iš konstitucinių asmenų lygiateisiškumo, teisinės valstybės principų kyla draudimas įstatymų leidėjui, įstatymu nustatant teisinį reguliavimą, pagal kurį asmuo įgyja tam tikras teises, nesant objektyvaus pateisinimo įtvirtinti skirtingą teisinį reguliavimą atsižvelgiant

į tai, ar pilietis, įgyvendindamas konstitucinę kilnojimosi laisvę, savo nuolatinę gyvenamąją vietą yra pasirinkęs Lietuvos Respublikoje, ar užsienio valstybėje.

2.2.10. Asociacijų laisvė

Konstitucinė politinių organizacijų samprata

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 13 d. nutarimas

<...> konstitucinė politinių organizacijų samprata apima tokias organizacijas, kurios steigiamos įvairiems visuomeniškai reikšmingiems poreikiams tenkinti ir kartu kelia politinius siekius, *inter alia* dalyvauti rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas, taip pat tokias organizacijas, kurios steigiamos tam tikriems politiniams siekiams įgyvendinti, be kita ko, tam, kad dalyvautų konkrečiuose rinkimuose, *inter alia* į Europos Parlamentą.

Asociacijų laisvė (Konstitucijos 35 straipsnis); daugiabučių namų patalpų savininkų teisė vienytis į bendrijas

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 5 d. nutarimas (Nr. KT25-N12/2016)

Aiškindamas Konstitucijos 35 straipsnio nuostatas, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad jose įtvirtinta viena pagrindinių demokratinės valstybės piliečio teisių – teisė į susivienijimus, arba asociacijų laisvė. Teisė į susivienijimus yra viena iš pilietinio ir politinio veikimo garantijų. Konstitucinė teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas yra daugialypė, jos turinį sudaro teisė steigti bendrijas, politines partijas ar asociacijas, teisė įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje, taip pat teisė nebūti bendrijų, politinių partijų ar asociacijų nariu, teisė išstoti iš šių susivienijimų; Konstitucijoje laiduojama teisė savo valia nuspręsti, priklausyti ar nepriklausyti kuriai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai; asmuo šią konstitucinę teisę įgyvendina laisva valia, o ši asmens laisva valia yra pamatinis narystės įvairiose bendrijose, politinėse partijose, asociacijose principas (2000 m. gruodžio 21 d., 2004 m. liepos 1 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad daugiabučių namų gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkai, įsteigdami bendriją bendrajai dalinei nuosavybei valdyti ir naudoti, įgyvendina konstitucinę teisę vienytis siekiant tam tikro bendro tikslo. Ši konstitucinė teisė gali būti įgyvendinama tik asmens laisva valia. Įstatymu reguliuojant tokių bendrijų steigimą, veiklą, narystės santykius, būtina, kaip ir dėl bet kurio kito susivienijimo, paisyti Konstitucijos 35 straipsnio 2 dalies reikalavimo, kad niekas, t. y. nei joks fizinis asmuo, nei fizinių asmenų junginys, negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai (2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

[2.2.11. Susirinkimų laisvė]

2.3. POLITINĖS TEISĖS IR LAISVĖS

2.3.1. Teisė dalyvauti valdant savo šalį

Piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį per demokratiškai išrinktus atstovus (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. spalio 20 d. nutarimas

Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus. Vienas esminių demokratinės valstybės požymių yra demokratiškai atstovaujamoji valstybinė valdžios institucijų rinkimai (*inter alia* 2008 m. spalio 1 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai). Būtent per rinkimus kiekvienas pilietis įgyvendina savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį, formuojant Tautos atstovaujamoją instituciją – Seimą (2008 m. spalio 1 d. nutarimas). Įstatymų leidėjas, užtikrindamas Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą piliečių teisę dalyvauti valdant savo šalį, *inter alia* per demokratiškai išrinktus atstovus, turi sudaryti prielaidas atspindėti rinkėjų valią, *inter alia* užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą, pasyviają rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningą konkurenciją (2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį, *inter alia* formuojant savivaldybių tarybas (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad rinkimai, taip pat ir savivaldybių tarybų, yra politinis procesas (2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas); būtent per rinkimus kiekvienas pilietis įgyvendina savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį (1996 m. lapkričio 23 d. išvada, 2008 m. spalio 1 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai), *inter alia* dalyvauti formuojant politines atstovaujamas institucijas (2011 m. gegužės 11 d., 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimai).

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad piliečiai Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį įgyvendina *inter alia* dalyvaudami formuojant savivaldybių tarybas.

Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis yra susijusi su įvairiomis kitomis Konstitucijos nuostatomis (2012 m. kovo 29 d. nutarimas), nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste – ir su Konstitucijos 119 straipsnio nuostatomis, kuriomis apibrėžtas, be kita ko, konstitucinis savivaldybės tarybos nario statusas.

2.3.2. Referendumo teisė

Konstitucinis imperatyvas neteikti referendumui tokių galimų sprendimų, kurie neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime konstatavo, jog Konstitucijos normos yra vienodai privalomos visiems teisės subjektams, įskaitant ir referendumo iniciatyvines grupes, taip pat bet kokio dydžio piliečių grupes. Konstitucinis Teismas 1994 m. liepos 22 d. nutarime yra pažymėjęs, kad tiek Seimas, tiek kiti įstatymų leidybos proceso dalyviai, rengdami ir priimdami teisės aktus, turi juos derinti su Konstitucija; tai yra viena svarbiausių konstitucinės santvarkos užtikrinimo

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

priemonių ir vienas svarbiausių teisinės valstybės pamatinių principų; šios taisyklės turi laikytis ir piliečių grupė, reiškianti iniciatyvą surengti referendumą; referendumui teikiamas įstatymo ar jo nuostatų projektas turi būti derinamas su Konstitucija.

<...> Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą. Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad ir visi kiti teisės subjektai, *inter alia* teisėkūros subjektai, rinkimų (referendumų) organizavimo institucijos, referendumų iniciatyvinės ir kitos piliečių grupės, yra saistomi Konstitucijos, turi jos laikytis ir nepažeisti. Pažymėtina ir tai, kad iš Konstitucijos viršenybės principo *inter alia* kyla imperatyvas neteikti referendumui tokių galimų sprendimų, kurie neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų.

Konstitucinis referendumo institutas (Konstitucijos 9 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Konstitucijos 9 straipsnyje nustatyta:

„Svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu.

Įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas.

Referendumas taip pat skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę.

Referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką nustato įstatymas.“

Konstitucinis Teismas 1994 m. liepos 22 d. nutarime yra pažymėjęs, kad pagal teisės teoriją ir konstitucines tradicijas referendumas suprantamas kaip piliečių visuotinis balsavimas konstitucijos, įstatymo ar atskirų jo nuostatų priėmimo, vidaus ir užsienio politikos klausimais; šio demokratijos instituto esmę nusako du pagrindiniai kriterijai: 1) tautos suverenios galios (*suprema potestas*) tiesioginis apibūdinimas ir 2) tiesioginės demokratijos įgyvendinimo procese priimtų aktų teisinė reikšmė.

<...> pagal Konstituciją referendumas yra tiesioginio Tautos aukščiausios suverenios galios vykdymo forma. Taigi referendumu priimti sprendimai svarbiausiais Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimais yra privalomi. Tais atvejais, kai referendumu sprendžiamas vidaus ar užsienio politikos klausimas nepriimant konkrečių Konstitucijos pataisų ar įstatymų nuostatų, valstybės institucijos privalo įgyvendinti referendumu priimtą sprendimą pagal joms Konstitucijos ir įstatymų suteiktą kompetenciją.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies nuostata neužkerta kelio rengti ir patariamąjį referendumą, jeigu būtent toks inicijuojamas.

Referendumu sprendžiami svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai (Konstitucijos 9 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalį referendumu sprendžiami svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai. Taigi pagal Konstituciją referendumu negali būti sprendžiami *inter alia* tik tam tikroms savivaldybėms, teritorinėms ar kitokioms piliečių bendruomenėms aktualūs gyvenimo klausimai.

Svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai pirmiausia yra klausimai dėl Konstitucijos nuostatų keitimo, kurie pagal Konstituciją gali būti sprendžiami tik referendumu:

– pagal Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalį Konstitucijos 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ gali būti pakeista tik referendumu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių

rinkimų teise; pažymėtina, kad tik tokia pačia tvarka gali būti keičiama Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ (Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnis);

– tokia pat tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje, gali būti keičiamos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, nuostatos (Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas), t. y. jos gali būti pakeistos tik tuo atveju, jeigu „už tai pasisakytų ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai Lietuvos piliečių, turinčių aktyviają rinkimų teisę“; kaip 2014 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatoms taikytina tokia pati apsauga, kaip ir Konstitucijos 1 straipsnyje bei Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje įtvirtintai nuostatai „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“;

– pagal Konstitucijos 148 straipsnio 2 dalį tik referendumu gali būti keičiamos pirmojo skirsnio „Lietuvos valstybė“ ir keturioliktojo skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos;

– tik referendumu gali būti keičiamos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 1, 2 straipsnių nuostatos. Kaip 2014 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ *inter alia* nustatyti konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai, kurių neįtvirtinus Konstitucijoje Lietuvos Respublika negalėtų būti visateise Europos Sąjungos nare: „Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės išpareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis“ (1 straipsnis); „Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus“ (2 straipsnis); šie konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai įtvirtinti Konstitucijoje vykdant referendumu pareikštą Tautos valią, kad Lietuvos Respublika būtų Europos Sąjungos narė; patys šie pagrindai, Tautos suverenios valios pareiškimas, kaip jų šaltinis, lemia reikalavimą Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsnių nuostatas pakeisti ar panaikinti tik referendumu.

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 2 dalį įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas. Taigi įstatyme gali būti nustatyti ir kiti nei nustatytieji Konstitucijoje svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai, kurie sprendžiami referendumu. Pažymėtina, jog nustatydamas tokių klausimų sąrašą įstatymų leidėjas yra saistomas iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies kylančio imperatyvo, kad pagal Konstituciją referendumu sprendžiami ne visi, o tik svarbiausi, Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai, referendumu negali būti sprendžiami tokie klausimai, kurie apskritai nėra Valstybės ar Tautos gyvenimo klausimai.

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

Pažymėtina, kad gali būti ir kitų nei nustatyti tieji Konstitucijoje ar įstatyme svarbiausių Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimų, kurie sprendžiami referendumu.

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalį referendumas taip pat skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę. Pats reikalaujančių spręsti tam tikrą klausimą referendumu 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, skaičius savaime rodo, kad tas klausimas priskirtinas prie svarbiausių Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimų. Taigi pagal Konstituciją tam tikro klausimo svarbą gali lemti ir tai, kad jį spręsti referendumu reikalauja, kaip nustatyta, ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę: svarbiausiu Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimu, kuris turėtų būti sprendžiamas referendumu, laikytinas ir toks klausimas, kurį spręsti referendumu reikalautų ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, nors nei Konstitucijoje, nei įstatyme šis klausimas nebūtų nurodytas kaip spręstinas referendumu.

Pagal Konstitucijos 4 straipsnį aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo *inter alia* per demokratiškai išrinktus savo atstovus; Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkte nustatyta, kad Seimas priima nutarimus dėl referendumų. Minėta, kad pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią.

Aiškinant šias Konstitucijos nuostatas pažymėtina, kad pagal Konstituciją tam tikro klausimo svarbą gali lemti ir tai, kad jį spręsti referendumu teikia Seimas, kaip Tautos atstovybė: svarbiausiu Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimu, kuris turėtų būti sprendžiamas referendumu, laikytinas ir toks klausimas, kurį spręsti referendumu teiktų Seimas, kaip Tautos atstovybė, nors nei Konstitucijoje, nei įstatyme šis klausimas nebūtų nurodytas kaip spręstinas referendumu. Pažymėtina, jog Seimui skelbiant referendumą savo iniciatyva turi būti paisoma minėto iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies kylančio imperatyvo, kad pagal Konstituciją referendumu negali būti sprendžiami tokie klausimai, kurie apskritai nėra Valstybės ar Tautos gyvenimo klausimai.

Įstatymų priėmimas referendumu (Konstitucijos 69 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 69 straipsnio 4 dalį Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos gali būti priimamos ir referendumu.

Taigi Seimas savo iniciatyva ar ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, reikalavimu gali paskelbti referendumą dėl tam tikrą svarbiausių Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimą reguliuojančių įstatymo (įstatymų) nuostatų priėmimo.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją tam tikri įstatymai referendumu negali būti priimami, kaip antai:

– pagal Konstitucijos 67 straipsnio 14 punktą Seimas tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas; Konstitucijos 130 straipsnyje nustatyta, kad valstybės biudžeto projektą sudaro Vyriausybė ir pateikia Seimui ne vėliau kaip prieš 75 dienas iki biudžetinių metų pabaigos; pagal Konstitucijos 131 straipsnio 1 dalį valstybės biudžeto projektą svarsto Seimas ir tvirtina įstatymu iki naujųjų biudžetinių metų pradžios; kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarime, biudžetinė Seimo funkcija yra klasikinė ir viena svarbiausių demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijų;

– pagal Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktą Seimas nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus; Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta Seimo prerogatyva nustatyti mokesčius

(Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 9 d., 2000 m. kovo 15 d. nutarimai, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas, 2013 m. gruodžio 16 d. nutarimas), kad valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus nustato tik Seimas (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 26 d., 2002 m. birželio 3 d., 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimai);

– pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas; kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime, pagal Konstituciją konstitucinių įstatymų sąrašą nustato tik Seimas.

Konstitucinis imperatyvas sudaryti prielaidas per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią (Konstitucijos 2, 4 straipsniai, 9 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 1994 m. liepos 22 d. nutarime yra pažymėjęs, kad piliečių tiesioginis dalyvavimas valdant šalį yra ypač svarbi aukščiausios suverenios galios išraiška, todėl per referendumą turi būti nustatyta tikroji Tautos valia. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad referendumui teikiami svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai turi būti tokie, dėl kurių galėtų būti nustatyta tikroji Tautos valia: *inter alia* jie turi būti suformuluoti aiškiai, neklaidinančiai. Taigi iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies, aiškinamos kartu su 2 straipsnio nuostata, kad suverenitetas priklauso Tautai, ir 4 straipsnio nuostata, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai, kyla imperatyvas sudaryti prielaidas per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią.

Vadinasi, pagal Konstituciją kaip vienas klausimas balsavimui referendume negali būti teikiami keli tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusiję klausimai, tarpusavyje nesusijusios Konstitucijos pataisos ar įstatymų nuostatos. Kitaip būtų paneigta galimybė nustatyti tikrąją Tautos valią dėl kiekvieno referendumui teikiamo svarbiausio Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimo atskirai.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai referendumo tam tikrais svarbiausiais Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimais paskelbimas inicijuojamas remiantis Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalimi, pagal kurią referendumas skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, jų pritarimas referendumo paskelbimui taip pat turi būti išreiškiamas dėl kiekvieno referendumui teiktino klausimo atskirai, t. y. vieną kartą pasirašant negali būti reiškiamą parama iniciatyvai skelbti referendumą dėl kelių tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusių klausimų, tarpusavyje nesusijusių Konstitucijos pataisų ar įstatymų nuostatų. Kitaip nebūtų užtikrinta galimybė piliečiams apsispręsti dėl paramos kiekvienai referendumo paskelbimo iniciatyvai atskirai ir nebūtų imanoma nustatyti, ar kiekvieną iš minėtų tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusių klausimų spręsti referendumu iš tiesų reikalauja Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalyje nurodytas subjektas – ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę.

Taigi iš Konstitucijos, *inter alia* jos 9 straipsnio 1, 3 dalių, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatyme nustatyti reikalavimą referendumui kaip vieno klausimo neteikti kelių tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusių klausimų, tarpusavyje nesusijusių Konstitucijos pataisų ar įstatymų nuostatų.

Reikalavimai įstatymui, kuriuo reguliuojamas referendumo skelbimas ir vykdymas (Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalį referendumo skelbimo ir vykdymo tvarka nustato įstatymas. Taigi įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, turi įstatymu sureguliuoti su referendumo skelbimu ir vykdymu susijusius klausimus, *inter alia* referendumo organizavimo santykių dalyvių teises ir pareigas.

Pažymėtina, kad, kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime, santyčiai dėl referendumo organizavimo yra testiniai teisiniai santyčiai; teiginys, kad iniciatyvos organizuoti referendumą pareiškimas jau reiškia referendumo pradžia, yra nepagrįstas; iniciatyvinės grupės susikūrimas, piliečių parašų dėl referendumo organizavimo rinkimas, dokumentų pateikimas ir jų tikrinimas bei svarstymas – tai tik būtini referendumo organizavimo stadijos veiksmai.

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalį vienas iš referendumo paskelbimo iniciatyvos subjektų yra ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, taigi pagal Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalį įstatymu turi būti sureguliuotas šio subjekto susikūrimas ir referendumo paskelbimo iniciatyvos pareiškimas, *inter alia* reikalavimai siūlomo referendumu spręsti klausimo turiniui ir formai, piliečių referendumo iniciatyvinės grupės susikūrimui ir registravimui, parašų dėl referendumo paskelbimo rinkimui ir pateikimui referendumą organizuojančiai institucijai.

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją kitas referendumo paskelbimo iniciatyvos subjektas yra Seimas: kaip minėta, pagal Konstitucijos 9 straipsnio 2 dalį įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas; Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkte nustatyta, kad Seimas priima nutarimus dėl referendumų.

Įstatyme *inter alia* turi būti nustatyti referendumą organizuojančios institucijos įgaliojimai, įskaitant įgaliojimus užtikrinti Konstitucijos ir įstatymų laikymąsi organizuojant referendumą, registruoti piliečių referendumo iniciatyvinę grupę, tikrinti siūlomo referendumu spręsti klausimo atitiktį reikalavimams, nustatytiems jo turiniui ir formai, piliečių parašų dėl referendumo paskelbimo kiekį, teikti atitinkamas išvadas referendumą skelbiančiai institucijai – Seimui, organizuoti referendumo vykdymą, nustatyti ir paskelbti jo rezultatus.

Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas, 1994 m. liepos 11 d. sprendime aiškindamas Konstitucijos 67 straipsnio 13 punkto nuostatą, kad Seimas „sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį“, ir šiame kontekste konstatavęs, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo dviem pagrindinėmis organizacinėmis formomis – nacionaliniais rinkimais ir referendumu, pažymėjo, jog Lietuvoje turi būti sudaryta viena universali rinkimus organizuojanti institucija – Vyriausioji rinkimų komisija; konstatuota ir tai, kad konstitucinė nuostata dėl tokios Vyriausiosios rinkimų komisijos turi būti įgyvendinta tik įstatymu įtvirtinant jos paskirtį pagal konstitucines nuostatas, sudarymo principus bei kompetenciją.

Atsižvelgiant į tai, kad referendumas, kaip ir rinkimai, yra Tautos aukščiausios suverenios galios tiesioginio vykdymo forma, kai piliečiai savo valią pareiškia visuotiniu balsavimu, inicijuoti referendumo paskelbimą ir balsuoti referendume gali tik rinkimų teisę turintys piliečiai, referendumai vyksta pagal rinkimų teisės principus, konstatuotina, kad pagal Konstituciją referendumus turi organizuoti joje *expressis verbis* įvardyta institucija – Vyriausioji rinkimų komisija. Taigi konstitucinis Vyriausiosios rinkimų komisijos statusas suponuoja atitinkamus jos įgaliojimus, *inter alia* prižiūrėti ir imtis

priemonių, kad subjektai, dalyvaujantys organizuojant ir vykdant referendumą, laikytųsi Konstitucijos ir įstatymų reikalavimų.

Pagal Konstituciją referendumą skelbianti institucija yra Seimas: pagal Konstitucijos 67 straipsnio 3 punktą tik Seimas „priima nutarimus dėl referendumų“.

Kaip minėta, pagal Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalį įstatyme turi būti nustatyta referendumo skelbimo tvarka. Pažymėtina, kad Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkto formuluotė suponuoja ne tik Seimo įgaliojimus priimti nutarimą paskelbti referendumą, bet ir jo įgaliojimus priimti nutarimą įstatyme nustatytais pagrindais neskelbti referendumo. Pabrėžtina, kad įstatyme turi būti nustatyti iš Konstitucijos kylantys pagrindai priimti nutarimą neskelbti referendumo.

<...> Konstitucija yra aukščiausiajė teisė; Tautos aukščiausia suvereni galia gali būti vykdoma, *inter alia* tiesiogiai (referendumu), tik laikantis Konstitucijos; visi teisės subjektai, *inter alia* teisėkūros subjektai, rinkimų (referendumų) organizavimo institucijos, referendumų iniciatyvinės ir kitos piliečių grupės, yra saistomi Konstitucijos, turi jos laikytis ir nepažeisti.

Taigi įstatymu turi būti nustatytas toks su referendumo organizavimu susijusių santykių teisinis reguliavimas, kuriuo būtų sudarytos prielaidos užtikrinti, kad visi šių santykių dalyviai laikytųsi ir nepažeistų Konstitucijos, kad vykdant referendumą būtų išreikšta tikroji Tautos valia. Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucijoje įtvirtintas atsakingo valdymo principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus (Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d., 2012 m. lapkričio 10 d. išvados, 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją įstatyme turi būti *inter alia* nustatyti:

– reikalavimai referendumui teikiamo klausimo turiniui ir formai, *inter alia*: iš Konstitucijos viršenybės principo kylantis reikalavimas, kad referendumui siūlomas sprendimas atitiktų iš Konstitucijos kylančius reikalavimus; iš konstitucinio imperatyvo sudaryti prielaidas per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią kylantys reikalavimai referendumui teikti tik tokius klausimus, dėl kurių galėtų būti nustatyta tikroji Tautos valia (suformuluotus aiškiai, neklaidinančiai, neapimančius kelių tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusių klausimų, kelių tarpusavyje nesusijusių Konstitucijos pataisų ar įstatymų nuostatų);

– iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės principų kylantis reikalavimas piliečių referendumo iniciatyvinei grupei derinti referendumui siūlomą sprendimą su Konstitucija;

– iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės, atsakingo valdymo principų kylantys referendumą organizuojančios institucijos – Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimai užtikrinti Konstitucijos ir įstatymų laikymąsi organizuojant referendumą, *inter alia*: tikrinti siūlomo referendumu spręsti klausimo atitiktį reikalavimams, nustatytiems jo turiniui ir formai, neregistruoti piliečių referendumo iniciatyvinės grupės, kuri nevykdo pareigos derinti referendumui siūlomą sprendimą su Konstitucija ar siūlo referendumu spręsti tokį klausimą, kuris neatitinka kitų jo turiniui ir formai keliamų reikalavimų (*inter alia* jeigu siūlomas spręsti klausimas suformuluotas neaiškiai, klaidinančiai arba jeigu kaip vienas klausimas teikiami keli tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusiję klausimai);

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

– iš Konstitucijos kylantys pagrindai referendumą skelbiančiai institucijai – Seimui neskelbti referendumo. Šiame kontekste pažymėtina, kad iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės, atsakingo valdymo principų Seimui kyla pareiga neskelbti referendumo tais atvejais, jeigu referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, *inter alia* jeigu referendumui būtų pateiktas toks klausimas, dėl kurio negalėtų būti nustatyta tikroji Tautos valia (būtų neaiškus, klaidinantis, apimtų kelis tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusius klausimus, kelias tarpusavyje nesusijusias Konstitucijos pataisas ar įstatymų nuostatas), jeigu referendumui siūlomo įstatymo nuostatos prieštarautų Konstitucijai ar siūloma Konstitucijos pataisa neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas su referendumo organizavimu susijusius santykius, turėtų aiškiai ir tiksliai formuluoti teisės normas, kad jos būtų suprantamos referendumo teisinių santykių dalyviams. Šiame kontekste pažymėtina, kad teisinio tikrumo ir aiškumo reikalavimą labiau atitiktų iš Konstitucijos kylančių <...> Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimų vertinti piliečių referendumui siūlomo įstatymo projekto atitiktų Konstitucijai ir atlikto vertinimo pagrindu neregistruoti tokios piliečių referendumo iniciatyvinės grupės, kuri referendumui siūlo iš Konstitucijos kylančių reikalavimų neatitinkančią įstatymo projektą, nustatymas eksplicitiškai [o ne implicitiškai] <...> įstatyme.

Seimo pareiga neskelbti referendumo, jeigu referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas 1994 m. liepos 22 d. nutarime pažymėjo, jog Konstitucijoje nenumatyta, kad Konstitucijos 9 straipsnio, pagal kurį referendumą įstatymo nustatytais atvejais skelbia Seimas ir referendumas skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, įgyvendinimas būtų saistomas kokių nors papildomų sąlygų ar kokių nors subjektų sprendimų; Konstitucijos 3 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenų galių; priimant kokius nors išankstinius sprendimus, nenumatytus Konstitucijoje ir sąlygojančius referendumo paskelbimą, būtų ribojama aukščiausia suvereni Tautos galia. Pažymėtina, kad <...> 1994 m. liepos 22 d. nutarime Konstitucinis Teismas nenagrinėjo klausimo, ar iš Konstitucijos kyla pagrindas Seimui neskelbti referendumo, kai to reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę.

<...>

<...> minėti Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d. nutarimo teiginiai negali būti aiškinami neatsižvelgiant į kitas Konstitucijos nuostatas (eksplicitines ir implicitines), susijusias su Konstitucijos nuostatomis, kurias aiškinant tie teiginiai buvo suformuluoti, į visą oficialų konstitucinį doktrininį kontekstą, oficialiosios konstitucinės doktrinos raidą po 1994 m. liepos 22 d. nutarimo priėmimo.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad <...> pamatinis demokratinės teisinės valstybės reikalavimas – Konstitucijos viršenybės principas; šis principas reiškia, kad Konstitucija teisės aktų hierarchijoje užima išskirtinę – aukščiausią – vietą; joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai; niekam neleidžiama pažeisti Konstitucijos; konstitucinė tvarka turi būti ginama. <...> visos Konstitucijos nuostatos aiškintinos

atsižvelgiant į Konstitucijos viršenybės principą; visi teisės aktai, visų valstybės ir savivaldybių institucijų ir pareigūnų sprendimai turi atitikti Konstituciją, jai neprieštarauti; visų teisėkūros subjektų diskreciją riboja aukščiausiaji teisė – Konstitucija.

<...> dėl to, kad Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą, reikalavimas laikytis Konstitucijos Tautai vykdant aukščiausią suverenią galią, *inter alia* tiesiogiai (referendumu), pagal Konstitucijos 3 straipsnį negali būti vertinamas kaip Tautos suvereniteto varžymas ar ribojimas, visai Tautai priklausančių suverenių galių savinimasis; Konstitucijos 3 straipsnio nuostatų paskirtis – apsaugoti šiame straipsnyje nurodytas konstitucines vertybes (Tautos suverenitetą, Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką), todėl šiomis nuostatomis negali būti remiamasi siekiant jas paneigti; Konstitucijos 3 straipsnio nuostatų negalima aiškinti *inter alia* taip, esą jos suponuoja Tautos teisę nepaisyti savo pačios priimtos Konstitucijos arba piliečio, kokios nors piliečių grupės teisę tapatintis su Tauta ir veikti jos vardu siekiant pažeisti minėtas konstitucines vertybes.

Vadinasi, reikalavimas laikytis Konstitucijos negali būti laikomas papildoma, Konstitucijoje nenumatyta sąlyga referendumui paskelbti, kuri saistytų Konstitucijos 9 straipsnio įgyvendinimą. Pabrėžtina, kad toks reikalavimas kyla iš pačios Konstitucijos, *inter alia* jos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto Konstitucijos viršenybės principo, konstitucinio teisinės valstybės principo. Kitaip aiškinant Konstituciją – esą Seimas privalo skelbti referendumą net tuo atveju, kai referendumui siūlomas sprendimas neatitinka iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, – būtų sudarytos prielaidos paneigti konstitucinius principus, pačią Konstituciją, kaip aukščiausiąją teisę, Tautos bendro gyvenimo teisinį pamatą.

Kaip minėta, Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą; aiškinant Konstituciją negali būti priešpriešinamos tiesioginio (referendumu) ir netiesioginio (per Tautos atstovybę – Seimą) Tautos aukščiausios suverenios galios vykdymo formos. Taigi pabrėžtina ir tai, kad iš Konstitucijos kylanti Seimo pareiga neskelbti referendumo tuo atveju, jeigu referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, negali būti laikoma aukščiausią suverenią Tautos galią ribojančiu įgaliojimu priimti Konstitucijoje nenumatytą išankstinį sprendimą, sąlygojantį referendumo paskelbimą. Konstitucijos 2 straipsnio nuostata „suverenitetas priklauso Tautai“, 4 straipsnio nuostata „aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai“ ir 9 straipsnio nuostata „svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu“ negali būti aiškinamos vien pažodžiui, – šios nuostatos nereiškia, kad Tauta referendumu gali nustatyti bet koki, net ir iš Konstitucijos kylančių reikalavimų neatitinkantį, teisinį reguliavimą, *inter alia* pačioje Konstitucijoje.

<...>

Kaip minėta, Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkte nustatyta, kad Seimas priima nutarimus dėl referendumų. Minėta, kad Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkto formuluotė suponuoja ne tik Seimo įgaliojimus priimti nutarimą paskelbti referendumą, bet ir jo įgaliojimus priimti nutarimą neskelbti referendumo įstatyme nustatytais pagrindais; įstatyme nustatyti pagrindai priimti nutarimą neskelbti referendumo turi kilti iš Konstitucijos.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 67 straipsnio 3 punktą Seimas privalo priimti nutarimą ir tuo atveju, kai nusprendžia paskelbti referendumą, ir tuo atveju, kai nusprendžia jo neskelbti. Pagal Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį,

105 straipsnio 1 dalį Seimo nutarimas paskelbti referendumą arba jo neskelbti gali būti konstitucinės kontrolės objektas. Pagal Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalį teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl tokių Seimo nutarimų turi Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, teismai; sistemiškai aiškinant Konstitucijos 106 straipsnio 1, 4 dalis pažymėtina, kad teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą ir prašyti ištirti Seimo nutarimo atitiktį Konstitucijai turi ir Seimas *in corpore*.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas, konstitucinio teisinio reguliavimo kontekste aiškindamas Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį, ne kartą yra konstatavęs, jog pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją tirti ir spręsti, ar *inter alia* bet kuris referendumu priimtas aktas (jo dalis) neprieštarauja bet kuriam aukštesnės galios aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d., 2007 m. spalio 24 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Iš Konstitucijos kylantys reikalavimai Konstitucijos keitimui referendumu (apie Konstitucijos keitimo apribojimus žr. 1. Konstitucinės santvarkos pagrindai, 1.8. Teisėkūros ir teisės taikymo pagrindai, 1.8.4. Teisės aktų hierarchija, 1.8.4.2. Konstitucija, 1.8.4.2.5. Konstitucijos pataisos; Konstitucijos stabilumas, 2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai taikytini ir Konstituciją keičiant referendumu. Minėta, kad iš Konstitucijos viršenybės principo *inter alia* kyla imperatyvas neteikti referendumui tokių galimų sprendimų, kurie neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų. Taigi pagal Konstituciją referendumui negali būti teikiamas ir toks Konstitucijos pataisos projektas, kuriuo būtų nepaisoma materialiujų Konstitucijos keitimo apribojimų. Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos paneigti Konstitucijos viršenybės principą, nepaisyti iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kylančio imperatyvo, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna.

Minėta, kad pagal Konstituciją įstatyme *inter alia* turi būti nustatytas iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės principų kylantis reikalavimas piliečių referendumo iniciatyvinei grupei derinti referendumui siūlomą sprendimą su Konstitucija. Iš šio reikalavimo *inter alia* kyla piliečių referendumo iniciatyvinės grupės pareiga referendumui teikti tik tokius Konstitucijos pataisų projektus, kuriais būtų paisoma iš Konstitucijos kylančių materialiujų Konstitucijos keitimo apribojimų.

Minėta, kad pagal Konstituciją įstatyme *inter alia* turi būti nustatyti iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės, atsakingo valdymo principų kylantys referendumą organizuojančios institucijos – Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimai tikrinti siūlomo spęsti referendumu klausimo atitiktį reikalavimams, nustatytiems jo turiniui ir formai, neregistruoti piliečių referendumo iniciatyvinės grupės, kuri nevykdo pareigos derinti referendumui siūlomą sprendimą su Konstitucija. Tokie įgaliojimai *inter alia* suponuoja Vyriausiosios rinkimų komisijos pareigą neregistruoti tokios piliečių referendumo iniciatyvinės grupės, kuri referendumui siūlo tokį Konstitucijos pataisos projektą, kuriuo nepaisoma iš Konstitucijos kylančių materialiujų Konstitucijos keitimo apribojimų.

Minėta, kad iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės, atsakingo valdymo principų Seimui kyla pareiga neskelbti referendumo tuo atveju, jeigu

referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų. Taigi pagal Konstituciją įstatyme turi būti įtvirtintas pagrindas referendumą skelbiančiai institucijai – Seimui neskelbti referendumo, kai referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų. Šis pagrindas *inter alia* apima ir tokį atvejį, kai referendumui teikiamas priimti Konstitucijos pataisos projektas, kuriuo nepaisoma iš Konstitucijos kylančių materialiujų Konstitucijos keitimo apribojimų.

<...>

<...> pagal Konstituciją [privalo būti nustatytas] teisinis reguliavimas, kuriuo būtų įtvirtinti Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimai tikrinti referendumui siūlomo Konstitucijos pakeitimo įstatymo projekto atitiktį reikalavimams, nustatytiems jo turiniui ir formai, *inter alia* reikalavimui Konstitucijos pataisomis nepažeisti Konstitucijos nuostatų darnos, iš Konstitucijos kylančių materialiujų Konstitucijos keitimo apribojimų, ir atsisakyti įregistruoti piliečių referendumo iniciatyvinę grupę, kuri nevykdo pareigos derinti referendumui siūlomą *inter alia* Konstitucijos pakeitimo įstatymo projektą su Konstitucija <...>.

2.3.3. Rinkimų teisė

Seimo įgaliojimai priimti galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų (Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalis)

Žr. 5. Seimas, 5.2. Seimo funkcijos ir įgaliojimai, 5.2.6. Kiti įgaliojimai, 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas.

Reikalavimas, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę rinkimų sistemą, asmenys turėtų galimybę būti renkami ir būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų sąrašus

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 13 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarime konstatuota, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų įtvirtinta išimtinė politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisė dalyvauti formuojant politines atstovaujamasias institucijas; įstatymų leidėjas, pasirinkęs vien proporcinę rinkimų sistemą, turi įstatyme ne tik įtvirtinti politinių partijų teisę dalyvauti rinkimuose, bet ir nustatyti reikalavimus, kuriuos atitinkantys kiti kolektyviniai subjektai gali dalyvauti ir turi teisę kelti kandidatus rinkimuose į politines atstovaujamasias institucijas pateikdami savo kandidatų sąrašus. Konstitucinis Teismas priminė, kad, be politinių partijų instituto, Konstitucijoje yra įtvirtintas ir politinių organizacijų institutas: konstitucinė politinių organizacijų samprata apima tokias organizacijas, kurios steigiamos įvairiems visuomeniškai reikšmingiems poreikiams tenkinti ir kartu kelia politinius siekius, *inter alia* dalyvauti rinkimuose į politines atstovaujamasias institucijas, taip pat tokias organizacijas, kurios steigiamos tam tikriems politiniams siekiams įgyvendinti, be kita ko, tam, kad dalyvautų konkrečiuose rinkimuose, *inter alia* į Europos Parlamentą.

Pabrėždamas politinių organizacijų reikšmę formuojant politines atstovaujamasias institucijas, Konstitucinis Teismas minėtame nutarime pažymėjo, kad jeigu įstatymų leidėjas, pasirinkęs vien proporcinę rinkimų sistemą, nustatytų tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų įtvirtinta išimtinė politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisė dalyvauti formuojant politines atstovaujamasias institucijas, tai reikštų ir tai, kad piliečių, nesančių politinių partijų nariais ir nesusaistytų jokiais ryšiais su jokia politine

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

partija, galimybės įgyvendinti iš Konstitucijos kylančią pasyviąją rinkimų teisę būtų neproporcingai pasunkintos, palyginti su asmenų, esančių politinių partijų nariais ar susisaisčiusių su kuria nors politine partija kitokiais, ne formalios narystės, ryšiais, galimybėmis; tokiu teisiniu reguliavimu iš dalyvavimo rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas, *inter alia* kandidatų rinkimuose į šias institucijas iškelimo sudarant kandidatų sąrašus, būtų nepagrįstai pašalinami kiti kolektyviniai subjektai, t. y. politinės organizacijos; tokiu teisiniu reguliavimu būtų sudarytos prielaidos pažeisti iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančius teisingumo, proporcingumo imperatyvus, nepaisyti iš Konstitucijos kylančių rinkimų teisės principų.

<...>

<...> Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarime atskleistas konstitucinis reikalavimas, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcingą rinkimų sistemą, Lietuvos Respublikos piliečiams ir nuolat gyvenantiems Lietuvoje kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiams suteikti galimybę būti renkamiems į Europos Parlamentą ir būnant įrašytiems į ne politinių partijų sudaromus kandidatų sąrašus.

Politinių atstovaujamųjų institucijų formavimas demokratinėje valstybėje; pasyvioji rinkimų teisė renkant politines atstovaujamas institucijas, *inter alia* Europos Parlamentą (Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 13 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymu reguliuojant rinkimų santykius turi būti užtikrinta lygi visų rinkėjų aktyvioji rinkimų teisė (teisė balsuoti, t. y. teisė rinkti), taip pat lygi visų kandidatų pasyvioji rinkimų teisė (teisė būti rinkimuose registruojamu kandidatu, t. y. teisė būti renkamam) (Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d., 2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad teisė būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai, yra įtvirtinta vadinamoji pasyvioji rinkimų teisė, t. y. galimybė asmeniui Konstitucijos ir rinkimų įstatymų nustatyta tvarka kandidatuoti į atitinkamos renkamos viešosios valdžios institucijos narius, taigi siekti būti išrinktam (Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d., 2010 m. lapkričio 9 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas, pabrėždamas atstovaujamųjų institucijų rinkimų svarbą, yra ne kartą konstatavęs, kad konstitucinėje demokratijoje politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui yra keliama ypatingi reikalavimai; šios institucijos negali būti formuojamos tokiu būdu, kad kiltų abejonių dėl jų legitimumo, teisėtumo, *inter alia* dėl to, ar renkant asmenis į politines atstovaujamas institucijas nebuvo pažeisti demokratinės teisinės valstybės principai; rinkimai negali būti laikomi demokratiškais, o jų rezultatai – legitimiais ir teisėtais, jeigu jie vyksta paminant Konstitucijoje įtvirtintus demokratinį rinkimų principus, pažeidžiant demokratinės rinkimų procedūras (Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada, 2008 m. spalio 1 d., 2010 m. lapkričio 9 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai). Įstatymų leidėjas, įstatymu įtvirtindamas rinkimų teisės nuostatas, yra įpareigotas laikytis šių Konstitucijoje įtvirtintų teisinio reguliavimo imperatyvų (Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai, 2012 m. spalio 26 d., 2012 m. lapkričio 10 d. išvados).

Konstitucijoje yra įtvirtinti visuotinai pripažinti demokratiniai rinkimų į politines atstovaujamas institucijas principai, kaip antai: rinkimai turi būti vykdomi remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise, balsavimas privalo būti slaptas; pagal

Konstituciją yra galimi tik tokie rinkimai, kai dėl mandato varžomasi laisvai ir sąžiningai, kai rinkėjai turi teisę ir realią galimybę pasirinkti iš kelių kandidatų, kai balsavimo metu jie gali laisvai ir nekontroliuojami pareikšti savo valią; politinės atstovaujamosios institucijos formavimui turi būti taikomi skaidrumo, viešumo reikalavimai (Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas, 2012 m. lapkričio 10 d. išvada).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad nors Europos Parlamentas nėra Tautos atstovybė, jis laikytinas politine atstovaujama Europos Sąjungos institucija, kurios rinkimų tvarką konkrečioje Europos Sąjungos valstybėje narėje nustato atitinkamos valstybės narės įstatymų leidėjas (Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas).

Taigi Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostata, jog teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai, reiškia *inter alia* tai, kad įstatymų leidėjas, įstatymais reguliuodamas pasyviosios rinkimų teisės renkant politines atstovaujamasias institucijas, *inter alia* Europos Parlamentą, įgyvendinimą, turi konstitucinę pareigą paisyti iš Konstitucijos kylančių imperatyvų, *inter alia* rinkimų teisės principų (Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas).

Aiškindamas Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalį Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad Konstitucijos garantuojama asmens teisė įstatyme numatytais sąlygomis būti renkamam – svarbi asmens konstitucinė teisė (Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas); įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi įgaliojimus rinkimų įstatymuose asmeniui, kuris gali būti renkamas, nustatyti konstituciškai pagrįstus reikalavimus (sąlygas) (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d., 2005 m. liepos 8 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimai). Aiškindamas Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalį kartu su 25 straipsnyje įtvirtinta visuomenės teise gauti informaciją Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad visuomenės interesas būti informuotai ypač svarbus politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimų procese (Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas turi užtikrinti pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningą konkurenciją ir rinkėjams reikšmingos informacijos apie juos viešumą (Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatos įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinamas demokratinis rinkimų principų laikymasis, *inter alia* rinkimų proceso skaidrumas, kandidatus rinkimuose keliančių kolektyvinių subjektų lygybė ir sąžininga konkurencija, taip pat rinkėjams reikšmingos informacijos apie juos viešumas. Demokratinis rinkimų principų užtikrinimas suponuoja ir tai, kad turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo būtų sudarytos prielaidos tinkamai informuoti rinkėjus apie kandidatus rinkimuose keliančius kolektyvinius subjektus, *inter alia* jų pavadinimus; ši informacija turi būti vieša, lengvai prieinama ir neklaidinanti rinkėjų; kandidatus rinkimuose keliantys kolektyviniai subjektai turi turėti galimybę rinkimų procese dalyvauti ir prisistatyti rinkėjams savo pasirinktu pavadinimu. Pažymėtina, kad šių subjektų pavadinimas padeda rinkėjams ne tik juos atpažinti, atskirti nuo kitų kandidatus keliančių kolektyvinių subjektų, bet ir spręsti apie jų vertybes, idėjas,

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

siekius ir pan. Suvaržius jų galimybę rinkimų procese dalyvauti ir prisistatyti rinkėjams savo pasirinktu pavadinimu, būtų nepagrįstai pasunkintas asmenų, įrašytų į jų keliamų kandidatų sąrašus, pasyvosios rinkimų teisės įgyvendinimas, pažeidžiami demokratiniai rinkimų proceso skaidrumo, kandidatus rinkimuose keliančių kolektyvinių subjektų lygybės ir sąžiningos konkurencijos principai.

Kartu pažymėtina, kad tiek kolektyviniai subjektai, turintys teisę kelti kandidatus rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas, pasirinkdami pavadinimą, kuriuo ketina rinkimų procese prisistatyti rinkėjams, tiek įstatymų leidėjas, reguliuodamas atitinkamus santykius, yra saistomi Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio rinkimų kaip atsakingo politinio proceso principo, konstitucinių imperatyvų gerbti ir saugoti konstitucinę santvarką, viešąją tvarką, visuomenės dorovės apsaugą, nekurstyti tautinės, rasinės, religinės, socialinės neapykantos, prievartos ar diskriminacijos. Iš Konstitucijoje įtvirtintų demokratinų rinkimų principų kyla ir imperatyvas įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinama, kad rinkimų procese rinkėjai būtų tinkamai informuojami apie kandidatus rinkimuose keliančius kolektyvinius subjektus, *inter alia* jų pavadinimus, kurie turi neklaidinti rinkėjų.

Politinių atstovaujamųjų institucijų formavimas demokratinėje valstybėje; Seimo narių rinkimų konstituciniai pagrindai; lygi rinkimų teisė; reikalavimas užtikrinti tolygų rinkėjų skaičiaus pasiskirstymą vienmandatėse rinkimų apygardose (Konstitucijos 34 straipsnio 1, 2 dalys, 55 straipsnio 1, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2015 m. spalio 20 d. nutarimas

Konstituciniai Tautos atstovybės – Seimo rinkimų principai ir rinkimų santykių teisinio reguliavimo imperatyvai yra įtvirtinti įvairiuose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse), *inter alia* 4 straipsnyje, 33 straipsnio 1 dalyje, 34 straipsnio 1, 2 dalyse, 55 straipsnyje. <...>

<...>

Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus. Vienas esminių demokratinės valstybės požymių yra demokratiškai atstovaujamųjų valstybinės valdžios institucijų rinkimai (*inter alia* 2008 m. spalio 1 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai). Būtent per rinkimus kiekvienas pilietis įgyvendina savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį, formuojant Tautos atstovaujamąją instituciją – Seimą (2008 m. spalio 1 d. nutarimas). Įstatymų leidėjas, užtikrindamas Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą piliečių teisę dalyvauti valdant savo šalį, *inter alia* per demokratiškai išrinktus atstovus, turi sudaryti prielaidas atspindėti rinkėjų valią, *inter alia* užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą, pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningą konkurenciją (2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis yra susijusi su *inter alia* Konstitucijos 34 straipsniu, kuriame įtvirtinti aktyviosios ir pasyvosios rinkimų teisės konstituciniai pagrindai (2012 m. kovo 29 d. nutarimas).

Konstitucijos 34 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę, yra įtvirtinta vadinamoji aktyvioji rinkimų teisė, t. y. asmenų galimybė dalyvauti atitinkamų viešosios valdžios institucijų rinkimuose laisvai pasirenkant, už kurį iš iškeltų kandidatų ar kuriuos kandidatus balsuoti (2008 m. spalio 1 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai). Šio straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir

rinkimų įstatymai, yra įtvirtinta vadinamoji pasyvioji rinkimų teisė, t. y. galimybė asmeniui Konstitucijos ir rinkimų įstatymų nustatyta tvarka kandidatuoti į atitinkamos renkamos viešosios valdžios institucijos narius, taigi siekti būti išrinktam (2008 m. spalio 1 d., 2010 m. lapkričio 9 d., 2012 m. kovo 29 d., 2014 m. spalio 13 d. nutarimai). Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją įstatymu reguliuojant rinkimų santykius turi būti užtikrinta lygi visų rinkėjų aktyvioji rinkimų teisė (teisė balsuoti, t. y. teisė rinkti), taip pat lygi visų kandidatų pasyvioji rinkimų teisė (teisė būti rinkimuose registruojamam kandidatui, t. y. teisė būti renkamam) (2011 m. gegužės 11 d., 2012 m. kovo 29 d., 2014 m. spalio 13 d. nutarimai). Aiškindamas Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalį Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad iš jos įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti toki teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinamas demokratinė rinkimų principų laikymasis, *inter alia* rinkimų proceso skaidrumas, kandidatus rinkimuose keliančių kolektyvinių subjektų lygybė ir sąžininga konkurencija, taip pat rinkėjams reikšmingos informacijos apie juos viešumas (2014 m. spalio 13 d. nutarimas).

Nuo Konstitucijos 34 straipsnio nuostatų, kuriomis įtvirtinti aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės konstituciniai pagrindai, yra neatsiejamas 55 straipsnis, kuriame įtvirtinti Seimo narių rinkimų teisiniai imperatyvai (2008 m. spalio 1 d. nutarimas).

Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Seimą sudaro Tautos atstovai – 141 Seimo narys, kurie renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu, 2 dalyje – kad Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkta ne mažiau kaip 3/5 Seimo narių, 3 dalyje – kad Seimo narių rinkimų tvarką nustato įstatymas.

Taigi pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Seimo nariai renkami remiantis *inter alia* lygia rinkimų teise. Aiškindamas šią Konstitucijos nuostatą Konstitucinis Teismas yra atskleidęs lygios rinkimų teisės turinį: aiškinant lygios rinkimų teisės principą visuotinai pripažįstama, jog jis *inter alia* reiškia, kad organizuojant ir vykdant rinkimus visi rinkėjai turi būti traktuojami vienodai, kiekvieno rinkėjo balsas yra lygiavertis bet kurio kito rinkėjo balsui ir turi vienodą reikšmę nustatant balsavimo rezultatus (2008 m. spalio 1 d. nutarimas). Pažymėtina, kad lygios rinkimų teisės principas yra vienas iš Konstitucijoje įtvirtintų visuotinai pripažintų demokratinė rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principų (2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas, 2012 m. lapkričio 10 d. išvada, 2014 m. spalio 13 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijos 55 straipsnio 3 dalies nuostata, kad Seimo narių rinkimų tvarką nustato įstatymas, reiškia, kad įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu įtvirtinti Seimo narių rinkimų sistemą, nustatyti rinkimų organizavimo pagrindus ir tvarką; tai darydamas įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos, jis negali nei pats paneigti, iškreipti ar apriboti visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės, slaptos balsavimo, nei sudaryti teisinių prielaidų tai padaryti kitiems subjektams, priešingu atveju būtų apribojama arba išvis paneigiama Tautos aukščiausios suverenios galios raiška per Tautos atstovybę – Seimą (2004 m. lapkričio 5 d., 2008 m. lapkričio 7 d., 2012 m. spalio 26 d., 2012 m. lapkričio 10 d. išvados). Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas atitinkamą Seimo narių rinkimų sistemą, privalo paisyti konstitucinės Seimo, kaip Tautos atstovybės, sampratos (2008 m. spalio 1 d. nutarimas).

Kad ir kokią Seimo narių rinkimų sistemą pasirinktų įstatymų leidėjas (vien proporcinę, vien mažoritarinę arba mišrią rinkimų sistemą, kurioje yra derinamos

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

proporcinė ir mažoritarinė rinkimų sistemos), įstatymo nustatytu teisiniu reguliavimu turi būti užtikrinta, kad rinkimai būtų vykdomi laikantis Konstitucijoje įtvirtintų demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų. Įstatymų leidėjui pasirinkus vadinamąją mišrią parlamento rinkimų sistemą, jungiančią proporcinę ir mažoritarinę rinkimų sistemas, rinkimai daugiamandatėje ir vienmandatėse rinkimų apygardose taip pat privalo būti vykdomi taikant tuos pačius demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų standartus, o į politinių partijų sąrašus įrašytiems kandidatams ir vienmandatėse rinkimų apygardose kandidatuojantiems pavieniams asmenims turi būti keliami vienodi reikalavimai (2012 m. lapkričio 10 d. išvada). Pažymėtina, kad nei vien proporcinė, nei vien mažoritarinė, nei mišri rinkimų sistema, kurioje yra derinamos proporcinė ir mažoritarinė rinkimų sistemos, negali būti laikomos savaime sudarančiomis prielaidas pažeisti laisvų, demokratiškų rinkimų reikalavimus, visuotinę, lygią rinkimų teisę, slaptą balsavimą, kitus demokratinės teisinės valstybės rinkimų standartus (2007 m. vasario 9 d., 2008 m. spalio 1 d., 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad nė viena rinkimų sistema neužtikrina, kad nustatyti rinkimų rezultatai atspindės kiekvieno rinkimuose dalyvavusio rinkėjo balsą ir kad kiekvienas kandidatas, už kurį balsavo bent kiek rinkėjų, dalyvaus skirstant mandatus, bet svarbu, kad ji nebūtų palanki tik kai kuriems pasyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams ir kad nebūtų sudaroma prielaidų neatspindėti daugumos rinkėjų valios (2011 m. gegužės 11 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pasirinkus tokią rinkimų sistemą, kai Seimo nariai (ar jų dalis) renkami vienmandatėse rinkimų apygardose, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 55 straipsnio 1 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų užtikrinta, kad šiose rinkimų apygardose nebūtų tokių rinkėjų skaičiaus skirtumų, kurie sudarytų prielaidas iškreipti vienodą rinkėjų balsų reikšmę nustatant balsavimo rezultatus. Kuo didesni rinkėjų skaičiaus atskirose rinkimų apygardose skirtumai, tuo labiau gali būti iškreipiama vienoda rinkėjų balsų reikšmė nustatant balsavimo rezultatus. Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją apskritai negalimi jokie rinkėjų skaičiaus atskirose rinkimų apygardose skirtumai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad rinkėjų skaičius rinkimų apygardose gali kisti (didėti ar mažėti) dėl įvairių objektyvių priežasčių (*inter alia* rinkėjų migracijos, kitų demografinių veiksnių). Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad sudarant rinkimų apygardas neįmanoma visiškai tiksliai nustatyti, koks rinkėjų skaičius bus rinkimų dieną kiekvienoje rinkimų apygardoje. Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad Konstitucija nereikalauja neracionalių dalykų (2007 m. birželio 27 d. nutarimas). Tačiau pagal Konstituciją nereikalaujama, kad būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų užtikrintas visiškai vienodas rinkėjų rinkimų apygardose skaičius.

Konstitucinis Teismas 2014 m. spalio 13 d. nutarime pažymėjo, kad pasyviają rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžininga konkurencija, rinkimų proceso skaidrumas yra visuotinai pripažinti demokratiniai rinkimų principai. Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad minėtų demokratinė rinkimų principų užtikrinimas suponuoja tam tikrus reikalavimus rinkimų apygardų sudarymui: rinkimų apygardos turi būti sudaromos skaidriai, jų ribos turi būti aiškios, suprantamos, rinkimų apygardos turi būti vientisos, kompaktiškos. Pagal Konstituciją, siekiant išlaikyti įvairių

konstitucinių vertybių pusiausvyrą, *inter alia* užtikrinti iš visuotinai pripažintų demokratinių rinkimų principų, kaip antai lygios rinkimų teisės, pasyviają rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningos konkurencijos, rinkimų proceso skaidrumo, kylančių reikalavimų rinkimų apygardų sudarymui įgyvendinimą, gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį rinkimų apygardose būtų leidžiami tam tikri rinkėjų skaičiaus skirtumai. Tačiau negali būti konstituciškai pateisinamas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų leidžiami tokie rinkėjų skaičiaus skirtumai, kurie sudarytų prielaidas iškreipti vienodą rinkėjų balsų reikšmę nustatant balsavimo rezultatus, paneigti pačią lygios rinkimų teisės esmę.

Taigi pasirinkus tokią rinkimų sistemą, kai Seimo nariai (ar jų dalis) renkami vienmandatėse rinkimų apygardose, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 55 straipsnio 1 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės rinkimų apygardų sudarymui aplinkybes (*inter alia* rinkėjų migraciją, kitus demografinius veiksnius, rinkimų apygardų vientisumą), nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį rinkimų apygardos būtų sudaromos taip, kad jose būtų užtikrintas tolygus, kiek tai įmanoma, rinkėjų skaičiaus pasiskirstymas. Tai yra svarbi prielaida užtikrinti visų rinkėjų balsų lygiavertiskumą ir vienodą visų rinkėjų balsų reikšmę nustatant balsavimo rezultatus. Įstatymų leidėjas, įgyvendindamas šią iš Konstitucijos kylančią pareigą ir nustatydamas atitinkamą teisinį reguliavimą, negali sudaryti prielaidų paneigti, iškreipti ar nepagrįstai apriboti lygią rinkimų teisę.

Konstitucinis Teismas, pabrėždamas atstovaujamųjų institucijų rinkimų svarbą, ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinėje demokratijoje politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui yra keliami ypatingi reikalavimai; šios institucijos negali būti formuojamos tokiu būdu, kad kiltų abejonių dėl jų legitimumo, teisėtumo, *inter alia* dėl to, ar renkant asmenis į politines atstovaujamas institucijas nebuvo pažeisti demokratinės teisinės valstybės principai; priešingu atveju būtų pakirstas žmonių pasitikėjimas atstovaujama demokratija, valstybės institucijomis, pačia valstybe (*inter alia* 2008 m. spalio 1 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Įstatymų leidėjui iš Konstitucijos kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų Seimo rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą – būtinas Tautos pasitikėjimo savo atstovybe prielaidas; jeigu įstatymų leidėjas nepaiso minėtų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, nenustato demokratiškų, laisvų, sąžiningų rinkimų užtikrinimo mechanizmo, visuomet gali kilti abejonių dėl Seimo narių išrinkimo teisėtumo (2004 m. lapkričio 5 d., 2008 m. lapkričio 7 d., 2012 m. spalio 26 d., 2012 m. lapkričio 10 d. išvados).

2.3.4. Teisė stoti į valstybės tarnybą

Žr. 4. Valstybė ir jos institucijos, 4.3. Valstybės tarnyba.

[2.3.5. Teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus]

2.3.6. Peticijos teisė

Peticijos teisė (Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendimas

Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas.

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarime aiškinant Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalį suformuluotos tokios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos:

– konstitucinė peticijos teisė – viena iš teisių, kurias įgyvendindami piliečiai gali dalyvauti valdant savo šalį; Lietuvos, kaip ir daugelio Europos valstybių, teisės sistemose peticija paprastai suprantama kaip individualus ar kolektyvinis kreipimasis į viešosios valdžios institucijas, kuriame yra išdėstytas reikalavimas (siūlymas) spręsti tam tikrą ne tik pareiškėjui, bet ir visai visuomenei ar jos daliai svarbų klausimą, kai reikia pakeisti, papildyti ar pripažinti netekusiu galios galiojančią arba priimti naują teisės aktą;

– įstatymų leidėjas turi pareigą peticijų santykius reglamentuoti ne bet kokių teisės aktu, o būtent įstatymu, kuriame būtų nustatyti visi svarbiausi peticijos teisės įgyvendinimo tvarkos elementai, būtent: dėl ko galima kreiptis su peticija; kurioms viešosios valdžios institucijoms gali būti paduodama peticija; formalūs reikalavimai, kuriuos turi atitikti peticija; peticijos padavimo tvarka; sprendimų dėl atsisakymo priimti peticiją priėmimo ir jų apskundimo tvarka ir kt.; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas peticijos teisės įgyvendinimo tvarką, turi tam tikrą diskreciją, tačiau negali paneigti pačios peticijos teisės esmės, dirbtinai suvaržyti ar nepagrįstai pasunkinti šios piliečių konstitucinės teisės įgyvendinimo;

– pagal Konstituciją Seimas, Vyriausybė, savivaldybių tarybos turi teisę savarankiškai spręsti, kokie piliečių peticijoje iškelti reikalavimai (siūlymai) tenkintini, o kokie netenkintini;

– konstitucinė peticijos teisės samprata suponuoja tai, kad piliečio konstitucinė peticijos teisė yra laikoma įgyvendinta tada, kai atitinkamus įgaliojimus turinti viešosios valdžios institucija apsvarsto pateiktą peticiją ir priima sprendimą dėl peticijoje išdėstytų reikalavimų (siūlymų) tenkinimo ar netenkinimo.

Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarime, be kita ko, konstatuota, kad, Seimui, Vyriausybei, savivaldybės tarybai priėmus sprendimą dėl peticijoje išdėstytų reikalavimų ir siūlymų tenkinimo, piliečio konstitucinė peticijos teisė yra įgyvendinta <...>.

Teisė skųsti teismui viešosios valdžios institucijos sprendimą nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriimti nagrinėti

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendimas

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas peticijų santykius ir įgyvendindamas iš Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalies kylantį reikalavimą įstatymu nustatyti *inter alia* sprendimų dėl atsisakymo priimti peticiją priėmimo ir jų apskundimo tvarką, vadovaudamasis Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalimi, pagal kurią įstatymu turi būti nustatyta visų Konstitucijos 111 straipsnio 1, 2 dalyse nurodytų teismų kompetencija, turi diskreciją nustatyti, kuris teismas yra kompetentingas nagrinėti bylas dėl konstitucinės piliečių peticijos teisės gynimo, *inter alia* dėl atsisakymo tenkinti skundą dėl sprendimo nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriimti nagrinėti.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, 33 straipsnio 3 dalį, teismui turi būti galima apskūsti tokį Seimo (ar kitos kompetentingos institucijos) atsisakymą tenkinti skundą dėl peticijų komisijos sprendimo nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriimti nagrinėti, kuris nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba yra grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose. Vadinasi, pilietis, manantis, kad jo konstitucinė peticijos teisė, įtvirtinta Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalyje, yra pažeista (neįgyvendinta) dėl to, kad atitinkamus įgaliojimus turinti institucija atsisakė pripažinti jo kreipimąsi peticija arba peticiją priimti nagrinėti ne tais pagrindais, kurie nustatyti <...> įstatymuose, privalo turėti teisę kreiptis į teismą dėl tokiu atsisakymu galimai pažeistos konstitucinės peticijos teisės gynimo.

<...> konstatuotina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, 33 straipsnio 3 dalį, įstatymų leidėjas, reglamentuodamas peticijų santykius, įstatyme nustatydamas *inter alia* peticijos padavimo, taip pat sprendimų dėl atsisakymo priimti peticiją priėmimo ir jų apskundimo tvarką, privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį galutinę institucijos, kuriai gali būti paduodama peticija, sprendimą atsisakyti pripažinti kreipimąsi peticija ar peticiją priimti nagrinėti būtų galima apskūsti teismui, jei minėtas sprendimas nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba yra grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose. Konstitucinė piliečio peticijos teisė turi būti ginama ne formaliai, o realiai ir veiksmingai.

<...> sprendimas atsisakyti pripažinti piliečio kreipimąsi peticija ar peticiją priimti nagrinėti gali būti įforminamas poįstatyminiu teisės taikymo aktu (kaip antai Seimo nutarimu, protokoliniu nutarimu, sprendimu ar kt.); toks teisės aktas turi būti priimamas remiantis atitinkamu įstatymu, jis turi neprieštarauti aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją teismai (teisėjai), vykdydami teisingumą, turi vadovautis tik Konstitucijai neprieštaraujančiais teisės aktais ir negali taikyti teisės akto, kuris prieštarauja Konstitucijai ir (arba) kitam aukštesnės galios teisės aktui, tais atvejais, kai sprendimą atsisakyti pripažinti piliečio kreipimąsi peticija ar peticiją priimti nagrinėti priima valstybės valdžios institucija (Seimas, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas), kurios priimamų aktų teisėtumą tirti yra priskirta Konstitucinio Teismo kompetencijai, bylą nagrinėjantis teismas (teisėjas), turėdamas abejonių dėl tokio akto teisėtumo, turi pareigą sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl minėto valstybės valdžios institucijos priimto sprendimo, kuris, bylą nagrinėjančio teismo nuomone, nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba yra grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose, atitiktis aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Jeigu, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, kilus abejonėms dėl byloje taikytino teisės akto atitiktis Konstitucijai ir (arba) aukštesnės galios teisės aktams teismas nesustabdytų bylos nagrinėjimo ir nesikreiptų į Konstitucinį Teismą, kad šios abejonės būtų pašalintos ir byloje būtų pritaikytas teisės aktas, kurio atitiktis Konstitucijai kelia abejonių, teismas rizikuotų priimti tokį sprendimą, kuris nebūtų teisingas (*inter alia* 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d., 2013 m. sausio 25 d. nutarimai).

Tais atvejais, kai bylą nagrinėjančiam teismui (teisėjui), įvertinusiame byloje esančius įrodymus bei kitą bylos medžiagą ir nustačiusiam reikšmingas aplinkybes, nekyla abejonių dėl valstybės valdžios institucijos priimto akto, kuriuo atsisakyta pripažinti

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

piliečio kreipimasi peticija ar peticiją priimti nagrinėti, atitikties aukštesnės galios teisės aktams <...>, jis turi konstitucinius įgaliojimus išnagrinėti bylą iš esmės.

<...> pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas privalo įstatymu aiškiai nustatyti, kaip ir į kokią teismą (kaip antai atitinkamame įstatyme nustatyti specialiąją bendrosios kompetencijos ar specializuoto teismo kompetenciją arba pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigti specializuotą teismą ir pan.) asmuo gali kreiptis dėl konstitucinės peticijos teisės gynimo, *inter alia* kai ši jo teisė buvo pažeista viešosios valdžios institucijos sprendimu atsisakyti pripažinti piliečio kreipimasi peticija ar peticiją priimti nagrinėti, jei toks sprendimas nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose. Įstatymų leidėjui nenustačius realių Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalyje garantuojamos piliečių peticijos teisės gynimo galimybių, *inter alia* galutinių sprendimų atsisakyti pripažinti kreipimasi peticija ar peticiją priimti nagrinėti apskundimo teismui tvarkos, būtų paneigtas konstitucinės piliečių peticijos teisės veiksmingumas, suvaržytas praktinis jos įgyvendinimas, kartu būtų pažeista asmens teisė kreiptis į teismą dėl peticijos teisės gynimo.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimo <...> nuostata „Peticijų įstatymo <...> nuostata „sprendimas atsisakyti tenkinti skundą yra galutinis ir neskundžiamas“ ta apimtimi, kuria įtvirtinta, jog asmuo, manantis, kad Seimo, savivaldybės tarybos sprendimas atsisakyti tenkinti skundą dėl peticijų komisijos sprendimo nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriimti nagrinėti nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba yra grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose, negali tokio sprendimo apskusti teismui, prieštarauja Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai, 33 straipsnio 2 ir 3 dalims“ *inter alia* reiškia, kad pagal Konstituciją pilietis turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą dėl Seimo sprendimo atsisakyti tenkinti skundą dėl Seimo peticijų komisijos sprendimo nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriimti nagrinėti, jei toks sprendimas nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba yra grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose, o bylą nagrinėjantis teismas (teisėjas), kilus abejonėms dėl tokio Seimo sprendimo teisėtumo, privalo sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad šios abejonės būtų pašalintos.

[2.3.7. Teisė vienytis į politines partijas]

2.4. EKONOMINĖS, SOCIALINĖS IR KULTŪRINĖS TEISĖS

2.4.1. Ekonominės teisės

2.4.1.1. Ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva

Konstituciniai šalies ūkio pagrindai (Konstitucijos 46 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinti principai sudaro vieną visumą – šalies ūkio konstitucinį pagrindą, todėl visų šio straipsnio dalių nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildo; tarp jose įtvirtintų principų yra pusiausvyrą, kiekvienas jų aiškintinas nepaneigiant kitų, o pažeidus

kurioje nors vienoje straipsnio dalyje esančią teisės normą, yra pažeidžiamos ar sudaromos prielaidos pažeisti ir kitose šio straipsnio dalyse išdėstytas teisės normas.

Ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva (Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos sąvoka yra plati, ji grindžiama prigimtinė žmogaus asmens laisve ir prigimtinė teise turėti nuosavybę. Ši sąvoka apima teisę laisvai pasirinkti verslą, teisę laisvai sudaryti sutartis, sąžiningos konkurencijos laisvę, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą ir kt. Asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus. Ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti, asmuo ja naudojasi laikydamasis tam tikrų privalomų reikalavimų, apribojimų (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2008 m. kovo 5 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai). Kita vertus, pagal Konstituciją valstybė negali neribotai kištis į asmens ūkinę veiklą, todėl nustatoma apribojimais neleistina paneigti esmines ūkinės veiklos laisvės nuostatas, tokias kaip ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas, sąžininga konkurencija ir kt.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose taip pat ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti asmens teisės ir laisvės, taip pat ūkinės veiklos laisvę galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; apribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2010 m. vasario 26 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai).

Ūkinės veiklos reguliavimas, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (*inter alia* siekiant apsaugoti žmonių sveikatą ir aplinką) (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Šioje nuostatoje yra įtvirtintas konstitucinis principas, nubrėžiantis ūkinės veiklos reguliavimo tikslus, kryptis, būdus, ribas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d., 2011 m. sausio 6 d., 2011 m. birželio 21 d., 2013 m. gegužės 24 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, gali nustatyti diferencijuotą teisinį reguliavimą, kurį lemia ūkinės veiklos specifika; atsižvelgdama į ūkinės veiklos specifiką, valstybė gali naudoti įvairias teisinio reguliavimo priemones (Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d., 2010 m. vasario 3 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai). Valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2011 m. sausio 6 d., 2011 m. birželio 21 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai).

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

Ūkinės veiklos reguliavimas paprastai yra susijęs su ūkinės veiklos sąlygų nustatymu, tam tikrų procedūrų reglamentavimu, ūkinės veiklos kontrole, taip pat su tam tikrais šios veiklos apribojimais ar draudimais (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2008 m. kovo 5 d., 2009 m. spalio 8 d., 2010 m. vasario 26 d., 2011 m. sausio 6 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai); kai asmuo dalyvauja ūkinėje veikloje, jam gali būti taikomi specialūs įstatymų nustatyti apribojimai (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai).

<...>

Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies nuostata, jog valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, aiškintina *inter alia* kartu su Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalimi, kurioje nustatyta, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata.

Aiškindamas Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalį, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad žmogaus ir visuomenės sveikata yra viena svarbiausių visuomenės vertybių (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d., 2005 m. rugsėjo 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai), taip pat kad žmonių sveikatos apsauga yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas, o rūpinimasis žmonių sveikata – tai valstybės funkcija (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. rugsėjo 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai). Todėl toks ūkinės veiklos ribojimas, kuriuo siekiama apsaugoti žmonių sveikatą, traktuotinas kaip skirtas bendrai tautos gerovei užtikrinti ir, jeigu yra paisoma iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, savaime nelaikytinas pažeidžiančiu Konstituciją (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai).

Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies nuostata taip pat aiškintina kartu su Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalimi ir 54 straipsniu.

Pagal Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalį valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių. Visiems asmenims kyla pareiga saugoti gamtą, o padarius gamtinei aplinkai žalą – ją atlyginti, nes aplinkos apsauga yra viešasis interesas (Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas).

Konstitucijos 54 straipsnyje yra nustatyta:

„Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai.

Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją.“

Taigi [šiomis nuostatomis yra išreikštas] vienas iš valstybės veiklos tikslų – užtikrinti žmonių teises į sveiką ir švarią aplinką. <...>

<...>

Taigi pažymėtina, kad toks ūkinės veiklos ribojimas, kuriuo siekiama saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių, tausoti gamtą ir racionaliai naudoti jos išteklius, atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą, traktuotinas kaip skirtas bendrai tautos gerovei užtikrinti ir, jeigu paisoma iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, savaime nelaikytinas pažeidžiančiu Konstituciją.

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio, kyla reikalavimas įstatymų leidėjui reguliuojant ūkinę veiklą nustatyti tokius jos ribojimus, kuriais būtų siekiama užtikrinti bendrą tautos gerovę, *inter alia* saugoti nuo kenksmingų poveikių žmonių sveikatą ir aplinką, racionaliai naudoti gamtos išteklius, atlyginti gamtinei

aplinkai padarytą žalą. Vykdam šį reikalavimą turi būti paisoma iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančių reikalavimų. Be kita ko, tai reiškia, kad teisiniu reguliavimu gali būti nustatytos tokios ūkinės veiklos subjektų pareigos, kurios jų veiklos laisvės nevaržytų labiau, negu būtina konstituciškai reikšmingiems žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos tikslams pasiekti.

Pažymėtina, kad įstatymu nustatant ūkinės veiklos subjektų pareigas, susijusias su žmonių sveikatos ir aplinkos apsauga nuo kenksmingų poveikių, racionali gamtos išteklių naudojimu, gamtinei aplinkai padarytos žalą atlyginimu, taip pat gali būti Vyriausybei pavesta priimti poįstatyminius aktus, būtinus tokiam įstatymui įgyvendinti ir *inter alia* reguliuoti juo nustatytą ūkinės veiklos subjektų pareigų vykdymą.

<...>

Šiame kontekste pažymėtina, kad, reguliuodamas atliekų tvarkymo organizavimą kaip vieną iš ūkinės veiklos rūšių, įstatymų leidėjas turi atsižvelgti į tai, kad netinkamai tvarkomos atliekos sukelia grėsmę aplinkai, žmonių ir visuomenės sveikatai, taip pat turi paisyti racionali gamtos išteklių naudojimo imperatyvo. Todėl <...> gali būti nustatyta ūkinės veiklos subjektų pareiga, esant techninėms galimybėms, atliekas pirmiausia perdirbti taip, kad iš jų būtų galima pagaminti tos pačios ar kitos paskirties produktus, o nesant galimybės jų perdirbti – kitaip jas panaudoti nekeliant reikšmingo neigiamo poveikio žmonių, visuomenės sveikatai, aplinkai; Vyriausybė teisės aktais gali detalizuoti šios pareigos vykdymo tvarką.

Konstitucinių vertybių, kuriomis grindžiamas šalies ūkis, sąsajos su kitomis konstitucinėmis vertybėmis

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas

Konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas šalies ūkis, yra glaudžiai susijusios su kitomis konstitucinėmis vertybėmis (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas), *inter alia* konstituciniu teisinės valstybės principu (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 4 d., 2009 m. kovo 2 d., 2010 m. rugsėjo 29 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai).

Ūkinės veiklos teisinio reguliavimo pakeitimo vertinimas

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 18 d. sprendimas

<...> kaip Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, valstybės ekonominės politikos turinio (*inter alia* prioritetų), priemonių bei metodų vertinimas (kad ir kas juos vertintų), *inter alia* pagrįstumo bei tikslingumo aspektu, net jeigu laikui bėgant paaiškėja, kad buvo ir geresnių jos pasirinktos ekonominės politikos alternatyvų, taip pat tai, kad tam tikros ūkinės veiklos teisinis reguliavimas reaguojant į rinkos pokyčius, ekonominę (taip pat ir tarptautinę) konjunktūrą yra pakeičiamas, savaime negali būti dingstis kvestionuoti tą (anksčiau suformuotą ir vykdytą) ekonominę politiką atitikusio ūkinės veiklos teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d., 2006 m. rugsėjo 26 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai, 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas). Tai pasakytina ir apie ūkinės veiklos teisinio reguliavimo pakeitimo vertinimą. Taigi pažymėtina, kad ūkinės veiklos teisinio reguliavimo pakeitimas savaime nesuponuoja iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių ūkinės veiklos subjektų teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principų pažeidimo.

Konstituciniai šalies ūkio pagrindai (Konstitucijos 46 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 15 d. nutarimas (pakartota 2015 m. kovo 5 d. nutarime)

Konstitucijos 46 straipsnyje nustatyta:

„Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva.

Valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą.

Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.

Įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę.

Valstybė gina vartotojo interesus.“

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinti principai sudaro vieną visumą – šalies ūkio konstitucinį pagrindą, todėl visų šio straipsnio dalių nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildo; tarp jose įtvirtintų principų yra pusiausvyra, kiekvienas jų aiškintinas nepaneigiant kitų, o pažeidus kurioje nors vienoje straipsnio dalyje esančią teisės normą yra pažeidžiamos ar sudaromos prielaidos pažeisti ir kitose šio straipsnio dalyse išdėstytas teisės normas. Konstitucinio Teismo aktuose (*inter alia* 2008 m. kovo 5 d., 2009 m. balandžio 29 d., 2010 m. rugsėjo 29 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimuose) išdėstyta plati oficialioji konstitucinė doktrina, kuria atskleidžiamas Konstitucijos 46 straipsnio nuostatų turinys.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva suponuoja *inter alia* sutarčių sudarymo laisvę, sąžiningos konkurencijos laisvę, ūkio subjektų lygiateisiškumą ir kt.; jos yra neatsiejamos nuo galimybės asmeniui, norinčiam užsiimti ūkine veikla arba, priešingai, ja nebeužsiimti, be dirbtinių kliūčių patekti į rinką ir iš jos pasitraukti (2006 m. gegužės 31 d., 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. balandžio 29 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti, asmuo ja naudojasi laikydamasis tam tikrų privalomų reikalavimų, apribojimų; nustatomais apribojimais neleistina paneigti tokias esmines ūkinės veiklos laisvės nuostatas, kaip ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas, sąžininga konkurencija; pagal Konstituciją valstybė negali neribotai kištis į asmens ūkinę veiklą; valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus, siekti ne atskirų asmenų gerovės, bet būtent bendros tautos gerovės, kuri neturi būti priešpriešinama paties ūkio subjekto, kurio veikla yra reguliuojama, taip pat asmenų, įsteigusių, valdančių tą ūkio subjektą arba kitaip su juo susijusių, gerovei, jų teisėms ir teisėtiems interesams; ūkinės veiklos tarnavimu tautos gerovei negalima grįžti ar pateisinti tokio jos reguliavimo, kuriuo tam tikro ūkio subjekto teisės ir teisėti interesai būtų ribojami daugiau, nei būtina viešajam interesui užtikrinti, ūkio subjektams būtų sudarytos nepalankios, nevienodos ūkininkavimo sąlygos, būtų varžoma jų iniciatyva, nesudaroma galimybių jai reikštis (2010 m. rugsėjo 29 d., 2011 m. sausio 6 d., 2013 m. liepos 7 d. nutarimai).

Sąžiningos konkurencijos apsauga yra pagrindinis būdas užtikrinti asmens ir visuomenės interesų darną reguliuojant ūkinę veiklą, sukurti ūkio, kaip sistemos, savireguliaciją, skatinančią optimaliai paskirstyti ekonominius išteklius, veiksmingai juos panaudoti, didinti ekonominį augimą ir kelti vartotojų gerovę; nuostata, kad įstatymas saugo sąžiningos konkurencijos laisvę, reiškia įpareigojimą įstatymų leidėjui įstatymais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad nebūtų monopolizuojama gamyba ir rinką, būtų

užtikrinta sąžiningos konkurencijos laisvė ir būtų numatytos priemonės ir būdai jai apsaugoti; konstitucinė sąžiningos konkurencijos apsaugos garantija suponuoja draudimą ūkinę veiklą reguliuojančioms valstybės valdžios, savivaldybių institucijoms priimti sprendimus, kuriais yra ar gali būti iškreipiama sąžininga konkurencija, ir įpareigoja valstybės valdžios, savivaldybių institucijas teisinėmis priemonėmis užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę (Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 5 d., 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. balandžio 29 d. nutarimai).

Pagal Konstituciją valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, privalo paisyti konstitucinio ūkio subjektų lygiateisiškumo reikalavimo, tiesiogiai susijusio su Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintu visų asmenų lygiateisiškumo principu, antraip ūkinės veiklos teisinio reguliavimo nebūtų galima laikyti tarnaujančiu bendrai tautos gerovei (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2009 m. kovo 2 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai).

Keleivių vežėjų ūkinės veiklos reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 15 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas <...> yra konstatavęs, jog įstatymų leidėjas, turėdamas pareigą ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, įstatymais reguliuoja ir keleivių vežėjų ūkinę veiklą, nustato jos sąlygas, reikalavimus šios veiklos vykdymui, jos ribojimus ir draudimus, taip pat keleivių vežėjų ūkinės veiklos kontrolę (2008 m. kovo 5 d. nutarimas). Tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos, *inter alia* iš jos 29, 46 straipsnių kylančių imperatyvų.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą keleivių vežimo srityje, kai kurias šios veiklos organizavimo funkcijas gali, o kai kuriais atvejais ir turi, perduoti savivaldybėms. Pagal Konstituciją savivaldybių funkcijos gali būti nustatytos tik įstatymu; nė viena iš savivaldybėms priskirtų funkcijų nereiškia absoliutaus savivaldybių savarankiškumo atitinkamoje srityje (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2005 m. liepos 8 d., 2008 m. kovo 5 d. nutarimai); vykdydamos priskirtas funkcijas, savivaldybės turi paisyti Konstitucijos ir įstatymų (Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 5 d. nutarimas).

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste taip pat pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, perdavęs tam tikras keleivių vežimo veiklos organizavimo funkcijas savivaldybėms, laikydamasis iš Konstitucijos 46 straipsnio kylančių imperatyvų, *inter alia* jame įtvirtintų ūkinės veiklos tarnavimo bendrai tautos gerovei, sąžiningos konkurencijos, vartotojų teisių apsaugos reikalavimų, Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo imperatyvo, privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį savivaldybės užtikrintų sąžiningos konkurencijos laisvę (*inter alia* kad būtų numatytos priemonės ir būdai jai apsaugoti, taip pat kad keleivių vežėjų rinka nebūtų monopolizuota), vartotojų teises keleivių vežimo srityje (*inter alia* kad vartotojai gautų kokybiškas, jų interesus atitinkančias, finansiškai prieinamas paslaugas net ir tais atvejais, kai teikti tokias paslaugas yra nenaudinga), taip pat nepaneigtų keleivių vežėjų lygiateisiškumo.

Įstatymų leidėjo pareiga reguliuojant ūkinę veiklą (*inter alia* atliekų tvarkymo srityje) derinti įvairias konstitucines vertybes; savivaldybių, organizuojančių atliekų tvarkymą, pareiga paisyti Konstitucijos ir įstatymų

Konstitucinio Teismo 2015 m. kovo 5 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio nuostatų turinys aiškintinas sistemiškai, viso konstitucinio reguliavimo kontekste; konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas šalies ūkis, yra glaudžiai susijusios su kitomis konstitucinėmis vertybėmis (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas). Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies nuostata, jog valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, aiškintina *inter alia* kartu su Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalimi, kurioje nustatyta, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata, 53 straipsnio 3 dalimi, pagal kurią valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių. Šiame kontekste pažymėtinas ir Konstitucijos 54 straipsnis, kuriame nustatyta: „Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai“ (1 dalis); „Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją“ (2 dalis).

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad aplinkos apsauga yra valstybės bei kiekvieno gyventojų rūpestis ir pareiga, viešieji ir privatieji interesai turi būti skirti aplinkos kokybei gerinti (2005 m. gegužės 13 d., 2009 m. birželio 22 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai).

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* valstybės rūpinimosi žmonių sveikata principą, natūralios gamtinės aplinkos apsaugos, aplinkos apsaugos nuo kenksmingų poveikių imperatyvus, atliekų tvarkymo užtikrinimas laikytinas viešuoju interesu, valstybės ir savivaldybių priederme. Pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, viešasis interesas yra dinamiškas, kintantis (2005 m. liepos 8 d., 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. gegužės 15 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai), dėl to valstybė gali, o tam tikrais atvejais ir turi, keisti (plėsti, siaurinti arba kitaip koreguoti) ūkinės veiklos reguliavimą (2008 m. birželio 30 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai).

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą atliekų tvarkymo srityje, kai kurias šios veiklos organizavimo funkcijas gali, o kai kuriais atvejais ir turi, perduoti savivaldybėms.

Pagal Konstituciją savivaldybių funkcijos gali būti nustatytos tik įstatymu; nė viena iš savivaldybėms priskirtų funkcijų nereiškia absoliutaus savivaldybių savarankiškumo atitinkamoje srityje (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2005 m. liepos 8 d., 2008 m. kovo 5 d., 2015 m. sausio 15 d. nutarimai); vykdydamos priskirtas funkcijas, savivaldybės turi paisyti Konstitucijos ir įstatymų (2008 m. kovo 5 d., 2015 m. sausio 15 d. nutarimai).

Šiame kontekste pažymėtina ir Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalis, kurioje nustatyta, kad savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai. Taigi pagal Konstituciją savivaldybės, laisvai ir savarankiškai veikdamos pagal ūkinę veiklą (*inter alia* atliekų tvarkymą) reguliuojančių įstatymų apibrėžtą kompetenciją, yra saistomos šalies ūkio konstitucinių pagrindų sudarančių principų ir kitų konstitucinių imperatyvų.

Minėta, kad Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinti principai sudaro vieną visumą – šalies ūkio konstitucinį pagrindą; konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas šalies ūkis, yra glaudžiai susijusios su kitomis konstitucinėmis vertybėmis. Atsižvelgiant į tai,

pažymėtina, kad Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant ūkinę veiklą (*inter alia* atliekų tvarkymo srityje), derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 29, 46, 53, 54 straipsnius: asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą.

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su atliekų tvarkymu susijusius santykius ir perdavęs tam tikras atliekų tvarkymo organizavimo funkcijas savivaldybėms, pagal Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį privalo šią veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, – *inter alia* turi paisyti iš Konstitucijos 46 straipsnio kylančių imperatyvų, *inter alia* jame įtvirtintų asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos laidavimo, sąžiningos konkurencijos ir vartotojų teisių apsaugos reikalavimų, taip pat 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo imperatyvo, 53 ir 54 straipsniuose įtvirtintų žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos imperatyvų. Paisydamas šių konstitucinių imperatyvų, įstatymų leidėjas privalo nustatyti toki atliekų tvarkymo organizavimo teisinį reguliavimą, kad savivaldybės šioje srityje užtikrintų sąžiningos konkurencijos laisvę (*inter alia* kad atliekų tvarkymo rinka nebūtų monopolizuota, nebūtų paneigtas šios rinkos dalyvių lygiateisiškumas), taip pat vartotojų teisių, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą (*inter alia* kad būtų užtikrintas atliekų tvarkymo paslaugų prieinamumas, teikimo nepertraukiamumas ir gera kokybė).

<...>

Minėta, kad pagal Konstituciją savivaldybės, laisvai ir savarankiškai veikiančios pagal ūkinę veiklą (*inter alia* atliekų tvarkymą) reguliuojančių įstatymų apibrėžtą kompetenciją, yra saistomos šalies ūkio konstitucinį pagrindą sudarančių principų ir kitų konstitucinių imperatyvų. Tai reiškia, kad atliekų tvarkymo srityje savivaldybės turi paisyti konstitucinio sąžiningos konkurencijos imperatyvo suponuojamo reikalavimo atliekų tvarkytojus atrinkti konkurso būdu pagal jų galimybes teikti nepertraukiamas, geros kokybės ir prieinamas paslaugas. Šis reikalavimas gali būti nevykdomas tik objektyviai pateisinamu pagrindu; tokiu pagrindu nelaikytina vien tai, kad savivaldybė yra įsteigusi ūkio subjektą, veikiančią atliekų tvarkymo srityje.

Konstituciniai šalies ūkio pagrindai (Konstitucijos 46 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinti principai, *inter alia* jo 1 dalyje įtvirtintas ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos apsaugos principas, sudaro vieną visumą – konstitucinį šalies ūkio pagrindą, todėl visų šio straipsnio dalių nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildo; tarp jose įtvirtintų principų yra pusiausvyra, kiekvienas jų aiškintinas nepaneigiant kitų.

Ūkinės veiklos reguliavimas, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei; ūkinės veiklos laisvės ribojimas (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga, atsižvelgiant į valstybės išteklius, jos materialines ir finansines galimybes bei kitus svarbius veiksnius, reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant minėtą veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

(2009 m. kovo 2 d., 2015 m. kovo 5 d. nutarimai), *inter alia* asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, sąžiningos konkurencijos laisvė, vartotojų interesų apsauga.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus (*inter alia* 1999 m. spalio 6 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2009 m. balandžio 29 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai). Asmens ūkinės veiklos laisvė gali būti ribojama, kai yra būtina ginti vartotojų interesus, saugoti sąžiningą konkurenciją, kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes (*inter alia* 1999 m. spalio 6 d., 2008 m. gruodžio 4 d., 2010 m. rugsėjo 29 d. nutarimai). Sąžiningos konkurencijos apsauga yra pagrindinis būdas užtikrinti asmens ir visuomenės interesų darną reguliuojant ūkinę veiklą, sukurti ūkio, kaip sistemos, savireguliaciją, didinti ekonominį augimą ir kelti vartotojų gerovę (*inter alia* 2009 m. kovo 2 d., 2015 m. kovo 5 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, gali nustatyti diferencijuotą teisinį reguliavimą, kurį lemia ūkinės veiklos specifika; valstybė, atsižvelgdama į ūkinės veiklos specifika, gali naudoti įvairias teisinio reguliavimo priemones (*inter alia* 2009 m. kovo 2 d., 2013 m. gegužės 24 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs ir tai, kad tam tikro bendrojo teisinio reguliavimo išimčių nustatymas gali būti konstituciškai pateisinamas, jeigu yra siekiama užtikrinti konstituciškai pagrįstą visuotinai reikšmingą interesą, ir tik tiek, kiek to siekiama; minėtos išimtys turi būti proporcingos siekiamam konstituciškai pagrįstam tikslui ir neriboti subjektų teisių daugiau, nei būtina užtikrinant konstituciškai pagrįstą visuotinai reikšmingą interesą (2005 m. gruodžio 12 d., 2009 m. kovo 2 d., 2013 m. gegužės 24 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai).

Vartotojų interesų apsauga (*inter alia* energetikos srityje) (Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta nuostata, kad valstybė gina vartotojo interesus, suponuoja tai, kad teisės normomis turi būti nustatytos įvairios vartotojų interesų gynimo priemonės, valstybės institucijos turi kontroliuoti, kaip ūkio subjektai tokių priemonių laikosi (*inter alia* 2000 m. spalio 18 d., 2003 m. kovo 17 d., 2009 m. kovo 2 d., 2010 m. rugsėjo 29 d. nutarimai).

Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies, kylantis veiksmingos vartotojų teisių, interesų apsaugos užtikrinimo imperatyvas suponuoja ir tai, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų sudarytos prielaidos kiekvienam vartotojui gauti elektros energiją nediskriminacinėmis sąlygomis, visiems vartotojams elektros energija būtų tiekiami saugiai ir patikimai (2009 m. kovo 2 d., 2010 m. rugsėjo 29 d. nutarimai). Kainų ribų nustatymas yra vienas iš būdų ginti vartotojų interesus; įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu apibrėžti elektros energijos kainų ribų nustatymo kriterijus; šie kriterijai ir jų nustatymo metodika, tvarka turi būti aiški, skaidri, pagrįsta, kad nebūtų sudaryta prielaidų piktnaudžiauti nustatant elektros energijos kainas ir taip pažeisti elektros energijos vartotojų teises, jų interesus (2009 m. kovo 2 d. nutarimas).

Šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir gamtinių dujų vartotojų teisių ir interesų apsaugos srityje.

Ūkinės veiklos energetikos srityje reguliavimas siekiant užtikrinti energetikos sistemos saugumą ir patikimumą

Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas

<...> energetikos srityje vykdoma ūkinė veikla, *inter alia* visų vartotojų aprūpinimas energijos ištekliais (*inter alia* gamtinėmis dujomis), yra specifinė ūkinė veikla; jai būdinga, be kita ko, tai, kad ją vykdant tiesiogiai daroma įtaka visam šalies ūkiui. Energetikos sistemos saugumas ir patikimumas yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas, kuriuo pateisinamas tam tikras diferencijuotas ūkinės veiklos teisinis reguliavimas šioje srityje. Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalį, įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintas energetikos sistemos saugumas ir patikimumas, *inter alia* galimybė gauti energijos išteklius iš įvairių šaltinių (tiekėjų) nediskriminacinėmis sąlygomis ir nepiktnaudžiaujant kainomis. Siekiant šio tikslo, įstatyme nustatyta tvarka ir sąlygomis gali būti įgyvendinami ypatingos valstybinės svarbos projektai, skirti valstybės ūkio priklausomybei nuo monopolinio tam tikrų energijos išteklių (*inter alia* gamtinių dujų) tiekėjo panaikinti. Šių projektų ypatinga valstybinė svarba suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas, nustatęs tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį šiuos projektus pavedama įgyvendinti valstybės kontroliuojamiems ūkio subjektams, privalo nustatyti ir veiksmingą tokių projektų įgyvendinimo kontrolės mechanizmą.

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, ir turėdamas užtikrinti veiksmingą ypatingos valstybinės svarbos projektų įgyvendinimą, *inter alia* gali nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį minėti projektai būtų finansuojami iš įvairių šaltinių, *inter alia* energijos išteklių vartotojų lėšomis. Šios lėšos gali būti surenkamos pagal valstybės reguliuojamos kainos tarifą, nustatomą atsižvelgiant *inter alia* į įstatyme nustatytus įpareigojimus ūkio subjektams, įgyvendinantiems minėtus ypatingos valstybinės svarbos projektus, teikti viešąsias paslaugas energetikos srityje – įrengti ir eksploatuoti energetikos infrastruktūrą, kuria siekiama užtikrinti, kad energijos ištekliai būtų tiekiami saugiai ir patikimai.

Pasirinkęs tokį ypatingos valstybinės svarbos energetikos projektų finansavimą, kuris grindžiamas *inter alia* energijos išteklių vartotojų lėšomis, įstatymų leidėjas, laikydamasis iš Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalies kylančio vartotojų teisių, jų interesų apsaugos užtikrinimo imperatyvo, privalo nustatyti veiksmingą šių projektų įgyvendinimo sąnaudų pagrįstumo kontrolės mechanizmą, kad įtraukiant šias sąnaudas į energijos išteklių kainą nebūtų sudaryta prielaidų piktnaudžiauti ir taip pažeisti vartotojų interesus.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas šalies ūkis, yra glaudžiai susijusios su kitomis konstitucinėmis vertybėmis.

Konstitucijos 46 straipsnio nuostatų turinys aiškintinas sistemiškai, viso konstitucinio reguliavimo kontekste, atsižvelgiant *inter alia* į Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatą (2009 m. kovo 2 d. nutarimas).

Aiškindamas Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalį, kurioje nustatyta, jog valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, Konstitucinis

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją valstybė yra nuosavybės teisės subjektas (1997 m. birželio 17 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2008 m. spalio 30 d. nutarimai); valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas turi būti tvarkomas taip, kad tarnautų bendrai tautos gerovei, visos visuomenės interesui (2003 m. rugsėjo 30 d., 2008 m. spalio 30 d., 2012 m. spalio 24 d. nutarimai).

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į konstitucinę valstybės sampratą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. spalio 30 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai); valstybės paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai); viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės; šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą (2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatos neatsiejamoms nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių tokias konstitucines vertybes kaip valstybės nepriklausomybė ir jos teritorijos vientisumas, valstybės saugumas, tautos gerovė, viešoji tvarka ir teisingumas. Viena iš pamatinių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybė, įtvirtinta Konstitucijos 1 straipsnyje, yra glaudžiai susijusi su Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitine orientacija, suponuojančia *inter alia* Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje ir būtinumą vykdyti su šia naryste susijusius išpareigojimus (2011 m. liepos 7 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimai). Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad iš Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje kylantys išpareigojimai energetikos srityje, kuriais siekiama užtikrinti energetikos sistemos saugumą ir patikimumą, yra neatsiejami nuo Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos valstybės pareigos užtikrinti bendrą tautos gerovę.

Konstitucijos 46 straipsnio nuostatų turinys aiškintinas atsižvelgiant ir į jos 94 straipsnio nuostatas, kuriose yra įtvirtinti Vyriausybės, kaip valstybės valdžios institucijos, įgaliojimai (2010 m. vasario 26 d. nutarimas). Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 1 punktą Vyriausybė tvarko krašto reikalus, garantuoja valstybės saugumą. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 94 straipsnio nuostatas, yra konstatavęs, kad, Vyriausybei vykdant Konstitucijos jai priskirtas funkcijas, jos įgaliojimai gali priklausyti nuo šalies ekonominės ir socialinės būklės, sprendžiamų problemų ir daugelio kitų aplinkybių, kurioms pasikeitus gali keistis ir Vyriausybės įgaliojimų turinys bei apimtis; Konstitucijoje yra įtvirtinti tik svarbiausi Vyriausybės įgaliojimai (1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas). Visa tai, ką Vyriausybė daro įgyvendindama Konstitucijoje ir įstatymuose jai nustatytą kompetenciją, yra valstybės valdymo reikalų sprendimas (2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas). Pagal Konstituciją Vyriausybė, kaip vykdomosios valdžios institucija, turi plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką ir atitinkamai reguliuoti ūkinę veiklą (2007 m. gegužės 23 d. nutarimas).

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalį, aiškinamą kartu su jos 94 straipsnio 1 punktu, kuriame nustatyta Vyriausybės kompetencija tvarkyti krašto reikalus ir garantuoti valstybės saugumą, ir 128 straipsnio 2 dalimi, kurioje įtvirtinti konstituciniai valstybinio turto

valdymo, naudojimo ir disponavimo juo pagrindai, įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, gali tiek bendrosiomis, tiek specialiosiomis teisinio reguliavimo nuostatomis įtvirtinti Vyriausybės įgaliojimus panaudoti valstybės kontroliuojamus ūkio subjektus kaip ekonominės politikos instrumentą viešiesiems interesams energetikos srityje tenkinti. Vyriausybė, įgyvendindama šiuos įgaliojimus ir pasirinkdama konkretų valstybės kontroliuojamą ūkio subjektą tam tikram ypatingos valstybinės svarbos projektui įgyvendinti, privalo paisyti *inter alia* konstitucinio atsakingo valdymo principo.

Valstybės ekonominės politikos formavimas bei vykdymas

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 31 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimuose, 2007 m. lapkričio 13 d. sprendime yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, ir Vyriausybė, kaip vykdomosios valdžios institucija, turi labai plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką (kiekvienas pagal savo kompetenciją) ir teisės aktais atitinkamai reguliuoti ūkinę veiklą, žinoma, jokiū būdu nepažeisdami Konstitucijos ir įstatymų, *inter alia* neviršydami juose nustatytų šių valstybės valdžios institucijų įgaliojimų, paisydami iš Konstitucijos kylančių tinkamo teisinio proceso reikalavimų, Konstitucijoje įtvirtintų teisinės valstybės, valdžių padalijimo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo, tikrumo, saugumo principų.

Valstybės ekonominės politikos formavimas bei vykdymas ir galimybės ginčyti ūkinės veiklos teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės galios teisės aktams

Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas

Pagal Konstituciją Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, ir Vyriausybė, kaip vykdomosios valdžios institucija, turi labai plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką (kiekvienas pagal savo kompetenciją), žinoma, jokiū būdu nepažeisdami Konstitucijos ir įstatymų, *inter alia* neviršydami juose nustatytų šių valstybės valdžios institucijų įgaliojimų, paisydami iš Konstitucijos kylančių tinkamo teisinio proceso reikalavimų, Konstitucijoje įtvirtintų teisinės valstybės, valdžių padalijimo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo, tikrumo, saugumo principų (2006 m. gegužės 31 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad teisė, reguliuodama visuomeninius santykius, taip pat ir susijusius su šalies ūkiu, apibrėžia valstybės politikos, taip pat ir ekonominės, turinio ribas, nustato leistinas šios politikos vykdymo priemones bei metodus. Tačiau tai savaime nepaneigia politinio proceso autonomiškumo, valstybės politikos, taip pat ir ekonominės, formavimo bei vykdymo specifikos, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, kaip politinių valstybės valdžių, demokratiškai formuojamų institucijų savarankiškumo (pagal savo kompetenciją) nustatant valstybės politikos, taip pat ir ekonominės, turinį (*inter alia* pasirenkant jos prioritetus), vykdymo priemones bei metodus (2006 m. gegužės 31 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai).

Valstybės ekonominės politikos turinio (*inter alia* prioritetų), priemonių bei metodų vertinimas (kad ir kas juos vertintų), taip pat ir pagrįstumo bei tikslingumo aspektu, net jeigu laikui bėgant paaiškėja, kad buvo ir geresnių jos pasirinktos ekonominės politikos alternatyvų (taigi ir tai, kad ši anksčiau suformuota ir vykdyta ekonominė politika

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

pagrįstumo bei tikslingumo aspektu pagrįstai vertintina neigiamai), savaime negali būti dingstis kvestionuoti tą (anksčiau suformuotą ir vykdytą) ekonominę politiką atitikusio ūkinės veiklos teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai (taip pat ir Konstituciniame Teisme inicijuojant konstitucinės justicijos bylas), nebent tas teisinis reguliavimas jau jį nustatant teisės aktuose būtų akivaizdžiai priešingas tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, akivaizdžiai paneigtų Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes (2006 m. gegužės 31 d., 2006 m. rugsėjo 26 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai, 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas, 2009 m. kovo 2 d. nutarimas).

Valstybės ekonominės politikos formavimas bei vykdymas ir galimybės ginčyti ūkinės veiklos teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės galios teisės aktams

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimas

<...> kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas:

– pagal Konstituciją Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, ir Vyriausybė, kaip vykdomosios valdžios institucija, turi labai plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką (kiekvienas pagal savo kompetenciją) ir teisės aktais atitinkamai reguliuoti ūkinę veiklą, žinoma, joku būdu nepažeisdami Konstitucijos ir įstatymų, *inter alia* neviršydami juose nustatytų šių valstybės valdžios institucijų įgaliojimų, paisydami iš Konstitucijos kylančių tinkamo teisinio proceso reikalavimų, Konstitucijoje įtvirtintų teisinės valstybės, valdžių padalijimo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo, tikrumo, saugumo principų (*inter alia* 2006 m. gruodžio 21 d., 2015 m. gegužės 14 d. nutarimai);

– valstybės ekonominės politikos turinio (*inter alia* prioritetų), priemonių ir metodų vertinimas (kad ir kas juos vertintų), taip pat ir pagrįstumo ir tikslingumo aspektu, net jeigu laikui bėgant paaiškėja, kad buvo ir geresnių jos pasirinktos ekonominės politikos alternatyvų (taigi ir tai, kad ši anksčiau suformuota ir vykdyta ekonominė politika pagrįstumo ir tikslingumo aspektu pagrįstai vertintina neigiamai), savaime negali būti dingstis kvestionuoti tą (anksčiau suformuotą ir vykdytą) ekonominę politiką atitikusio ūkinės veiklos teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai (taip pat ir Konstituciniame Teisme inicijuojant konstitucinės justicijos bylas), nebent tas teisinis reguliavimas jau jį nustatant teisės aktuose būtų akivaizdžiai priešingas tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, akivaizdžiai paneigtų Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes (*inter alia* 2009 m. kovo 2 d., 2015 m. birželio 11 d. nutarimai).

Ūkinės veiklos reguliavimas, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei; vartotojų interesų apsauga (*inter alia* elektros energetikos srityje) (Konstitucijos 46 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. spalio 29 d. nutarimas

Konstitucinis teisinės valstybės principas yra glaudžiai susijęs <...> su konstitucinėmis vertybėmis, kuriomis grindžiamas šalies ūkis (2008 m. gruodžio 4 d., 2009 m. kovo 2 d. nutarimai).

<...> oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, atskleidžiančios iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio, kylančius reikalavimus įstatymų leidėjui reguliuojant ūkinę veiklą, be kita ko, ir elektros energetikos sektoriuje:

– ūkinės veiklos reguliavimo pagrindinis kriterijus – bendra tautos gerovė; ūkinės veiklos teisinis reguliavimas nėra savitiksliis dalykas, jis yra socialinės inžinerijos priemonė, būdas per teisę siekti tautos gerovės (*inter alia* 1995 m. gegužės 13 d., 2008 m. birželio 30 d., 2008 m. gruodžio 4 d. nutarimai); valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus, siekti ne atskirų asmenų gerovės, bet būtent bendros tautos gerovės, kuri neturi būti priešpriešinama paties ūkio subjekto, kurio veikla yra reguliuojama, taip pat asmenų, įsteigusių, valdančių tą ūkio subjektą arba kitaip su juo susijusių, gerovei, jų teisėms ir teisėtiems interesams (2009 m. balandžio 29 d. nutarimas); Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga, atsižvelgiant į valstybės išteklius, jos materialines ir finansines galimybes bei kitus svarbius veiksnius, reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoją reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant minėtą veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes (2009 m. kovo 2 d., 2015 m. kovo 5 d. nutarimai), *inter alia* asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą (2015 m. balandžio 3 d. nutarimas);

– Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje yra nustatyta valstybės pareiga ginti vartotojų interesus; ši konstitucinė nuostata suponuoją tai, kad teisės normomis turi būti nustatytos įvairios vartotojų interesų gynimo priemonės, kad valstybės institucijos turi kontroliuoti, kaip ūkio subjektai laikosi nustatytų reikalavimų, ir kt. (2000 m. spalio 18 d. nutarimas); tam tikros ūkinės veiklos sritys turi joms būdingą santykių specifiką, kuri *inter alia* gali suponuoti vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo santykių reguliavimo ypatumus tam tikrose ūkinės veiklos srityse; būtent ūkinės veiklos turinys, jos specifika, ypatumai tam tikrose ūkio srityse gali lemti specialaus vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo teisinių santykių reguliavimo būtinumą, poreikį tam tikroje ūkinės veiklos srityje; taigi vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo priemonės tam tikrose ūkinės veiklos srityse gali skirtis priklausomai nuo konkrečios ūkinės veiklos santykių specifikos (2009 m. kovo 2 d. nutarimas); įstatymų leidėjas, reguliuodamas tam tikros ūkio srities, kurioje įtvirtinama kurių nors ūkio subjektų specifinė teisinė padėtis, santykius ir nustatydamas kitais įstatymais nustatyto šių santykių reguliavimo išimtis, privalo nustatyti ir papildomas teisines priemones, kurios užtikrintų vartotojų teisių ir teisėtų interesų apsaugą (2003 m. kovo 17 d. nutarimas);

– energetikos srityje vykdoma ūkinė veikla, *inter alia* visų vartotojų aprūpinimas energijos ištekliais, yra specifinė ūkinė veikla; jai būdinga, be kita ko, tai, kad ją vykdant tiesiogiai daroma įtaka visam šalies ūkiui (2015 m. balandžio 3 d. nutarimas); įstatymų leidėjo galimybes nustatyti priemones užtikrinant bendrą tautos gerovę elektros energetikos srityje lemia elektros energetikos ypatumai, *inter alia* riboti elektros energetikos ištekliai, materialiniai, finansiniai ir kiti svarbūs veiksniai (2009 m. kovo 2 d. nutarimas); energetikos sistemos saugumas ir patikimumas yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas, kuriuo pateisinamas tam tikras diferencijuotas ūkinės veiklos teisinis reguliavimas šioje srityje; pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalį, įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, turi nustatyti toki teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintas energetikos sistemos saugumas ir patikimumas, *inter alia* galimybė gauti energijos išteklius iš įvairių šaltinių (tiekėjų) nediskriminacinėmis sąlygomis ir nepiktnaudžiaujant kainomis (2015 m. balandžio 3 d. nutarimas); iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies, kylantis veiksmingos vartotojų teisių, interesų apsaugos užtikrinimo

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

imperatyvas suponuoja ir tai, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos kiekvienam vartotojui gauti elektros energiją nediskriminacinėmis sąlygomis, visiems vartotojams elektros energija būtų tiekiamą saugiai ir patikimai (2009 m. kovo 2 d., 2010 m. rugsėjo 29 d., 2015 m. balandžio 3 d. nutarimai);

– valstybė ūkinę veiklą turi reguliuoti taip, kad *inter alia* būtų užtikrintas ir Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtintas viešasis interesas – natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga bei gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas ir gausinimas, kuri garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2009 m. balandžio 29 d. nutarimai).

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad energetikos srityje vykdomos ūkinės veiklos, *inter alia* visų vartotojų aprūpinimo energetikos ištekliais, specifika ir būtinybė (kylanti *inter alia* iš Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje išpareigojimų) užtikrinti energetinės sistemos saugumą ir patikimumą, taip pat siekis užtikrinti aplinkos apsaugą įvairiais būdais skatinant atsinaujinančių energetikos išteklių vartojimą lemia siekiant šių tikslų teikiamų viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teisinio reguliavimo ypatumus. Paisant Konstitucijos, *inter alia* laikantis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinant galimybę gauti energijos išteklius iš įvairių šaltinių gali būti nustatytas ir toks viešųjų paslaugų elektros energetikos srityje teisinis reguliavimas, kuriuo pareiga atlyginti už šias paslaugas būtų nustatyta visiems elektros energiją vartojantiems asmenims, kuriems užtikrinama galimybė gauti jų poreikiams patenkinti būtiną elektros energiją.

Ūkinės veiklos reguliavimas, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (*inter alia* siekiant apsaugoti žmonių sveikatą ir aplinką) (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalies ir 54 straipsnio nuostatas siejant su jos 46 straipsnio 3 dalimi, pagal kurią valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, taip pat 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymėta, kad:

– siekdama užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų apsaugą bei gamtos išteklių racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, gali nustatyti specifines ūkinės veiklos sąlygas, procedūras, kontrolės priemonės, taip pat tam tikrus ūkinės veiklos, susijusios su atitinkamų gamtos išteklių naudojimu, ribojimus ir draudimus (2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai);

– iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio, kyla reikalavimas įstatymų leidėjui reguliuojant ūkinę veiklą nustatyti tokius jos ribojimus, kuriais būtų siekiama užtikrinti bendrą tautos gerovę, *inter alia* saugoti nuo kenksmingų poveikių žmonių sveikatą ir aplinką, racionaliai naudoti gamtos išteklius, atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą (2014 m. gegužės 9 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga, atsižvelgiant į valstybės išteklius, jos materialines ir finansines galimybes bei kitus svarbius veiksnius, reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoją reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant šią veiklą,

derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 46, 53, 54 straipsnius: asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą (2015 m. kovo 5 d., 2015 m. balandžio 3 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai).

Paminėtina, kad, aiškindamas konstitucinę valstybės priedermę siekti bendros tautos gerovės, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog bendra tautos gerovė yra gana bendras ir platus kriterijus, kurį taikant gali būti remiamasi tiek bendros gerovės samprata, tiek tikslingumo argumentais (1997 m. vasario 13 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai); sąvokos „bendra tautos gerovė“ turinys kiekvienu konkrečiu atveju atskleidžiamas atsižvelgiant į ekonominius, socialinius bei kitus svarbius veiksnius (*inter alia* 1999 m. spalio 6 d., 2004 m. sausio 26 d., 2008 m. gruodžio 4 d. nutarimai); tautos gerovė neturi būti suvokiama vien materialine (ar finansine) prasme, be to, kažin ar būtų teisinga ir dora siekti materialinės gerovės žmonių sveikatai kenkiančiu būdu (1997 m. vasario 13 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2005 m. rugsėjo 29 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad viešasis interesas yra dinamiškas, kintantis, dėl to valstybė gali, o tam tikrais atvejais ir turi, keisti (plėsti, siaurinti arba kitaip koreguoti) ūkinės veiklos reguliavimą (2008 m. birželio 30 d., 2011 m. sausio 6 d., 2013 m. balandžio 2 d., 2015 m. kovo 5 d. nutarimai); dėl ūkinės veiklos specifikos, įvairumo ir dinamiškumo ūkinės veiklos teisinis reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, draudimų ir leidimų santykis gali kisti, *inter alia* siekiant užtikrinti viešąjį interesą (*inter alia* 2006 m. gegužės 31 d., 2009 m. kovo 2 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą pabrėžta ir tai, kad įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, kaip politinių valstybės valdžių, institucijos yra savarankiškos (pagal savo kompetenciją) nustatydamos valstybės politikos, taip pat ir ekonominės, turinį (*inter alia* prioritetus), priemones ir metodus; pagal Konstituciją Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, ir Vyriausybė, kaip vykdomosios valdžios institucija, turi labai plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką (kiekvienas pagal savo kompetenciją) ir teisės aktais atitinkamai reguliuoti ūkinę veiklą, žinoma, jokių būdu nepažeisdami Konstitucijos ir įstatymų (*inter alia* 2006 m. gegužės 31 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2015 m. birželio 11 d. nutarimai).

Su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės veiklos reguliavimas (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)

Žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką, 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas („Valstybės priedermė, reguliuojant su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę ir kitokią veiklą, užtikrinti žemės gelmių ir kitų natūralios gamtinės aplinkos objektų (žemės, vandens, oro, augalijos, gyvūnijos) ir žmonių sveikatos apsaugą, racionalų gamtos išteklių naudojimą (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)“).

Ūkinės veiklos reguliavimas, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei; vartotojų interesų apsauga (*inter alia* energetikos, šilumos ūkio srityje) (Konstitucijos 46 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 7 d. nutarimas

Konstitucinis teisinės valstybės principas yra glaudžiai susijęs ir su konstitucinėmis vertybėmis, kuriomis grindžiamas šalies ūkis (*inter alia* 2008 m. gruodžio 4 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai).

<...> oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, atskleidžiančios iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio, kylančius reikalavimus įstatymų leidėjui reguliuojant ūkinę veiklą, be kita ko, ir šilumos ūkio sektoriuje:

– ūkinės veiklos reguliavimo pagrindinis kriterijus – bendra tautos gerovė; ūkinės veiklos teisinis reguliavimas nėra savitiksliis dalykas, jis yra socialinės inžinerijos priemonė, būdas per teisę siekti tautos gerovės (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai); valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus, siekti ne atskirų asmenų gerovės, bet būtent bendros tautos gerovės, kuri neturi būti priešpriešinama paties ūkio subjekto, kurio veikla yra reguliuojama, taip pat asmenų, įsteigusiu, valdančių tą ūkio subjektą arba kitaip su juo susijusių, gerovei, jų teisėms ir teisėtiems interesams (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai);

– Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga, atsižvelgiant į valstybės išteklius, jos materialines ir finansines galimybes bei kitus svarbius veiksnius, reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant minėtą veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą (*inter alia* 2015 m. balandžio 3 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai);

– Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje yra nustatyta valstybės pareiga ginti vartotojų interesus; ši konstitucinė nuostata suponuoja tai, kad teisės normomis turi būti nustatytos įvairios vartotojų interesų gynimo priemonės, kad valstybės institucijos turi kontroliuoti, kaip ūkio subjektai laikosi nustatytų reikalavimų, ir kt. (*inter alia* 2000 m. spalio 18 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai); tam tikroms ūkinės veiklos sritims būdinga santykių specifika *inter alia* gali suponuoti vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo santykių reguliavimo ypatumus tam tikrose ūkinės veiklos srityse; būtent ūkinės veiklos turinys, jos specifika, ypatumai tam tikrose ūkio srityse gali lemti specialaus vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo teisinių santykių reguliavimo būtinumą, poreikį tam tikroje ūkinės veiklos srityje; taigi vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo priemonės tam tikrose ūkinės veiklos srityse gali skirtis priklausomai nuo konkrečios ūkinės veiklos santykių specifikos (2009 m. kovo 2 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai); įstatymų leidėjas, reguliuodamas tam tikros ūkio srities, kurioje įtvirtinama kurių nors ūkio subjektų specifinė teisinė padėtis, santykius ir nustatydamas kitais įstatymais nustatyto šių santykių reguliavimo išimtis, privalo nustatyti ir papildomas teises priemonės, kurios užtikrintų vartotojų teisių ir teisėtų interesų apsaugą (2003 m. kovo 17 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai);

– asmens ūkinės veiklos laisvė gali būti ribojama, kai yra būtina ginti vartotojų interesus, saugoti sąžiningą konkurenciją, kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes; įstatyme nustatyti draudimai turi būti pagrįsti, adekvatūs siekiamam tikslui, nediskriminaciniai, aiškiai suformuluoti; dėl ūkinės veiklos įvairiapusiškumo ir

dinamiškumo konkrečių santykių šioje srityje reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, t. y. draudimų ir leidimų santykis gali kisti, tačiau besikeičiant teisinio reguliavimo turiniui negali būti paneigiami Konstitucijoje įtvirtinti tautos ūkio reguliavimo principai (1999 m. spalio 6 d., 2005 m. gegužės 13 d. nutarimai);

– valstybė ūkinę veiklą turi reguliuoti taip, kad *inter alia* būtų užtikrintas ir Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtintas viešasis interesas – natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga bei gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas ir gausinimas, kuri garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (*inter alia* 2009 m. balandžio 29 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai).

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad energetikos srityje vykdomos ūkinės veiklos – vartotojų aprūpinimo šilumos ir karšto vandens ištekliais – specifika lemia *inter alia* viešuosius interesus atitinkanti būtinybė (kylanti *inter alia* iš Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje išsipareigojimų) užtikrinti energijos vartojimo efektyvumą kaip priemonę siekti energetikos sistemos saugumo ir patikimumo ir mažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį.

<...>

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, jog iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies nuostatos, kad valstybė gina vartotojų interesus, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį su šilumos tiekimu susijusių santykių teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtintos nuostatos, draudžiančios šilumos tiekėjams būti pastatų šildymo ir karšto vandens sistemų prižiūrėtojais; nustačius, kad ir tam tikrų su šilumos tiekėju susijusių asmenų interesai yra priešingi šilumos vartotojų interesui ekonomiškai ir racionaliai naudoti šilumos energiją, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti minėtas nuostatas ir tokiems asmenims; paaiškėjus, kad dėl įstatymuose įtvirtintų nuostatų, draudžiančių tam tikriems asmenims, *inter alia* tam tikros rūšies ar tam tikroje teritorijoje ūkinę veiklą vykdančioms subjektams, būti pastato šildymo ir karšto vandens sistemų prižiūrėtojais (eksploatuotojais), nėra (nebūtų) užtikrinamas tinkamos kokybės paslaugų, susijusių su pastato šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūra, teikimas konkurencingomis kainomis, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų numatytos šilumos tiekėjui ir tam tikriems su juo susijusiems asmenims taikomo draudimo būti pastatų šildymo ir karšto vandens sistemų prižiūrėtojais (eksploatuotojais) išimtytys.

Taip pat pažymėtina, kad, su šilumos tiekimu susijusioje ūkinės veiklos srityje išnykus aplinkybėms, dėl kurių buvo galimas tam tikro asmens (asmenų) ir šilumos vartotojų interesų konfliktas, arba tokioms aplinkybėms atsiradus, iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga atitinkamai pakeisti teisinį reguliavimą, kuriuo nustatomas asmenų, negalinčių būti pastatų šilumos ir karšto vandens sistemų prižiūrėtojais (eksploatuotojais), ratas.

<...>

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, jog, atsižvelgiant į tai, kad visi daugiabučių namų butų ir kitų patalpų savininkai – šilumos ir karšto vandens vartotojai turi vienodą interesą gauti kokybiškas, jų interesus atitinkančias pastato šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūros paslaugas, ir remiantis oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata, kad teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*), konstatuotina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

46 straipsnio 3 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga, įvertinus savivaldybių šilumos ūkio ypatumus, su pastato šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūra susijusią veiklą vykdančių ir turinčių galimybę ją vykdyti subjektų ratą, kitas reikšmingas aplinkybes, nustatyti, kokio dydžio gyvenamosiose vietovėse apribojimais tam tikriems asmenims teikti pastatų šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūros paslaugas būtų užtikrinta minėtų vartotojų teisių apsauga ir, priešingai, kokio dydžio gyvenamosiose vietovėse, nesant subjekto (subjektų), galinčio (galinčių) tinkamai atlikti minėtą priežiūrą, būtų paneigtas savininkų, kartu ir viešasis, interesas užtikrinti tinkamą pastatų šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūrą.

Ūkinės veiklos reguliavimas, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei; vartotojų interesų apsauga (*inter alia* daugiabučių namų bendrojo naudojimo objektų administravimo srityje) (Konstitucijos 46 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 5 d. nutarimas (Nr. KT25-N12/2016)

<...> Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintos nuostatos tiek, kiek iš jų būtų ir kitų patalpų savininkams kyla pareiga užtikrinti daugiabučių namų tinkamą eksploatavimą ir išsaugojimą, yra glaudžiai susijusios su konstitucinėmis vertybėmis, kuriomis grindžiamas šalies ūkis. Todėl paminėtinos šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, atskleidžiančios iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio, kylančius reikalavimus įstatymų leidėjui reguliuojant ūkinę veiklą, be kita ko, ir daugiabučių namų bendrojo naudojimo objektų administravimo srityje:

– ūkinės veiklos reguliavimo pagrindinis kriterijus – bendra tautos gerovė; valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus, siekti ne atskirų asmenų gerovės, bet būtent bendros tautos gerovės, kuri neturi būti priešpriešinama paties ūkio subjekto, kurio veikla reguliuojama, taip pat asmenų, įsteigusių, valdančių tą ūkio subjektą arba kitaip su juo susijusių, gerovei, jų teisėms ir teisėtiems interesams (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai);

– Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga, atsižvelgiant į valstybės išteklius, jos materialines ir finansines galimybes bei kitus svarbius veiksnius, reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant minėtą veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą (*inter alia* 2015 m. balandžio 3 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai);

– Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje yra nustatyta valstybės pareiga ginti vartotojų interesus; ši konstitucinė nuostata suponuoja tai, kad teisės normomis turi būti nustatytos įvairios vartotojų interesų gynimo priemonės, kad valstybės institucijos turi kontroliuoti, kaip ūkio subjektai laikosi nustatytų reikalavimų, ir kt. (*inter alia* 2000 m. spalio 18 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai); tam tikroms ūkinės veiklos sritims būdinga santykių specifika *inter alia* gali suponuoti vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo santykių reguliavimo ypatumus tam tikrose ūkinės veiklos srityse; būtent ūkinės veiklos turinys, jos specifika, ypatumai tam tikrose ūkio srityse gali lemti specialaus vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo teisinių santykių reguliavimo būtinumą, poreikį tam tikroje ūkinės veiklos srityje; taigi vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo priemonės tam tikrose ūkinės veiklos srityse gali skirtis priklausomai nuo konkrečios

ūkinės veiklos santykių specifikos (2009 m. kovo 2 d., 2015 m. spalio 29 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai);

– asmens ūkinės veiklos laisvė gali būti ribojama, kai yra būtina ginti vartotojų interesus, saugoti sąžiningą konkurenciją, kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes; įstatyme nustatyti draudimai turi būti pagrįsti, adekvatūs siekiamam tikslui, nediskriminaciniai, aiškiai suformuluoti; dėl ūkinės veiklos įvairiapusiškumo ir dinamiškumo konkrečių santykių šioje srityje reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, t. y. draudimų ir leidimų santykis gali kisti, tačiau, keičiantis teisinio reguliavimo turiniui, negali būti paneigiami Konstitucijoje įtvirtinti tautos ūkio reguliavimo principai (1999 m. spalio 6 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2016 m. birželio 7 d. nutarimai).

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies nuostatos, kad valstybė gina vartotojų interesus, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį su daugiabučių namų administravimu susijusių santykių teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtintos nuostatos, draudžiančios šilumos, elektros energijos, dujų, geriamojo vandens tiekėjams, asmenims, teikiantiems atliekų vežimo paslaugas, liftų nuolatinės priežiūros paslaugas, būti daugiabučio namo bendrojo naudojimo objektų administratoriais; nustačius, jog ir tam tikrų su minėtais asmenimis susijusių asmenų interesai yra priešingi būtų ir kitų patalpų savininkų interesui, kad su daugiabučiu namu susijusių paslaugų pirkimai būtų vykdomi jiems palankiomis sąlygomis ir būtų užtikrinama tinkama tokių paslaugų pirkimo sutarčių vykdymo kontrolė, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti minėtą draudimą ir tokiems asmenims; paaiškėjus, kad dėl įstatymuose įtvirtintų nuostatų, draudžiančių tam tikriems asmenims, *inter alia* tam tikros rūšies ar tam tikroje teritorijoje ūkinę veiklą vykdančiams subjektams, būti daugiabučio namo bendrojo naudojimo objektų administratoriais, nėra (nebūtų) užtikrinamas tinkamos kokybės paslaugų, susijusių su bendrojo naudojimo objektų priežiūra, teikimas konkurencingomis kainomis, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų numatytos daugiabučiams namams paslaugas teikiantiems asmenims taikomo draudimo būti bendrojo naudojimo objektų administratoriais išimties.

<...>

<...> atsižvelgiant į tai, kad visi būtų ir kitų patalpų savininkai turi vienodą interesą gauti kokybiškas, jų interesus atitinkančias daugiabučių namų priežiūrai būtinas paslaugas, ir remiantis oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata, kad teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*), konstatuotina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga, įvertinus su daugiabučių namų bendrojo naudojimo objektų administravimu susijusią veiklą vykdančių ir turinčių galimybę ją vykdyti subjektų ratą, kitas reikšmingas aplinkybes, nustatyti, kokio dydžio gyvenamosiose vietovėse apribojimais tam tikriems asmenims teikti daugiabučių namų bendrojo naudojimo objektų administravimo paslaugas būtų užtikrinta minėtų vartotojų teisių apsauga ir, priešingai, kokio dydžio gyvenamosiose vietovėse, nesant subjekto (subjektų), galinčio (galinčių) tinkamai teikti minėtas paslaugas, būtų paneigtas savininkų, kartu ir viešasis, interesas užtikrinti tinkamą daugiabučių namų eksploatavimą ir išsaugojimą.

2.4.1.2. Teisė į darbą

2.4.1.2.1. Teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą

Teisė laisvai pasirinkti darbą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata, jog kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą – tai bendro pobūdžio norma (1999 m. kovo 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai), reiškianti galimybę savo nuožiūra, t. y. laisvai apsisprendžiant, pasirinkti užsiėmimo rūšį (1996 m. liepos 10 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai); asmuo, siekiantis įgyvendinti savo konstitucinę teisę į darbą, turi teisę laisvai apsispręsti, ar rinktis darbą privačioje srityje arba privatų verslą, ar siekti būti priimtam į valstybės tarnybą (2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“ yra susijusi su 48 straipsnio 1 dalies nuostata „kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą“ kaip *lex specialis* su *lex generalis* (2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai); piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą yra kiekvieno asmens konstitucinės teisės pasirinkti darbą atmaina (2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2011 m. liepos 7 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai).

Teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata, jog kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą – tai bendro pobūdžio norma (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimai), reiškianti galimybę savo nuožiūra, t. y. laisvai apsisprendžiant, pasirinkti užsiėmimo rūšį (*inter alia* 1996 m. liepos 10 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai); asmuo, siekiantis įgyvendinti savo konstitucinę teisę į darbą, turi teisę laisvai apsispręsti, ar rinktis darbą privačioje srityje arba privatų verslą, ar siekti būti priimtas į valstybės tarnybą (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai); konstitucinė kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti darbą bei verslą suponuoja įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teisinės prielaidas įgyvendinti šią laisvę (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d. nutarimas).

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą suponuoja galimybę laisvai rinktis ne tik darbą ar verslą privačios ūkinės veiklos srityje, bet ir kitą įvairaus pobūdžio darbinę veiklą; ši teisė neturi būti aiškinama tik lingvistiškai ir neturi būti suprantama tik kaip teisė pasirinkti darbą, ji sietina ir su santykiiais, susiklostančiais asmeniui jau pasirinkus darbą ir jį atliekant. Pažymėtina, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą gali būti ribojama, jeigu laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves bei Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; apribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis

bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (*inter alia* 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas (Nr. KT9-N6/2016)

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė laisvai pasirinkti darbą ar verslą. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad ši nuostata yra bendro pobūdžio norma (1999 m. kovo 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimai), kuri reiškia galimybę savo nuožiūra, t. y. laisvai apsisprendžiant, pasirinkti užsiėmimo rūšį (1996 m. liepos 10 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimai).

Konstitucinė kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti darbą bei verslą suponuoja įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teises prielaidas įgyvendinti šią laisvę; sudarydamas jas įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo bei verslo pobūdį, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą bei verslą įgyvendinimo sąlygas; tai darydamas jis turi paisyti Konstitucijos (*inter alia* 2002 m. lapkričio 25 d., 2008 m. vasario 20 d., 2010 m. kovo 22 d. nutarimai).

[2.4.1.2.2. *Profesinės kompetencijos reikalavimai*]

[2.4.1.2.3. *Teisė į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas*]

2.4.1.2.4. *Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą*

Įstatymų leidėjo įgaliojimai atidėti dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą (įgyvendinimą)

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimo nuostatose numatytos įstatymų leidėjo pareigos nustatyti asmenų patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą įgyvendinimas siejamas su valstybės ekonomine, finansine padėtimi ir valstybės galimybėmis sukaupti tokiam kompensavimui būtinas lėšas. Taigi šios nuostatos aiškintinos Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkto, 131 straipsnio 1 dalies nuostatų, kuriose įtvirtinti Seimo įgaliojimai tvirtinti valstybės biudžeto projektą, kontekste. <...>

<...>

Šio sprendimo kontekste paminėtinos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 7 d. sprendime suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, susijusios su sumažintų senatvės pensijų kompensavimo mechanizmo nustatymu:

– pagal Konstituciją, *inter alia* jos 23, 52 straipsnius, valstybei kyla pareiga visiems asmenims, kurių senatvės pensijos dėl valstybėje susidariusios ypatingos situacijos (kilusios ekonomikos krizės ir kt.) buvo sumažintos, teisingai kompensuoti jų patirtus praradimus;

– minėti praradimai turi būti kompensuoti per protingą laikotarpį, valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, vadovaujantis įstatymų leidėjo nepagrįstai nedelsiant priimtu teisės aktu (įstatymu), kuriuo nustatytas jų kompensavimo mechanizmas;

– sąvoka „nepagrįstai nedelsdamas“ *inter alia* reiškia, kad šis kompensavimo mechanizmas turi būti nustatytas, kai, valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, atsiranda prielaidos pagal objektyvius duomenis (ekonominius rodiklius, *inter alia* ekonomikos

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

augimo rodiklius, valstybės sukauptas lėšas) įvertinti atitinkamas valstybės išgales užtikrinti patirtų praradimų, atsiradusių sumažinus senatvės pensijas, kompensavimą.

Minėtame sprendime Konstitucinis Teismas išaiškino, kad, valstybėje nebelikus ypatingos situacijos ir atsiradus prielaidoms pagal objektyvius duomenis (ekonominius rodiklius, *inter alia* ekonomikos augimo rodiklius, valstybės sukauptas lėšas) įvertinti atitinkamas valstybės išgales, visiems asmenims turi būti užtikrintas jų patirtų praradimų, atsiradusių sumažinus (*inter alia* įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai) senatvės pensijas, teisingas kompensavimas; tai pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį socialinės darnos imperatyvą, gali būti tinkamai užtikrinta tik remiantis įstatymų leidėjo nustatytais patirtų praradimų kompensavimo dydžiais, terminais ir kitais esminiais elementais.

Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 7 d. sprendime taip pat išaiškino, kad įstatymų leidėjas sumažintų (*inter alia* įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai) senatvės pensijų kompensavimo mechanizmą, *inter alia* kompensacijų mokėjimo pradžią ir protingą laikotarpį, per kurį dėl šių pensijų mažinimo atsiradę praradimai bus kompensuoti, turi nustatyti atsižvelgdamas į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, *inter alia* įvairius valstybės prisiūmtus įsipareigojimus, *inter alia* susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu.

<...>

Šiame sprendime minėta, kad:

– valstybės biudžetas turi būti realus, jame numatytos pajamos ir išlaidos turi būti pagrįstos visuomenės ir valstybės reikmių bei galimybių įvertinimu;

– pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, išleisdamas įstatymą ar kitą teisės aktą, kuriam įgyvendinti reikalingos lėšos, turi numatyti tokiam įstatymui ar kitam teisės aktui įgyvendinti būtinas lėšas;

– iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant ir tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiūmtų įsipareigojimų;

– visuomenei turi būti nurodomi konkretūs kriterijai, kuriais grindžiamas valstybės ekonominės, finansinės padėties įvertinimas, lemiantis valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų planavimą bei galimą poreikį atitinkamai keisti joms įtakos turinčius įstatymus, ypač nustatančius pareigas ar apribojimus asmenims;

– praradimai turi būti kompensuoti per protingą laikotarpį, valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, vadovaujantis įstatymų leidėjo nepagrįstai nedelsiant priimtu teisės aktu (įstatymu), kuriuo nustatytas jų kompensavimo mechanizmas;

– siekiant išvengti masinio asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, kreipimosi į teismus prašant priteisti neišmokėtą atlyginimų dalį, susidariusią <...> Konstitucinio Teismo nutarimu prieštaraujančiomis Konstitucijai pripažintomis įstatymų nuostatomis sumažinus pareiginės algos (atlyginimo) koeficientus, priedų už kvalifikacinę klasę ar kategoriją dydžius, toks teisinis reguliavimas nustatytinas be nepagrįsto delsimo.

Taigi konstatuotina, kad įstatymų leidėjas, laikydamasis konstitucinio atsakingo valdymo principo, gali atidėti dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimo mechanizmo nustatymą ir (ar) jo įgyvendinimą protingam laikotarpiui,

kuris nustatytinas įvertinus valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį, atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant ir įvairius valstybės prisiūmtus išpareigojimus, *inter alia* susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu. Visuomenei turi būti nurodomi konkretūs kriterijai, kuriais grindžiamas valstybės ekonominės, finansinės padėties įvertinimas, lemiantis patirtų praradimų mechanizmo nustatymo ar įgyvendinimo atidėjimą. Valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, įstatymų leidėjas turi nedelsiant priimtu teisės aktu (įstatymu) nustatyti kompensavimo mechanizmą, kad būtų užtikrinti asmenų, patyrusių šiuos praradimus, teisėti lūkesčiai.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimo <...> nuostatos [pagal kurias, Konstituciniam Teismui pripažinus įstatymų nuostatas, kuriomis buvo nustatytas neproporcingas asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, atlyginimų mažinimo mastas, prieštaraujančiomis Konstitucijai, įstatymų leidėjui kyla pareiga nepagrįstai nedelsiant nustatyti šių asmenų patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą, t. y. tvarką, kuria valstybė per protingą laikotarpį (atsižvelgiant, be kita ko, į valstybės ekonominę, finansinę padėtį) teisingai – tiek, kiek patirtieji praradimai buvo neproporcingi, – juos kompensuos] *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas, laikydamasis konstitucinio atsakingo valdymo principo, gali atidėti dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimo mechanizmo nustatymą ir (ar) jo įgyvendinimą protingam laikotarpiui, kuris nustatytinas įvertinus valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį, atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant ir įvairius valstybės prisiūmtus išpareigojimus, *inter alia* susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu.

Teisės į dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimą įgyvendinimas

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimo nuostatos aiškintinos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, kurioje įtvirtinta asmens teisė į teisminę gynybą, kontekste.

<...>

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 7 d. sprendime, kuriame <...> jis suformulavo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas, susijusias su sumažintų senatvės pensijų kompensavimo mechanizmo nustatymu, pažymėta, kad, valstybėje nebelikus ypatingos situacijos ir atsiradus prielaidoms pagal objektyvius duomenis (ekonominius rodiklius, *inter alia* ekonomikos augimo rodiklius, valstybės sukauptas lėšas) įvertinti atitinkamas valstybės išgales, visiems asmenims turi būti užtikrintas jų patirtų praradimų, atsiradusių sumažinus (*inter alia* įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai) senatvės pensijas, teisingas kompensavimas; pagal Konstituciją, *inter alia* iš jos kylantį konstitucinį socialinės darnos imperatyvą, patirtų praradimų teisingas kompensavimas visiems asmenims, kurių senatvės pensijos dėl valstybėje susidariusios ypatingos situacijos (kilusios ekonomikos krizės ir kt.) buvo sumažintos (*inter alia* įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai), gali būti tinkamai užtikrintas tik remiantis įstatymų leidėjo nustatytais patirtų praradimų kompensavimo dydžiais, terminais ir kitais esminiais elementais.

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

Šio sprendimo kontekste pažymėtina, kad asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl neproporcingo atlyginimo sumažinimo patirtų praradimų teisingas kompensavimas pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinių socialinės darnos imperatyvą, gali būti tinkamai užtikrintas tik remiantis įstatymų leidėjo nustatytais patirtų praradimų kompensavimo dydžiais, terminais ir kitais esminiais elementais.

Vadinasi, įstatymų leidėjas, turėdamas pareigą nustatyti kompensavimo mechanizmą, privalo įvertinti, kurie iš patirtų praradimų buvo neproporcingi. Įstatymų leidėjo pareiga teisingai, per protingą laikotarpį nustatyti praradimų kompensavimo mechanizmą sukuria šiuos praradimus patyrusiems asmenims teisėtą lūkestį, kad jų praradimai bus teisingai kompensuoti be nepagrįsto delsimo.

Pažymėtina, kad kol įstatymų leidėjas, nepažeisdamas reikalavimo be nepagrįsto delsimo nustatyti minėtų praradimų kompensavimo mechanizmą, dar nėra įvykdęs šios savo pareigos, nėra aišku:

- kiek šie praradimai turi būti teisingai kompensuoti, kad atitiktų reikalavimą kompensuoti neproporcingai sumažintą atlyginimų dydį;

- nuo kada pradėdant, kokiomis dalimis ir per kiek laiko realiai (įvertinus valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį, atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant ir įvairius valstybės prisiūmtus išpareigojimus, *inter alia* susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu) įmanoma kompensuoti minėtus praradimus.

Todėl praradimus dėl neproporcingo atlyginimų sumažinimo patyrusių asmenų teisė į tokių praradimų kompensavimą turėtų būti įgyvendinama pagal įstatymų leidėjo nustatytą mechanizmą, kuris užtikrintų teisingą kompensavimą per protingą laikotarpį.

<...> teisė į teisminę pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos; asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai pasunkinama ją įgyvendinti; priešingu atveju tektų konstatuoti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą.

Todėl, įstatymų leidėjui nepagrįstai delsiant nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą arba jį nustačius neteisingą (kompensacijų mokėjimo terminų ir (ar) jų dydžių požiūriu), asmenys, patyrę šiuos praradimus, savo pažeistas teises gali ginti teismine tvarka.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimo <...> nuostatos [pagal kurias, Konstituciniam Teismui pripažinus įstatymų nuostatas, kuriomis buvo nustatytas neproporcingas asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, atlyginimų mažinimo mastas, prieštaraujančiomis Konstitucijai, įstatymų leidėjui kyla pareiga nepagrįstai nedelsiant nustatyti šių asmenų patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą, t. y. tvarką, kuria valstybė per protingą laikotarpį (atsižvelgiant, be kita ko, į valstybės ekonominę, finansinę padėtį) teisingai – tiek, kiek patirtieji praradimai buvo neproporcingi, – juos kompensuos] *inter alia* reiškia, kad praradimus dėl neproporcingo atlyginimų sumažinimo patyrusių asmenų teisė į tokių praradimų kompensavimą turėtų būti įgyvendinama pagal įstatymų leidėjo nustatytą mechanizmą, kuris užtikrintų teisingą kompensavimą per protingą laikotarpį; įstatymų leidėjui nepagrįstai delsiant nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą arba jį nustačius neteisingą (kompensacijų mokėjimo terminų ir (ar) jų dydžių požiūriu), asmenys, patyrę šiuos praradimus, savo pažeistas teises gali ginti teismine tvarka.

Teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą sąsaja su teise į nuosavybę (Konstitucijos 23 straipsnis, 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 8 d. nutarimas

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad kiekvienas žmogus turi teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno piliečio teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra prielaida įgyvendinti daugelį kitų konstitucinių teisių, *inter alia* viena svarbiausių prielaidų įgyvendinti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintą nuosavybės teisę; asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas), taip pat kad jis būtų sumokėtas nustatytu laiku; ši asmens teisė yra garantuojama, saugoma ir ginama kaip nuosavybės teisė (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2011 m. vasario 14 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai). Pagal Konstitucijos 23 straipsnį 3 dalį nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.

Darbuotojų, darbdavių ir visuomenės interesų derinimas; ieškinio dėl darbo užmokesčio ir kitų su darbo santykiais susijusių sumų priteisimo senatis

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 8 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį, kurioje nustatyta: „Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.“ Konstitucinis Teismas 1999 m. kovo 4 d. nutarime yra konstatavęs, kad darbo rinkos santykiuose privataus verslo srityje valstybės priedermė – įstatymo nustatytais priemonėmis užtikrinti darbdavių ir asmenų, siūlančių savo darbo jėgą bei sugebėjimus, interesų pusiausvyrą, derinti juos su visuomenės interesais. Pažymėtina, kad tai *mutatis mutandis* taikytina ir teisiniams santykiams, kai darbdavys yra valstybė.

Atsižvelgiant į tai, taip pat pažymėtina, kad viena iš darbuotojų ir darbdavių interesų pusiausvyros ir jų derinimo su visuomenės interesais teisinių garantijų yra procesinis ieškinio senaties institutas, *inter alia* nustatantis laikotarpį, per kurį darbo santykių šalis gali ginti savo teises pareikšdama ieškinį.

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją nustatyti ieškinio senaties dėl darbo užmokesčio ir kitų su darbo santykiais susijusių sumų priteisimo terminą. Tačiau ją įgyvendindamas įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį terminą, kuris užtikrintų ir veiksmingą konstitucinės teisės į teisingą apmokėjimą už darbą gynybą, ir darbo teisinių santykių stabilumą apsaugant darbdavio interesus nuo nepagrįstai uždelstų reikalavimų. Šis terminas galėtų būti ir trumpesnis nei bendrasis darbo santykiams taikytinas ieškinio senaties terminas.

Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 22 d. nutarimas

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad „kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą“.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį, yra pažymėjęs, jog asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas), taip pat kad jis būtų sumokėtas nustatytu laiku (2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2011 m. vasario 14 d., 2013 m. balandžio 30 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas 2013 m. liepos 1 d. nutarime pažymėjo, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra susijusi su konstituciniu teisingumo principu ir reiškia asmens teisę gauti tokį apmokėjimą už darbą, kuris būtų teisingas atsižvelgiant *inter alia* į jo atliekamo darbo pobūdį, darbo funkcijų sudėtingumą ir apimtį, tenkančią atsakomybę už tų funkcijų vykdymą, einamų pareigų ypatumus, asmens profesinį lygį, kvalifikaciją; pagal Konstituciją netoleruotinas toks teisinis reguliavimas, kuriuo skirtingas pagal atliekamų funkcijų sudėtingumą, apimtį ir tenkančią atsakomybę pareigas einantiems ir skirtingo profesinio lygio, kvalifikacijos asmenims, gaunantiems atlyginimą iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, būtų nustatytas vienodas ar iš esmės nesiskiriantis atlyginimo dydis.

Valstybės tarnautojų, politikų, teisėjų, pareigūnų, karių darbo apmokėjimas

Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 22 d. nutarimas

Konstituciniai teisingo apmokėjimo už darbą reikalavimai, taikytini valstybės politikams, teisėjams, valstybės pareigūnams, kariams, iš esmės nesiskiria nuo tų, kurie taikytini teisingam apmokėjimui už darbą valstybės tarnautojams (Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d., 2013 m. balandžio 30 d. nutarimai).

Įstatymų leidėjo įgaliojimai keisti atlyginimų teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 22 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, kuriuo nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes; tačiau ir tokiais atvejais įstatymų leidėjas turi išlaikyti pusiausvyrą tarp asmenų, kuriems nustatomas mažiau palankus teisinis reguliavimas, teisių bei teisėtų interesų ir visuomenės bei valstybės interesų, t. y. paisyti proporcingumo principo reikalavimų (2006 m. kovo 28 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, proporcingumo principas, kaip vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, reiškia, jog teisės aktuose numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti (*inter alia* 2012 m. spalio 31 d., 2013 m. vasario 15 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

<...> paminėtinos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, susijusios su atlyginimų mažinimu asmenims, gaunantiems atlyginimą iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą proporcingumo principo kontekste, yra pažymėjęs, kad valstybės tarnautojų atlyginimai gali būti laikinai mažinami valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, tačiau ir tokiu atveju turi būti paisoma

proporcingumo principo reikalavimų; konstitucinis proporcingumo principas yra neatsiejamas nuo kitų Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinių lygiateisiškumo, teisingumo principų (2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2013 m. liepos 1 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2013 m. liepos 1 d. nutarime pažymėjo, kad, valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to valstybei negalint visa apimtimi vykdyti prisiimtų įsipareigojimų visuomenės nariams, konstitucinis socialinio solidarumo principas suponuoja proporcingą dėl tokios padėties patiriamų praradimų paskirstymą visuomenės nariams; konstitucinis socialinio solidarumo principas, aiškinamas kitų konstitucinių principų (*inter alia* proporcingumo, teisingumo) kontekste, nereiškia socialinės lygiavos, *inter alia* nepaneigia reikalavimo diferencijuoti iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų mokamų atlyginimų dydžių atsižvelgiant į juos gaunančių asmenų atliekamų funkcijų pobūdį, jų sudėtingumą ir apimtį, tenkančią atsakomybę už tų funkcijų vykdymą, einamų pareigų ypatumus, šias pareigas einančių asmenų profesinį lygį, kvalifikaciją; šio reikalavimo privalu paisyti ir nustatant apmokėjimo už darbą mažinimo priemones valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai. Konstitucinis socialinio solidarumo principas, aiškinamas konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo kontekste, suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti nediskriminacinį asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, atlyginimų mažinimo mastą, kuriuo atlyginimai būtų proporcingai mažinami visoms šių asmenų kategorijoms neatsižvelgiant į tai, kuriose valstybės ar savivaldybių institucijose ir kokias pareigas jie eina.

Konstitucinis Teismas 2013 m. liepos 1 d. nutarime taip pat pažymėjo, kad iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatos „kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą“, aiškinamos kartu su konstituciniais teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo principais, kyla *inter alia* šie reikalavimai įstatymų leidėjo nustatomam teisiniam reguliavimui, kuriuo dėl valstybėje susidariusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties mažinami asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, atlyginimai:

- nustatant atlyginimų mažinimo mastą atsižvelgtina į tai, kad dėl valstybėje susidariusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties visuomenės patiriami praradimai turi būti proporcingai paskirstyti jos nariams;

- atlyginimų mažinimas turi būti proporcingas, *inter alia* neturi būti pažeistos laikotarpiu iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytų skirtingų asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, kategorijų atlyginimų dydžių proporcijos; atliekančio sudėtingą darbą aukštos kvalifikacijos asmens atlyginimo dydis negali būti priartintas prie mažiau sudėtingą darbą dirbančio žemesnės kvalifikacijos asmens atlyginimo dydžio ar net suvienodintas su juo;

- atlyginimų mažinimas turi būti nediskriminacinis: atlyginimai turi būti proporcingai mažinami visoms asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, kategorijoms neatsižvelgiant į tai, kuriose valstybės ar savivaldybių institucijose ir kokias pareigas šie asmenys eina;

- reikalavimas nustatyti proporcingą ir nediskriminacinį asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, atlyginimų mažinimą *inter alia* suponuoja tai, kad proporcingai mažinant atlyginimus negali būti pažeistos asmenų, priklausančių tai pačiai kategorijai (kaip antai valstybės tarnautojų, teisėjų), einančių

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

skirtingas pareigas, atlyginimų, nustatytų laikotarpiu iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje, dydžių proporcijos.

Šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir nustatant teisinį reguliavimą, kuriuo dėl valstybėje susidariusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties mažinami prokurorų ir kitų valstybės pareigūnų atlyginimai.

Įstatymų leidėjo pareiga nustatyti asmenų, kurių atlyginimai buvo sumažinti neproporcingai, patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą ir įgaliojimai atidėti šio mechanizmo nustatymą (įgyvendinimą)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 22 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, atskleisdamas įstatymų leidėjo pareigos teisingai, per protingą laikotarpį nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą turinį, 2014 m. balandžio 16 d. sprendime pažymėjo, kad:

– asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl neproporcingo atlyginimo sumažinimo patirtų praradimų teisingas kompensavimas pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį socialinės darnos imperatyvą, gali būti tinkamai užtikrintas tik remiantis įstatymų leidėjo nustatytais patirtų praradimų kompensavimo dydžiais, terminais ir kitais esminiais elementais; praradimus dėl neproporcingo atlyginimų sumažinimo patyrusių asmenų teisė į tokių praradimų kompensavimą turėtų būti įgyvendinama pagal įstatymų leidėjo nustatytą mechanizmą, kuris užtikrintų teisingą kompensavimą per protingą laikotarpį; įstatymų leidėjo pareiga teisingai, per protingą laikotarpį nustatyti praradimų kompensavimo mechanizmą sukuria šiuos praradimus patyrusiems asmenims teisėtą lūkestį, kad jų praradimai bus teisingai kompensuoti be nepagrįsto delsimo;

– įstatymų leidėjas, laikydamasis konstitucinio atsakingo valdymo principo, gali atidėti dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimo mechanizmo nustatymą ir (ar) jo įgyvendinimą protingam laikotarpiui, kuris nustatytinas įvertinus valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį, atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant ir įvairius valstybės prisiimtus įsipareigojimus, *inter alia* susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu; visuomenei turi būti nurodomi konkretūs kriterijai, kuriais grindžiamas valstybės ekonominės, finansinės padėties įvertinimas, lemiantis patirtų praradimų mechanizmo nustatymo ar įgyvendinimo atidėjimą; valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, įstatymų leidėjas turi nedelsiant priimtu teisės aktu (įstatymu) nustatyti kompensavimo mechanizmą, kad būtų užtikrinti asmenų, patyrusių šiuos praradimus, teisėti lūkesčiai.

Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra prielaida įgyvendinti daugelį kitų konstitucinių teisių, *inter alia* viena svarbiausių prielaidų įgyvendinti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintą teisę į nuosavybę (*inter alia* 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2013 m. liepos 1 d. nutarimas).

Asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis

(atlyginimas); ši asmens teisė (remiantis ir Konstitucijos 23 straipsniu) yra garantuojama, saugoma ir ginama kaip nuosavybės teisė (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

Konstitucijoje garantuota teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra tiesiogiai susijusi su visų asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms principu (*inter alia* 2001 m. gruodžio 18 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2011 m. vasario 14 d. nutarimai).

<...>

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje *inter alia* įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, kuris apima ir teisėtų lūkesčių apsaugos principą (2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Konstitucinis teisėtų lūkesčių apsaugos principas reiškia, kad jei asmeniui pagal teisės aktus yra nustatytas tam tikras apmokėjimas už darbą, jis ir turi būti mokamas nustatytą laiką (2001 m. gruodžio 18 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai) <...>.

Iš valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšų atlyginimą gaunančių asmenų darbo apmokėjimo santykių reguliavimas (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis, 128 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą. Ši konstitucinė žmogaus teisė yra svarbi prielaida įgyvendinti daugelį kitų konstitucinių teisių (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2011 m. vasario 14 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

Atskleisdamas konstitucinės žmogaus teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą turinį, Konstitucinis Teismas, be kita ko, yra pažymėjęs, kad valstybės tarnautojų darbo užmokestis, kuris yra viena pagrindinių prielaidų įgyvendinti kitus teisėtus jų interesus, turi būti nustatomas įstatymu ir mokamas įstatymų nustatytu laiku (2001 m. gruodžio 18 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad oficialiosios konstitucinės valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos visiems iš valstybės (savivaldybės) biudžeto atlyginimą gaunantiems asmenims (2007 m. kovo 20 d. nutarimas). Atsižvelgiant į tai, paminėtinos šios <...> doktrininės nuostatos (suformuluotos *inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2013 m. balandžio 30 d. nutarimuose):

– valstybės tarnybos santykiai tokiu mastu, koku yra susiję su žmogaus teisėmis ar laisvėmis, turi būti reguliuojami įstatymais, o valstybės tarnybos (ir su ja susiję) procesiniai (procedūriniai) santykiai gali būti reguliuojami ir poįstatyminiais aktais, tačiau taip, kad nebūtų konkurencijos su įstatyme nustatytu teisiniu reguliavimu; aiškūs kriterijai, kuriais remiantis valstybės tarnautojams nustatomas apmokėjimo už darbą dydis (darbo užmokestis), yra esminis teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą elementas ir jie turi būti nustatomi įstatymu;

– įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo sistemą; nėra negalima nei tokia sistema, kai nustatoma fiksuoto dydžio alga, nei tokia sistema, kai nustatomos minimali ir maksimali algos atitinkamoms pareigoms, nei tokia sistema, kai darbo užmokestis yra reguliuojamas taikant koeficientus, kurių pagrindu imamas tam tikras nustatytas dydis; darbo užmokestį gali sudaryti ir kelios sudedamosios dalys;

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

– kadangi valstybės tarnautojų profesinė veikla atlyginama iš valstybės (savivaldybės) biudžeto, jame turi būti numatytos lėšos valstybės tarnautojų darbo užmokesčiui.

Konstituciniai reikalavimai, kurių privalu paisyti reguliuojant darbo apmokėjimo iš valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšų santykius, kyla ir iš Konstitucijos nuostatų, kuriose įtvirtinti konstituciniai Seimo ir Vyriausybės įgaliojimai viešųjų finansų srityje.

<...>

Atsižvelgiant į tai, kad valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšos, skiriamos iš jo išlaikomų įstaigų, per kurias įgyvendinamos įvairios valstybės funkcijos, darbuotojų darbui apmokėti, sudaro reikšmingą valstybės (savivaldybės) biudžeto išlaidų dalį, konstatuotina, kad šias išlaidas lemiantys valstybės finansiniai išipareigojimai, susiję su šių darbuotojų darbo apmokėjimu, laikytini esminiais turtiniais valstybės išipareigojimais, dėl kurių pagal Konstitucijos 128 straipsnio 1 dalį sprendimus Vyriausybės siūlymu turi priimti Seimas. Todėl iš šių lėšų finansuojamų įstaigų darbuotojų darbo apmokėjimo svarbiausi elementai, turintys esminę įtaką valstybės (savivaldybės) biudžeto išlaidų dydžiui, nustatyti įstatymu.

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos asmens teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą, 128 straipsnio 1 dalies nuostatos, pagal kurią sprendimus dėl valstybės esminių turtinių išipareigojimų priima Seimas Vyriausybės siūlymu (aiškinamos kitų Seimo ir Vyriausybės konstitucinių įgaliojimų viešųjų finansų srityje kontekste), įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatyme nustatyti esmines asmenų, gaunančių atlyginimą iš valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšų, darbo apmokėjimo sąlygas, lemiančias jų darbo užmokesčių (kaip antai darbo apmokėjimo sistemą, darbo užmokesčio sudedamąsias dalis, kriterijus, nuo kurių turėtų priklausyti darbo užmokesčiai, jų įtaką darbo užmokesčiui). Vyriausybė, savo nutarimu reguliuodama šių asmenų darbo apmokėjimo santykius, gali tik detalizuoti, sukongretinti įstatyme įtvirtintą teisinį reguliavimą, nustatyti jo įgyvendinimo tvarką, reglamentuoti procedūrinius darbo apmokėjimo aspektus.

Įstatymų leidėjo pareiga nustatyti asmenų, kurių atlyginimai buvo sumažinti neproporcingai, patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą ir įgaliojimai atidėti šio mechanizmo nustatymą (įgyvendinimą); teisės į dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimą įgyvendinimas

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2013 m. liepos 1 d. nutarime konstatavo, kad, įstatymų nuostatas, kuriomis buvo nustatytas neproporcingas asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, atlyginimų mažinimo mastas, pripažinus prieštaraujančiomis *inter alia* Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatai „kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą“, iš Konstitucijos 23 straipsnio kyla reikalavimas įstatymų leidėjui nustatyti asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą, t. y. tvarką, kuria valstybė per protingą laikotarpį (*inter alia* atsižvelgus į valstybės ekonominę, finansinę padėtį, įvertinus galimybes sukaupti (gauti) lėšas, būtinas tokiam kompensavimui) patirtuosius praradimus teisingai – tiek, kiek jie buvo neproporcingi, – kompensuos. Siekiant išvengti masinio asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, kreipimosi į teismus prašant

priteisti neišmokėtą atlyginimų dalį, susidariusią minėtu Konstitucinio Teismo nutarimu prieštaraujančiomis Konstitucijai pripažintomis įstatymų nuostatomis sumažinus pareiginės algos (atlyginimo) koeficientus, priedų už kvalifikacinę klasę ar kategoriją dydžius, toks teisinis reguliavimas nustatytinas be nepagrįsto delsimo.

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendime „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimo kai kurių nuostatų išaiškinimo“ konstatuota, kad asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl neproporcingo atlyginimo mažinimo patirtų praradimų teisingas kompensavimas pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį socialinės darnos imperatyvą, gali būti tinkamai užtikrintas tik remiantis įstatymų leidėjo nustatytais patirtų praradimų kompensavimo dydžiais, terminais ir kitais esminiais elementais.

Taip pat šiame sprendime Konstitucinis Teismas išaiškino, kad:

– įstatymų leidėjas, laikydamasis konstitucinio atsakingo valdymo principo, gali atidėti dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimo mechanizmo nustatymą ir (ar) jo įgyvendinimą protingam laikotarpiui, kuris nustatytinas įvertinus valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį, atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant įvairius valstybės prisiūmus įsipareigojimus, *inter alia* susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu;

– praradimus dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patyrusių asmenų teisė į tokių praradimų kompensavimą turėtų būti įgyvendinama pagal įstatymų leidėjo nustatytą mechanizmą, kuris užtikrintų teisingą kompensavimą per protingą laikotarpį; įstatymų leidėjui nepagrįstai delsiant nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą arba jį nustačius neteisingą (kompensacijų mokėjimo terminų ir (ar) jų dydžių požiūriu), asmenys, patyrę šiuos praradimus, savo pažeistas teises gali ginti teismine tvarka.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjo pareigos nustatyti asmenų patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą įgyvendinimas siejamas su valstybės ekonomine, finansine padėtimi ir valstybės galimybėmis sukaupti tokiam kompensavimui būtinas lėšas <...>.

Valstybės tarnautojų darbo apmokėjimas

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutarimas (Nr. KT29-N15/2016)

Formuodamas oficialiąją konstitucinę valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo doktriną, Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimuose) yra konstatavęs:

– pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo sistemą; nėra negalima nei tokia sistema, kai nustatoma fiksuoto dydžio alga, nei tokia sistema, kai nustatomos minimali ir maksimali algos atitinkamoms pareigoms, nei tokia sistema, kai darbo užmokestis yra reguliuojamas taikant koeficientus, kurių pagrindu imamas tam tikras nustatytas dydis; darbo užmokestį gali sudaryti ir kelios sudedamosios dalys; atsižvelgdamas į apmokėjimo už darbą ypatumus, įstatymų leidėjas taip pat turi diskreciją nustatyti vienos ar kelių darbo užmokesčio sudedamųjų dalių ar jų sumos apribojimus;

– konstitucinis valstybės tarnybos institutas implikuoja tam tikrą hierarchinę valstybės tarnautojų sistemą ir diferencijuotus valstybės tarnautojams mokamų atlyginimų dydžius; valstybės tarnautojų atlyginimų dydžių skirtumai priklauso nuo

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

daugelio objektyvių valstybės tarnybos ypatumų, kaip antai: valstybės institucijai priskirtų atitinkamų funkcijų pobūdžio, valstybės tarnautojui pavestų funkcijų sudėtingumo ir apimties, tenkančios atsakomybės už tų funkcijų vykdymą, užimamos pareigybės ypatumų, valstybės tarnautojo profesinio lygio, kvalifikacijos ir pan.;

– kadangi už valstybės tarnautojų profesinę veiklą atlyginama iš valstybės (savivaldybės) biudžeto, jame turi būti numatytos lėšos valstybės tarnautojų darbo užmokesčiui; iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatyme nustatyti esmines asmenų, gaunančių atlyginimą iš valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšų, darbo apmokėjimo sąlygas, lemiančias jų darbo užmokestį (kaip antai darbo apmokėjimo sistema, darbo užmokesčio sudedamąsias dalis, kriterijus, nuo kurių turėtų priklausyti darbo užmokestis, jų įtaką darbo užmokesčiui);

– įstatymų leidėjas, reguliuodamas valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius, turi paisyti iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies kylančios žmogaus teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą; ši konstitucinė teisė valstybės tarnautojui turi būti garantuojama ne mažesniu mastu negu kitiems darbuotojams, tačiau dėl valstybės tarnybos, kaip specifinės darbinės veiklos, pobūdžio galimi tam tikri jos įgyvendinimo ypatumai;

– Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra svarbi prielaida įgyvendinti daugelį kitų konstitucinių teisių, *inter alia* viena svarbiausių prielaidų įgyvendinti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintą teisę į nuosavybę; asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas); ši asmens teisė (remiantis ir Konstitucijos 23 straipsniu) yra garantuojama, saugoma ir ginama kaip nuosavybės teisė; pagal Konstituciją negali būti tokios teisinės situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris atliko pavestą darbą, už šį darbą nebūtų mokama, būtų mokama ne nustatytu laiku arba mokama mažiau negu priklauso pagal įstatymus ir jais remiantis išleistus kitus teisės aktus; tokia teisinė situacija reikštų, kad sudaromos teisinės prielaidos teisės aktais pažeisti ir konstitucinę nuosavybės teisę, taigi ne tik Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį, bet ir 23 straipsnį;

– Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra susijusi su konstituciniu teisingumo principu ir reiškia asmens teisę gauti tokį apmokėjimą už darbą, kuris būtų teisingas atsižvelgiant *inter alia* į jo atliekamo darbo pobūdį, darbo funkcijų sudėtingumą ir apimtį, tenkančią atsakomybę už tų funkcijų vykdymą, einamų pareigų ypatumus, asmens profesinį lygį, kvalifikaciją; pagal Konstituciją netoleruotinas toks teisinis reguliavimas, kuriuo būtų nustatyti vienodi ar iš esmės nesiskiriantys atlyginimo dydžiai skirtingas pagal atliekamų funkcijų sudėtingumą, apimtį ir tenkančią atsakomybę pareigas einantiems ir skirtingo profesinio lygio, kvalifikacijos asmenims, gaunantiems atlyginimą iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų;

– valstybės tarnybos įvairovė suponuoja tai, kad valstybės tarnautojai gali dirbti įvairius darbus, atlikti įvairias užduotis; valstybės tarnautojai gali eiti pareigas poilsio bei švenčių dienomis ir nakties metu, dirbti kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis ar kitokiomis darbo sąlygomis, nukrypstančiomis nuo įprastinio darbo režimo; pagal Konstituciją negali būti tokios situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris dirba poilsio, švenčių dienomis, nakties metu, dirba kenksmingomis, labai kenksmingomis ar pavojingomis darbo sąlygomis, atlieka įprastą darbo krūvį viršijančią

veiklą ar papildomas užduotis, atliekamas viršijant nustatytą darbo laiko trukmę, už darbą būtų nemokama arba už šį darbą būtų apmokama neteisingai.

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą“, aiškinamą valstybės tarnybos konstitucinės sampratos kontekste, įstatymų leidėjas, turintis plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo sistemą, *inter alia* nustatyti valstybės tarnautojų atlyginimo sudedamąsias dalis, neprivalo nustatyti tokių sudedamųjų dalių kaip priedai ir (arba) priemokos; nustatęs toki teisinį reguliavimą, pagal kurį priedai ir (arba) priemokos yra valstybės tarnautojams mokamo atlyginimo sudedamosios dalys, įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti maksimalius jų (ar jų sumos) dydžius. Įgyvendindamas šią diskreciją, įstatymų leidėjas turi paisyti iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies kylančio reikalavimo užtikrinti valstybės tarnautojų teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą: negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį už tam tikrą darbą valstybės tarnautojui būtų nemokama arba būtų apmokama neteisingai. Kita vertus, įstatymų leidėjas, nustatydamas toki teisinį reguliavimą, pagal kurį, be pagrindinės valstybės tarnautojų atlyginimo dalies, yra numatomi priedai ir (arba) priemokos, turi paisyti ir kitų konstitucinių imperatyvų, *inter alia* iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisingumo ir protingumo reikalavimų ir valstybės tarnybos, kaip hierarchinės sistemos, konstitucinės sampratos.

Atsižvelgiant į šiuos reikalavimus, pažymėtina ir tai, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisingumo ir protingumo reikalavimų neatitiktų, taip pat sudarytų prielaidas iškreipti hierarchinę valstybės tarnautojų sistemą atitinkanti jų atlyginimų dydžių diferencijavimą toks valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybės tarnautojams už papildomą darbą, vykdomą neviršijant nustatytos darbo laiko trukmės, galėtų būti apmokama taip pat, kaip už darbą viršijant nustatytą darbo laiko trukmę, *inter alia* toks teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybės tarnautojų atlyginimo sudedamoji dalis – apmokėjimas už tam tikrą papildomą darbą (*inter alia* už įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą), vykdomą neviršijant nustatytos darbo laiko trukmės, savo dydžiu galėtų prilygti pagrindinei atlyginimo daliai, juolab ją viršyti.

[2.4.1.2.5. Teisė į socialinę apsaugą nedarbo atveju]

[2.4.1.2.6. Priverčiamojo darbo draudimas]

[2.4.1.2.7. Teisė į poilsį ir laisvalaikį, kasmetines mokamas atostogas]

[2.4.1.2.8. Profesinės sąjungos]

2.4.2. Socialinės teisės

Socialinio solidarumo ir valstybės socialinės orientacijos principai

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota. Valstybės socialinė orientacija atsispindi įvairiose Konstitucijos nuostatose, kuriomis įtvirtintos žmogaus ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, taip

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

pat pilietinės ir politinės teisės, visuomenės ir valstybės santykiai, socialinės paramos ir socialinės apsaugos pagrindai, Tautos ūkio organizavimo ir reguliavimo principai, valstybės institucijų organizavimo ir veiklos pagrindai ir kt. (*inter alia* 2004 m. kovo 5 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai).

Socialiai orientuota valstybė turi konstitucinę priedermę ir privalo priimti tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta. Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas suponuoja tai, kad tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta tam tikru mastu turi būti paskirstyta ir visuomenės nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, jis negali būti neproporcingas, negali paneigti valstybės socialinės orientacijos ir iš Konstitucijos kylančių įpareigojimų valstybei (*inter alia* 2007 m. birželio 7 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

<...>

<...> Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi teisinės pozicijos, jog valstybės socialinė orientacija suponuoja įstatymų leidėjo diskreciją nustatyti tam tikroms socialiai jautriausioms asmenų grupėms, kurioms reikalinga ypatinga socialinė pagalba, taikytinas visuomenės solidarumu grindžiamo bendrojo teisinio reguliavimo išimtis (2012 m. vasario 6 d., 2013 m. gegužės 16 d. nutarimai).

2.4.2.1. Teisė į socialinę apsaugą

Teisė į socialinį aprūpinimą; teisė į socialinę paramą nedarbo atveju (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 14 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 52 straipsnio nuostatas, laiduojančias piliečiams teisę į socialinį aprūpinimą, yra *inter alia* konstatavęs:

– Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymuose numatytais atvejais; šiomis nuostatomis išreiškiamas valstybės socialinis pobūdis, o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie negali dėl įstatymuose numatytų svarbių priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas);

– įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, reguliuodamas socialinės apsaugos, socialinės paramos santykius, turi plačią diskreciją (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d., 2013 m. gegužės 16 d., 2013 m. gruodžio 11 d. nutarimai);

– Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos, laiduojančios piliečiams teisę į socialinį aprūpinimą, kartu įpareigoja valstybę nustatyti pakankamas tos teisės įgyvendinimo ir apsaugos priemones (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d., 1997 m. gruodžio 3 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai);

– jei asmuo dėl tam tikrų priežasčių netenka darbo ir negali pasirūpinti savo gerove, valstybei kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmeniui būtų užtikrinta socialinė parama nedarbo atveju; įstatymų leidėjas gali pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti minėtos paramos teikimo modelį, *inter alia* įvairias jos formas, tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, dėl tam tikrų priežasčių netekęs darbo, negautų atitinkamos socialinės paramos;

įstatymų leidėjui kyla pareiga socialinės paramos teisinius santykius sureguliuoti ir taip, kad būtų sudarytos prielaidos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas);

– poįstatyminiais teisės aktais (taigi ir Vyriausybės nutarimais) galima nustatyti tik socialinės apsaugos, socialinės paramos santykius reguliuojančių įstatymų įgyvendinimo tvarką; socialinės apsaugos, socialinės paramos santykių poįstatyminis teisinis reguliavimas gali apimti atitinkamų procedūrų nustatymą, taip pat tokį įstatymais grindžiamą teisinį reguliavimą, kai poreikį įstatymų nustatytą teisinį reguliavimą detalizuoti ir sukonkretinti poįstatyminiuose teisės aktuose objektyviai lemia būtinumas teisėkūroje remtis specialiomis žiniomis ar tam tikros srities specialia (profesine) kompetencija; tačiau Konstitucijos 52 straipsnyje nurodytų santykių poįstatyminiu teisiniu reguliavimu negalima nustatyti asmens teisės į socialinę paramą atsiradimo sąlygų, taip pat riboti šios teisės apimtį (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d., 2009 m. rugšėjo 2 d., 2010 m. gruodžio 14 d., 2012 m. spalio 31 d. nutarimai).

<...>

Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnį, įstatymų leidėjas, reguliuodamas vienos iš socialinės paramos rūšių – socialinės paramos nedarbo atveju santykius, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta, kad asmuo, dėl tam tikrų priežasčių netekęs darbo, gautų atitinkamą socialinę paramą, *inter alia* turi būti nustatytos pakankamos teisės į socialinę paramą nedarbo atveju įgyvendinimo priemonės. Socialinės paramos nedarbo atveju teisiniu reguliavimu, be kita ko, turi būti sudarytos prielaidos kiekvienam dėl tam tikrų priežasčių netekusiame darbo visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga.

Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas, įstatyme įtvirtinęs socialinės paramos nedarbo atveju santykių teisinį reguliavimą, *inter alia* socialinės paramos nedarbo atveju skyrimo pagrindus ir sąlygas, gali pavesti kitam subjektui (*inter alia* Vyriausybei) poįstatyminiu teisės aktu įstatymo pagrindu nustatyti socialinės paramos nedarbo atveju skyrimo ir įstatymo nustatytais pagrindais bei sąlygomis skiriamos atitinkamos išmokos nedarbo atveju mokėjimo tvarką. Poįstatyminiu teisės aktu (taigi ir Vyriausybės nutarimu) nustatant atitinkamos išmokos nedarbo atveju mokėjimo tvarką turi būti paisoma iš Konstitucijos, *inter alia* jos 52 straipsnio, konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančių reikalavimų; šiuo teisiniu reguliavimu, be kita ko, negali būti sudarytos prielaidos neproporcingai pasunkinti teisės gauti socialinę paramą nedarbo atveju įgyvendinimą.

<...>

<...> įstatymų leidėjo pavedimu Vyriausybė, reguliuodama santykius, susijusius su socialinės paramos nedarbo atveju mokėjimu, paisydama Konstitucijos, *inter alia* jos 52 straipsnio, konstitucinio teisinės valstybės principo, ir atsižvelgdama *inter alia* į valstybės finansines ir materialines galimybes, teisiniu reguliavimu gali nustatyti ir daugiau nei <...> vieną nedarbo draudimo išmokos mokėjimo (gavimo) būdą, t. y. gali būti nustatyti ir kiti papildomi nedarbo draudimo išmokos mokėjimo (gavimo) būdai.

Valstybės pareiga teisingai kompensuoti dėl senatvės pensijų mažinimo patirtus praradimus; įstatymų leidėjo įgaliojimai nustatyti šio kompensavimo mechanizmą

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 7 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo [2012 m. vasario 6 d. nutarime] *inter alia* konstatuota:

„<...> teisinio reguliavimo koregavimas mažinant senatvės pensijas net ir dėl to, kad valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija (kilusi ekonomikos krizė ir kt.), reiškia asmens konstitucinės socialinės garantijos – senatvės pensijos ribojimą; tokiu teisiniu reguliavimu tam tikru mastu yra ribojama asmens, kuriam senatvės pensija buvo paskirta ir mokama, nuosavybės teisė; taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina senatvės pensijoms mokėti, mažindamas senatvės pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė išpareigotų tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl senatvės pensijos sumažinimo; <...>

Šiame kontekste pabrėžtina, jog siekdamas užtikrinti, kad praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo, taip pat dėl valstybinių pensijų mažinimo dideliu mastu, nebelikus minėtos ypatingos situacijos būtų per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti, įstatymų leidėjas turi nepagrįstai nedelsdamas įstatymu nustatyti esminius sumažintų pensijų kompensavimo elementus (pagrindus, dydžius ir pan.), kuriais remiantis turėtų būti parengta sumažintų pensijų kompensavimo tvarka.“

[Minėtame nutarime] *inter alia* konstatuota: „<...> siekdamas užtikrinti, kad praradimai, atsiradę *inter alia* dėl senatvės pensijų mažinimo, nebelikus ypatingos situacijos, būtų per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti, įstatymų leidėjas turi nepagrįstai nedelsdamas įstatymu nustatyti esminius sumažintų pensijų kompensavimo elementus (pagrindus, dydžius ir pan.), kuriais remiantis turėtų būti parengta sumažintų pensijų kompensavimo tvarka.“

Pažymėtina, jog cituotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos suponuoja *inter alia* tai, kad:

– pagal Konstituciją, *inter alia* jos 23, 52 straipsnius, valstybei kyla pareiga visiems asmenims, kurių senatvės pensijos dėl valstybėje susidariusios ypatingos situacijos (kilusios ekonomikos krizės ir kt.) buvo sumažintos, teisingai kompensuoti jų patirtus praradimus;

– minėti praradimai turi būti kompensuoti per protingą laikotarpį, valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, vadovaujantis įstatymų leidėjo nepagrįstai nedelsiant priimtu teisės aktu (įstatymu), kuriuo nustatytas jų kompensavimo mechanizmas;

– sąvoka „nepagrįstai nedelsdamas“ *inter alia* reiškia, kad šis kompensavimo mechanizmas turi būti nustatytas, kai, valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, atsiranda prielaidos pagal objektyvius duomenis (ekonominius rodiklius, *inter alia* ekonomikos augimo rodiklius, valstybės sukauptas lėšas) įvertinti atitinkamas valstybės išgales užtikrinti patirtų praradimų, atsiradusių sumažinus senatvės pensijas, kompensavimą.

Vadinasi, specialus teisės aktas (įstatymas), kuriuo nustatomi visiems asmenims jų patirtų praradimų, atsiradusių sumažinus senatvės pensijas, kompensavimo dydžiai, terminai ir kiti esminiai elementai, valstybėje nebelikus ypatingos situacijos ir atsiradus prielaidoms pagal objektyvius duomenis (ekonominius rodiklius, *inter alia* ekonomikos

augimo rodiklius, valstybės sukauptas lėšas) įvertinti atitinkamas valstybės išgales užtikrinti šių praradimų kompensavimą, turi būti priimtas nedelsiant.

<...>

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* iš jos kylantį konstitucinį socialinės darnos imperatyvą, patirtų praradimų teisingas kompensavimas visiems asmenims, kurių senatvės pensijos dėl valstybėje susidariusios ypatingos situacijos (kilusios ekonomikos krizės ir kt.) buvo sumažintos (*inter alia* įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai), gali būti tinkamai užtikrintas tik remiantis įstatymų leidėjo nustatytais patirtų praradimų kompensavimo dydžiais, terminais ir kitais esminiais elementais.

Pažymėtina ir tai, kad teisingas patirtų praradimų kompensavimas turi būti atitinkamai (pagal valstybės išgales) užtikrinamas atsižvelgiant į tuos praradimus, kurie atsirado senatvės pensijas sumažinus: įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai (šie praradimai turi būti kompensuoti visa apimtimi); įstatymo nuostatomis, pripažintomis neprieštaraujančiomis Konstitucijai (šie praradimai pagal valstybės išgales turi būti kompensuoti teisingai, tačiau nebūtinai visa apimtimi).

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimo [nuostatos, pagal kurias įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti, kad dėl senatvės pensijų mažinimo atsiradę praradimai, nebelikus ypatingos situacijos, būtų per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti, turi nepagrįstai nedelsdamas įstatymu nustatyti esminius šio kompensavimo elementus (pagrindus, dydžius ir pan.), kuriais remiantis turėtų būti parengta sumažintų pensijų kompensavimo tvarka] *inter alia* reiškia, kad, valstybėje nebelikus ypatingos situacijos ir atsiradus prielaidoms pagal objektyvius duomenis (ekonominius rodiklius, *inter alia* ekonomikos augimo rodiklius, valstybės sukauptas lėšas) įvertinti atitinkamas valstybės išgales, visiems asmenims turi būti užtikrintas jų patirtų praradimų, atsiradusių sumažinus (*inter alia* įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai) senatvės pensijas, teisingas kompensavimas; tai pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį socialinės darnos imperatyvą, gali būti tinkamai užtikrinta tik remiantis įstatymų leidėjo nustatytais patirtų praradimų kompensavimo dydžiais, terminais ir kitais esminiais elementais.

<...>

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas praradimų, atsiradusių dėl senatvės pensijų mažinimo, kompensavimo mechanizmą, *inter alia* kompensacijų mokėjimo pradžią ir protingą laikotarpį, per kurį tie praradimai bus kompensuoti, yra saistomas Konstitucijos, *inter alia* iš jos kylančio konstitucinio protingumo imperatyvo, taigi privalo atsižvelgti *inter alia* į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales.

Siame kontekste pažymėtina ir tai, kad valstybės išgales lemia *inter alia* įvairūs valstybės priimti įsipareigojimai, *inter alia* susiję su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimo <...> nuostata [pagal kurią įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti, kad dėl senatvės pensijų mažinimo atsiradę praradimai, nebelikus ypatingos situacijos, būtų per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti, turi nepagrįstai nedelsdamas įstatymu nustatyti esminius šio kompensavimo elementus (pagrindus, dydžius ir pan.)] *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti sumažintų (*inter alia* įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai) senatvės pensijų kompensavimo mechanizmą, *inter alia* kompensacijų mokėjimo pradžią ir protingą

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

laikotarpį, per kurį dėl šių pensijų mažinimo atsiradę praradimai bus kompensuoti, atsižvelgdamas į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, *inter alia* įvairius valstybės prisiūmtus įsipareigojimus, *inter alia* susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu.

Teisė į socialinę apsaugą (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Šiame Konstitucijos straipsnyje nurodytos pensijų rūšys (senatvės ir invalidumo) ir socialinės paramos rūšys (nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo atvejais) (Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d., 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimai). Konstitucijos 52 straipsnyje nurodytos pensijos ir socialinė parama yra viena iš socialinės apsaugos formų (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2004 m. kovo 5 d., 2005 m. vasario 7 d., 2008 m. balandžio 29 d., 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos ir socialinė parama.

Aiškindamas Konstitucijos 52 straipsnį, Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs: pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota, kiekvienas pilietis turi teisę į socialinę apsaugą; socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie dėl įstatymuose numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas; socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją, padeda asmeniui apsaugoti nuo galimos socialinės rizikos.

Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos, laiduojančios teisę į socialinį aprūpinimą, kartu įpareigoja valstybę nustatyti pakankamas tos teisės įgyvendinimo ir teisinio gynimo priemones (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d., 2010 m. balandžio 20 d., 2010 m. gruodžio 14 d., 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 7 d. nutarimai). Valstybė turi kurti tokią socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai).

Konstitucijos 52 straipsnio formuluotė „valstybė laiduoja“ *inter alia* reiškia, kad įvairios socialinės paramos rūšys garantuojamos tiems asmenims ir tokiais pagrindais, kurie nustatyti įstatymais (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2005 m. vasario 7 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2008 m. balandžio 29 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Atskiros socialinės paramos rūšys, asmenys, kuriems skiriama socialinė parama, socialinės paramos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos, dydžiai gali būti nustatyti tik įstatymu (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d., 2005 m. vasario 7 d., 2008 m. balandžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d., 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimai).

Pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 3 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.

Aiškindamas Konstitucijos 52 straipsnį, Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimuose, 2010 m. balandžio 20 d. sprendime, 2012 m. vasario 6 d. nutarime):

– Konstitucijos 52 straipsnio nuostatomis išreiškiama valstybės socialinė orientacija (socialinis pobūdis), o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie negali dėl įstatymuose numatytų svarbių priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas; socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją ir padeda asmeniui apsaugoti nuo galimos socialinės rizikos; valstybė turi kurti tokią socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą; pagal Konstituciją kiekvienas pilietis turi teisę į socialinę apsaugą;

– Konstitucijos 52 straipsnyje yra nustatyti pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai; pagal šį Konstitucijos straipsnį įstatymų leidėjas, įgyvendindamas konstitucinį visuomenės solidarumo principą bei padėdamas asmeniui apsaugoti nuo galimos socialinės rizikos ir kartu sudarydamas prielaidas kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove (o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga), privalo įstatymu nustatyti senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės ir maitintojo netekimo atvejais; pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje nurodytosios, pensijos ar socialinė parama;

– asmens teisė į socialinę apsaugą interpretuotina atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintus socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir proporcingumo principus;

– pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga; socialinė parama neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti gauti didesnių pajamų, savo pastangomis neieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, ji neturi virsti privilegija; abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti; Konstitucija nedraudžia įstatymų leidėjui įstatymu nustatyti tokių socialinės paramos teikimo pagrindų ir sąlygų, socialinės paramos dydžių, kurie skatintų kiekvieną asmenį stengtis pagal išgales pirmiausia pačiam pasirūpinti savo ir savo šeimos gerove ir prisidėti prie visos visuomenės gerovės.

Socialinė parama našlystės atveju (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 3 d. nutarimas

Viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytų valstybės laiduojamos socialinės paramos rūšių yra socialinė parama našlystės atveju. Taigi pagal šį Konstitucijos straipsnį valstybė yra konstituciškai įpareigota teikti socialinę paramą našlystės atveju, t. y. iš dalies kompensuoti asmens netektas šeimos pajamas mirus žmonai (vyru). Šios socialinės paramos teikimas garantuojamas našliui (našlei), t. y. asmeniui, kuris buvo mirusiojo (mirusiosios) žmona (vyras) jo (jos) mirties metu.

Konstitucijoje nėra nustatyta socialinės paramos našlystės atveju teikimo pagrindų, sąlygų, trukmės, dydžių – tai nustatyti turi įstatymų leidėjas, tačiau jis yra saistomas Konstitucijos normų ir principų (*inter alia* konstitucinių visuomenės solidarumo, socialinės darnos, teisingumo, protingumo, proporcingumo, lygiateisiškumo principų), taip pat valstybės ir visuomenės išgalių.

<...>

<...> vien tai, kad asmuo yra našlys (našlė) asmens, priklausiusio tam tikrą socialinį statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusio teisę gauti socialinę paramą (pensiją), savaime nėra pagrindas objektyviai pateisinti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtinta teisė tokiam našliui (našlei) gauti iš esmės kitokią socialinę paramą (pensiją) našlystės atveju, nei ji užtikrinama kitų asmenų našliams (našlėms); vien mirusio asmens turėtas socialinis statusas savaime nėra konstituciškai pateisinamas pagrindas užtikrinti jo našliui (našlei) daug didesnio dydžio socialinę paramą, nei užtikrinama kitiems našliams (našlėms).

<...> jeigu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo vien dėl tapimo asmens, priklausiusio tam tikrą socialinį statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusio teisę gauti socialinę paramą (pensiją), našliu (našle) fakto būtų įtvirtinta teisė tokiam našliui (našlei) gauti iš esmės kitokią socialinę paramą (pensiją) našlystės atveju, nei ji užtikrinama kitų asmenų našliams (našlėms), toks teisinis reguliavimas būtų vertintinas kaip įtvirtinantis privilegiją dėl asmens socialinės padėties.

<...>

<...> tai, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį našlystės atveju tam tikro dydžio socialinė parama (pensija) būtų teikiama asmenims tik dėl to, kad jie yra našliai (našlės) asmenų, priklausiusių tam tikrą socialinį statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusių teisę gauti socialinę paramą (pensiją), nereiškia, kad apskritai negali būti nustatyti skirtingi našlystės atveju teikiamos socialinės paramos dydžiai.

Atsižvelgiant į tai, kad, kaip minėta, teikiant socialinę paramą našlystės atveju iš dalies kompensuojamos dėl žmonos (vyro) mirties asmens netektos šeimos pajamos, pagal Konstituciją pagrindas nustatyti skirtingus našlystės atveju teikiamos socialinės paramos dydžius būtų dėl žmonos (vyro) mirties asmens prarastų šeimos pajamų dydis. Tačiau nustatydamas skirtingus našlystės atveju teikiamos socialinės paramos dydžius įstatymų leidėjas turi paisyti valstybės ir visuomenės išgalių ir nepažeisti konstitucinių teisingumo, protingumo, proporcingumo, socialinės darnos imperatyvų.

Valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 3 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, reguliuodamas socialinės apsaugos, socialinės paramos santykius, turi plačią diskreciją (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. rugšėjo 26 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos ir socialinė parama. Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos pensijos šiuo metu *inter alia* yra nustatytos <...> įstatyme (Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų: jos yra mokamos iš valstybės biudžeto; jos skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiesiems asmenims (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. liepos 4 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas); šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas); valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas); įstatymu gali būti nustatytas maksimalus tokių pensijų dydis, taip pat gali būti įtvirtinti įvairūs tokios pensijos maksimalaus dydžio nustatymo būdai; įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos gali būti labai įvairios ir priklausyti *inter alia* nuo tarnybos ypatumų, ekonominių valstybės išgalių (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, privalu paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo, proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas). Jeigu įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas tokio pensinio aprūpinimo pagrindus, asmenis, kuriems skiriamos ir mokamos šios pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, taip pat pensijų dydžius, nepaisytų Konstitucijos (pavyzdžiui, valstybines pensijas skirtų asmenims, kuriems tokios pensijos negali būti skiriamos, nustatytų nepagrįstai didelius ar mažus tokių pensijų dydžius arba nustatytų nepagrįstas tokių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas), toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti ginamas (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarime konstatavo, jog valstybės tarnybos konstitucinio instituto ypatumai lemia *inter alia* tai, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinius įgaliojimus įstatymu nustatyti pensijas ir (arba) socialinės paramos rūšis, skiriamas tik valstybės tarnautojams ar atskiroms valstybės tarnautojų grupėms, kurių išskyrimas yra objektyviai pateisinamas. Ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

mutatis mutandis taikytina ir kitoms asmenų grupėms, jeigu jų išskyrimas gali būti objektyviai pateisinamas.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijoje *expressis verbis* yra išskirtos tam tikros asmenų grupės bei jų šeimos nariai, kuriems valstybė yra išpareigojusi suteikti aprūpinimą. Konstitucijos 146 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybė globoja ir aprūpina karius, kurie eidami tarnybą nustoja sveikatos, taip pat karo tarnybą einant žuvusių ar mirusių karių šeimas, o pagal šio Konstitucijos straipsnio 2 dalį valstybė aprūpina ir piliečius, kurie gindami valstybę nustojo sveikatos, taip pat šeimas tų piliečių, kurie gindami valstybę žuvo ar mirė.

Teisė į pensijų fonduose sukauptas lėšas sietina su nuosavybės teisių apsauga; įstatymų leidėjo įgaliojimai sumažinti į pensijų fondus pervedamą būsimoms senatvės pensijoms kaupiti skirtą lėšų dalį valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 19 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, 2012 m. birželio 29 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 23, 52 straipsnius, konstitucinio teisinės valstybės principo sampratą, suformulavo šias oficialiosios konstitucinės senatvės pensijoms būtinų lėšų kaupimo ir jų mažinimo doktrinos nuostatas:

– iš Konstitucijos 52 straipsnio kyla teisė reikalauti mokėti Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas, o pagal jos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turtiniai aspektai; įstatymų leidėjui pasirinkus tokį senatvės pensijų sistemos modelį, kai senatvės pensijoms skirtos lėšos ar jų dalis kaupiamos specialiuose pensijų fonduose, kaupiamos lėšos negali būti tapatinamos su pačia kaupiamąja pensija (mokėtinomis išmokomis), kurios dydis priklauso ir nuo pensijų fondus administruojančių ūkio subjektų ūkinės veiklos (*inter alia* investavimo) rezultatų; tik asmens teisė į šiuose fonduose jau sukauptas lėšas sietina su jo nuosavybės teisių apsauga, šios teisės turtiniai aspektai ginami pagal Konstitucijos 23 straipsnį;

– įstatymų leidėjas, nustatęs, kad senatvės pensijoms skirtų lėšų dalis pervedama į specialius pensijų fondus būsimoms senatvės pensijoms kaupiti, esant būtinumui (pavyzdžiui, kilus ekonomikos krizei ir kt.), kai valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas senatvės pensijoms mokėti būtinų lėšų surinkimas iš tuo metu dirbančių asmenų pajamų, turi įgaliojimus *inter alia* nuspręsti laikinai sumažinti iš šių pajamų surenkamų lėšų dalį, pervedamą į specialius pensijų fondus ir skirtą būsimoms senatvės pensijoms kaupiti, tačiau tai darydamas jis turi laikytis iš Konstitucijos kylančių imperatyvų, *inter alia* teisingumo, protingumo, proporcingumo, lygiateisiškumo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo, socialinio solidarumo principų, negali paneigti pačios tokios kaupiamosios pensijos esmės, nustatyti tokio mažinimo masto, kuris nebūtų būtinas minėtiems tikslams pasiekti;

– asmenys, kurie pagal įstatymą igijo tam tikras teises, turi teisę pagrįstai tikėtis, kad šios teisės nustatytą laiką bus išlaikytos ir įgyvendinamos; jeigu įstatymų leidėjas, esant būtinumui (pavyzdžiui, kilus ekonomikos krizei), nusprendžia sumažinti iš dirbančių asmenų pajamų surenkamų lėšų dalį, pervedamą į specialius pensijų fondus ir skirtą būsimoms senatvės pensijoms kaupiti, jis ne tik negali paneigti tokios kaupiamosios pensijos esmės, bet ir turi siekti, kad ją kaupę asmenys nepatirtų didelių praradimų, o jeigu tokie praradimai neišvengiami, privalo, atsižvelgdamas *inter alia* į valstybės

finansines, ekonomines galimybes, nustatyti teisingą jų kompensavimą; gali būti pasirenkami įvairūs tokio kompensavimo būdai <...>.

Valstybinės pensijos; įgytųjų teisių ir teisėtų lūkesčių apsauga pertvarkant pensinio aprūpinimo sistemą (apie teisėjų valstybines pensijas žr. 9.1. Teismai, 9.1.3. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas, jo garantijos)

Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 14 d. sprendimas (Nr. KT1-S1/2015)

<...> Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimo nuostatos, susijusios su valstybinėmis pensijomis:

– pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos. Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos pensijos šiuo metu *inter alia* yra nustatytos <...> įstatyme; antai pagal <...> įstatymą Lietuvos Respublikoje yra nustatytos tokios valstybinės pensijos: Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos, nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, pareigūnų ir karių valstybinės pensijos, mokslininkų valstybinės pensijos ir teisėjų valstybinės pensijos;

– valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos, taip pat nuo kitų valstybinio socialinio draudimo pensijų: jos yra mokamos iš valstybės biudžeto; jos skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiesiems asmenims (2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. liepos 4 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas); šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas);

– valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas (2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas); įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir tam tikrus atvejus, kai valstybinė pensija asmeniui yra neskiriama (esant įstatyme numatytoms aplinkybėms); įstatymu, paisant Konstitucijos, galima nustatyti ir atvejus, kada paskirtoji valstybinė pensija nebemokama;

– konstitucinė įgytųjų teisių ir teisėtų lūkesčių apsauga nereiškia, kad įstatymų nustatyta pensinio aprūpinimo sistema negali būti pertvarkoma. Pertvarkant šią sistemą kiekvienu atveju privalo paisyti Konstitucijos. Pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu, tik laiduojant Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės prisiimtų Konstitucijai neprieštarujančių išipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymų nustatytus reikalavimus. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymų nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų nustatyti teisingą patirtų praradimų kompensavimo asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, mechanizmą. Įstatymų leidėjas, pertvarkydamas pensijų sistemą taip, kad pakeičiami pensinio aprūpinimo pagrindai, asmenys, kuriems skiriama ir mokama pensija, pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos, pensinio aprūpinimo dydžiai, privalo numatyti pakankamą pereinamąjį laikotarpį, per kurį asmenys, dirbantys atitinkamą darbą ar atliekantys atitinkamą tarnybą, suteikiančią teisę į atitinkamą pensiją pagal ankstesnį reguliavimą,

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

galėtų pasirengti tokiems pakeitimams (2003 m. liepos 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Taigi pažymėtina, kad įstatymu nustatyta teisėjų valstybinė pensija yra viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų rūšių; ji siejama su specialiu asmens statusu – yra skiriama teisėjams už jų tarnybą, kai nutrūksta jų įgaliojimai. Taip pat pažymėtina, kad įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją nustatyti šių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas ir dydžius, *inter alia* pertvarkant pensijų sistemą, tačiau tai darydamas jis privalo paisyti Konstitucijos.

Pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 6 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Taigi Konstitucijos 52 straipsnyje yra nustatyti pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai; pagal šį Konstitucijos straipsnį įstatymų leidėjas privalo įstatymu nustatyti senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės ir maitintojo netekimo atvejais (*inter alia* 2003 m. liepos 4 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik *expressis verbis* nurodytosios Konstitucijos 52 straipsnyje, pensijos ir socialinė parama. Konstitucijos 52 straipsnio nuostata „valstybė laiduoja“ *inter alia* reiškia, kad, įstatymu nustatant tam tikrą pensinį aprūpinimą, valstybei kyla pareiga nurodytiems asmenims jį garantuoti tokiais pagrindais ir dydžiais, kurie nustatyti įstatyme, o asmenys, atitinkantys įstatyme nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė jiems skirtų šią pensiją ir ją mokėtų; taigi minėta Konstitucijos 52 straipsnio nuostata suponuoja įstatymų leidėjo pareigą, įstatymu nustatant tam tikrą pensiją, įtvirtinti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų šios pensijos mokėjimą asmenims, atitinkantiems įstatyme nustatytas sąlygas (2003 m. liepos 4 d. nutarimas).

Valstybinės pensijos, pareigūnų ir karių valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 6 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos pensijos šiuo metu yra nustatytos <...> įstatyme; įstatymu gali būti *inter alia* nustatytos pensijos už tam tikrą tarnybą Lietuvos valstybei.

Paminėtinos šios Konstitucinio Teismo suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, susijusios su valstybinėmis pensijomis:

– valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos, taip pat nuo kitų valstybinio socialinio draudimo pensijų: jos yra mokamos iš valstybės biudžeto; jos skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiesiems asmenims (*inter alia* 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2010 m. birželio 29 d. nutarimas, 2015 m. sausio 14 d. sprendimas); šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu

(tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas) (*inter alia* 2013 m. vasario 22 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai);

– valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas (2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai); įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos gali būti labai įvairios ir priklausyti *inter alia* nuo tarnybos ypatumų, ekonominių valstybės išgalių (2008 m. gruodžio 24 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai).

Pareigūnų ir karių valstybinė pensija yra viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytų pensijų rūšių. <...> pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei (2008 m. gruodžio 24 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai); įstatymu nustačius tokią valstybinę pensiją, jos skyrimas ir gavimas turi būti siejamas būtent su asmens tarnyba Lietuvos valstybei (2013 m. vasario 22 d. nutarimas).

<...>

Valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas pareigūnų ir karių valstybinės pensijos skyrimo sąlygas (2008 m. gruodžio 24 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai).

Įstatymų leidėjas, nustatydamas, kokiems asmenims skiriama ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija, jos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, turi laikytis konstitucinio visų asmenų lygybės principo (2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas), paisyti iš Konstitucijos 29 straipsnio kylančio reikalavimo pareigūnus ir karius, kurių teisinė padėtis yra vienoda, kai tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad jų nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas, traktuoti vienodai (2008 m. gruodžio 24 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai). Jeigu įstatymų leidėjas, reguliuodamas pareigūnų ir karių pensinį aprūpinimą, nepaisytų *inter alia* Konstitucijoje įtvirtintų atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės imperatyvų, ypač jeigu jis neatsižvelgtų į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigų pobūdį ir kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija, taigi toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti laiduojamas (2003 m. liepos 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad, reglamentuodamas pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimą, įstatymų leidėjas turi apibrėžti, be kita ko, tarnybos laiką, būtiną šiai valstybinei pensijai skirti; šiam laikui gali būti prilyginti ir tam tikri kiti su tarnyba susiję laikotarpiai, *inter alia* pasirengimo tarnybai laikas. Paisydamas Konstitucijos, *inter alia* jos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principo, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją nustatydamas šį teisinį reguliavimą: atsižvelgdamas į reikšmingas aplinkybes, kaip antai į egzistuojantį konstituciškai pagrįstą tikslą tam tikru valstybei reikšmingu laikotarpiu užtikrinti tam tikras specifines funkcijas vykdančių statutinių valstybės institucijų veiklą *inter alia* skatinant atitinkamos kvalifikacijos asmenis stoti į tarnybą šiose institucijose, jis, be kita ko, gali nustatyti ir tam tikrų ypatumų turintį tokių atskirų statutinių valstybės institucijų pareigūnų tarnybos laiką, būtino pareigūnų ir karių valstybinei pensijai skirti, apskaičiavimo, taip pat kitų laikotarpių prilyginimo šiam laikui teisinį reguliavimą.

Valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarime yra paminėjęs, kad Konstitucijoje tiesiogiai neįvardytos pensijos, vadinamos valstybinėmis pensijomis, yra nustatytos <...> įstatyme (Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos, nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, pareigūnų ir karių valstybinės pensijos, mokslininkų valstybinės pensijos, teisėjų valstybinės pensijos). Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarime pažymėjo ir tai, kad vienais atvejais valstybinės pensijos (kurios nėra tiesiogiai įvardytos Konstitucijoje) yra skiriamos už tam tikrą tarnybą, kitais atvejais – už nuopelnus Lietuvos valstybei ar kaip kompensacija nukentėjusiesiems asmenims.

<...>

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje yra nustatyti pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai. Pagal Konstituciją pensinio aprūpinimo pagrindai, asmenys, kuriems skiriamos ir mokamos pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos, taip pat pensijų dydžiai nustatomi tik įstatymu; įstatymų leidėjas, priimdamas įstatymus dėl pensinio aprūpinimo, yra saistomas Konstitucijos normų ir principų (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai).

Senatvės ir invalidumo pensijos yra Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos pensijų rūšys. Pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos; šiame straipsnyje tiesiogiai neįvardytos pensijos šiuo metu yra nustatytos <...> įstatyme (*inter alia* 2010 m. birželio 29 d. nutarimas, 2015 m. sausio 14 d. sprendimas).

Pareigūnų ir karių valstybinė pensija yra viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytų pensijų rūšių. <...> pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei (2008 m. gruodžio 24 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai); įstatymu nustačius tokią valstybinę pensiją, jos skyrimas ir gavimas turi būti siejamas būtent su asmens tarnyba Lietuvos valstybei (2013 m. vasario 22 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad mokslininkų valstybinė pensija taip pat yra viena iš įstatyme įtvirtintų Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytų pensijų rūšių. Šios pensijos paskirtis – *inter alia* atlyginti už įstatymo nustatytos trukmės pilietinei visuomenei ir Lietuvos valstybei reikšmingą mokslinį darbą, kuriam reikalinga ypatinga kvalifikacija.

Paminėtinos šios Konstitucinio Teismo suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, susijusios su valstybinėmis pensijomis:

– valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos, taip pat nuo kitų valstybinio socialinio draudimo pensijų: jos yra mokamos iš valstybės biudžeto; jos skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiesiems asmenims (*inter alia* 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai, 2015 m. sausio 14 d. sprendimas, 2015 m. gegužės 6 d. nutarimas); šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas) (*inter alia* 2013 m. vasario 22 d., 2014 m. liepos 3 d., 2015 m. gegužės 6 d. nutarimai);

– valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas (2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai); įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos gali būti labai įvairios ir priklausyti *inter alia* nuo tarnybos ypatumų, ekonominių valstybės išgalių (2008 m. gruodžio 24 d., 2012 m. vasario 6 d., 2015 m. gegužės 6 d. nutarimai).

Įstatymų leidėjo įgaliojimai koreguoti pensijų teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas

<...> oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, atskleidžiančios iš Konstitucijos kylančius reikalavimus teisiniam reguliavimui, kuriuo mažinamas socialinių išmokų dydis valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai:

– valstybėje gali susidaryti tokia ypatinga situacija (kilti ekonomikos krizė ir kt.), kai objektyviai trūksta lėšų, būtinų pensijoms mokėti, ir tokiais išimtiniais atvejais pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant paskirtas ir mokamas pensijas tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes (2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d. nutarimas);

– laikinai mažinti asmenų pensijas galima tik esant tokiai itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, kai *inter alia* pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų; toks pensijų mažinimas turi būti grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį; taigi tik kai yra oficialiai konstatuota, kad valstybėje susiklostė itin sunki netrumpalaikė ekonominė, finansinė padėtis, dėl kurios valstybė nebegali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, įstatymų leidėjas gali laikinai mažinti pensijas (2010 m. balandžio 20 d. sprendimas);

– itin sunkios ekonominės, finansinės padėties (dėl ekonomikos krizės) susiklostymas valstybėje savaime nesuponuoja įstatymų leidėjo teisės koreguoti pensijų santykių teisinį reguliavimą – mažinti paskirtas ir mokamas pensijas, susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybė turi imtis visų įmanomų priemonių ekonomikos krizei įveikti ir lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukauptimui užtikrinti; valstybės institucijos, formuojančios ir vykdančios valstybės ekonomikos, finansų politiką, negali pirmiausia imtis tokių ekonomikos, finansų krizės įveikimo priemonių, kurias įgyvendinant krizės įveikimo našta būtų užkrauta asmenims, *inter alia* mažinti pensijų, kitų socialinių garantijų; priemonės sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje įveikti turi būti įgyvendinamos kompleksiskai, jos turi būti suderintos, *inter alia* taip, kad nebūtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta asmens ir visuomenės interesų pusiausvyra; tik ypatingu atveju, kai išnaudojus visas vidines ir išorines galimybes neįmanoma (nepavyksta) sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina pensijoms mokėti, pensijų teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas jas mažinant; net ir tokiais išimtiniais atvejais paskirtos ir mokamos pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą, t. y. konstitucinį proporcingumo principą (2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d. nutarimas);

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

– sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija, *inter alia* yra ekonomikos krizė, tačiau ši doktrininė nuostata negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą valstybė, įstatymų leidėjui sumažinus paskirtas ir mokamas pensijas, per ekonomikos krizę yra atleidžiama nuo pareigos ieškoti būdų sukaupti lėšas, kurios reikalingos pensijoms mokėti; priešingai, jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki pensijų sumažinimo buvusio dydžio pensijoms mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, turi būti panaikintas (2010 m. balandžio 20 d. sprendimas);

– konstitucinis proporcingumo principas *inter alia* reiškia ir tai, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį pensijų mažinimo mastą, kuriuo pensijos būtų mažinamos taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos pensijų tos pačios kategorijos pensininkams dydžių proporcijos (2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d. nutarimas);

– valstybinių pensijų, kurios savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo senatvės pensijų, taip pat ir nuo invalidumo pensijų, ypatumai suponuoja, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjas gali koreguoti tokių skirtingos prigimties pensijų teisinį reguliavimą mažindamas šias pensijas didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas; tai darant neturi būti pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytos valstybinių pensijų dydžių proporcijos (2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d. nutarimas).

<...>

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnį, konstitucinius teisinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo principus:

– valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybines pensijas, kurios savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo senatvės ir invalidumo pensijų, mažinant didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas, *inter alia* gali būti nustatytas ilgesnis sumažintų valstybinių pensijų mokėjimo terminas;

– konstitucinė valstybės pareiga sukaupti lėšas, reikalingas pensijoms mokėti, ir panaikinti teisinį reguliavimą, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, jeigu atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki pensijų sumažinimo buvusio dydžio pensijoms mokėti, negali būti suprantama kaip pareiga spręsti dėl teisinio reguliavimo, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, panaikinimo tik tada, kai atsiranda galimybė sukaupti (gauti) visas lėšas, būtinas iki sumažinimo buvusiam visų pensijų dydžiui atkurti; atsiradus galimybei sukaupti (gauti) dalį tokių lėšų, atsizvelgdamas į valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir valstybės išgales, įskaitant įvairius valstybės priimtus šipareigojimus, įstatymų leidėjas, sprenddamas dėl teisinio reguliavimo, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, panaikinimo, gali nutarti ne vienu metu ir (ar) ne iš karto visa apimtimi atkurti skirtingos prigimties ir pobūdžio pensijų dydžius, buvusius iki sumažinimo; taip nutaręs, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos, *inter alia* iš

konstitucinių teisinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo principų kylančių reikalavimų, įskaitant reikalavimą nustatant skirtingą reguliavimą atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes, pirmiausia įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas toks skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumus.

Socialinės apsaugos, *inter alia* socialinės paramos, santykių teisinis reguliavimas (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Konstitucinis Teismas savo aktuose yra suformavęs plačią oficialiąją konstitucinę socialinės apsaugos, *inter alia* socialinės paramos, doktriną, atskleidęs konstitucinius imperatyvus, kurių privalu paisyti teisės aktais reguliuojant atitinkamus santykius.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnio nuostatomis išreiškiama valstybės socialinė orientacija (socialinis pobūdis), o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie dėl įstatymuose nustatytų svarbių priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas; socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją ir padeda asmeniui apsaugoti nuo galimos socialinės rizikos (*inter alia* 2010 m. gruodžio 14 d., 2014 m. balandžio 14 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga (*inter alia* 2002 m. lapkričio 25 d., 2009 m. rugsejo 2 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai); socialinė parama neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti gauti didesnių pajamų, savo pastangomis neieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, ji neturi virsti privilegija (*inter alia* 2009 m. rugsejo 2 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai); abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti (*inter alia* 1997 m. kovo 12 d., 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai). Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tokius socialinės paramos teikimo pagrindus ir sąlygas, socialinės paramos rūšis ir dydžius, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pagal išgales stengtis pirmiausia pačiam pasirūpinti savo ir savo šeimos gerove, prisidėti prie visos visuomenės gerovės (2013 m. vasario 7 d. nutarimas).

Kartu pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi teisinės pozicijos, jog valstybės socialinė orientacija suponuoja įstatymų leidėjo diskreciją nustatyti tam tikroms socialiai jautriausioms asmenų grupėms, kurioms reikalinga ypatinga socialinė pagalba, taikytinas visuomenės solidarumu grindžiamo bendrojo teisinio reguliavimo išimtis (2012 m. vasario 6 d., 2013 m. gegužės 16 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, reguliuodamas socialinės apsaugos, socialinės paramos santykius, turi plačią diskreciją (*inter alia* 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai), taip

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

pat kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytosios, pensijos ir socialinė parama (*inter alia* 2003 m. liepos 4 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai).

Konstitucijos 52 straipsnis, jos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, konstituciniai valstybės socialinės orientacijos, socialinio solidarumo principai suponuoja tai, kad socialinės paramos santykių teisinio reguliavimo turinį gali lemti įvairūs veiksniai, *inter alia* valstybės ir visuomenės išteklių, materialinės ir finansinės galimybės, poreikis užtikrinti valstybės finansinį stabilumą, ūkio tvarumą ir plėtrą; įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į šiuos veiksnius ir atitinkamai reguliuodamas minėtus santykius, turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymu įtvirtinti socialinės paramos rūšis; tais atvejais, kai asmuo pagal įstatymus atitinka reikalavimus, kad gautų kelių rūšių socialinę paramą, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas *inter alia* į socialinės paramos paskirtį, valstybės ir visuomenės finansines galimybes, gali nustatyti sąlygas, kuriomis ta parama bus teikiama (2013 m. vasario 7 d. nutarimas). Konstitucinis socialinių teisių statusas pats savaime nepaneigia įstatymų leidėjo teisės nustatyti tam tikras jų atsiradimo sąlygas ar ribojimus (1998 m. gegužės 6 d., 2013 m. vasario 7 d. nutarimai).

<...>

Aiškindamas Konstitucijos 52 straipsnį Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad socialinės paramos santykių reguliavimas įstatymu yra viena svarbiausių konstitucinės teisės į socialinę paramą garantijų (2004 m. kovo 5 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimai). Konstitucijos 52 straipsnio formuluotė „valstybė laiduoja“ *inter alia* reiškia, kad įvairių rūšių socialinė parama garantuojama tiems asmenims ir tokiais pagrindais, kurie nustatyti įstatymuose (*inter alia* 2002 m. balandžio 23 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai). Atskiros socialinės paramos rūšys, asmenys, kuriems skiriama socialinė parama, socialinės paramos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos, dydžiai pagal Konstituciją gali būti nustatyti tik įstatymu (*inter alia* 2004 m. kovo 5 d., 2014 m. balandžio 14 d. nutarimai).

Poįstatyminis socialinės apsaugos, socialinės paramos santykių teisinis reguliavimas gali apimti atitinkamų procedūrų nustatymą, taip pat tokį įstatymais grindžiamą teisinį reguliavimą, kai poreikį įstatymu nustatytą teisinį reguliavimą detalizuoti ir sukonkretinti poįstatyminiuose teisės aktuose objektyviai lemia būtinumas teisėkūroje remtis tam tikros srities specialiomis žiniomis ar specialia (profesine) kompetencija (*inter alia* 2005 m. vasario 7 d., 2010 m. gruodžio 14 d., 2012 m. spalio 31 d., 2014 m. vasario 14 d. nutarimai). Poįstatyminiu teisiniu reguliavimu negalima nustatyti asmens teisės į socialinę paramą atsiradimo sąlygų, taip pat riboti šios teisės apimtį (*inter alia* 2005 m. vasario 7 d., 2009 m. rugsėjo 2 d., 2010 m. gruodžio 14 d., 2014 m. vasario 14 d. nutarimai).

Valstybės pareigos teikti socialinę paramą sąsaja su jos priederme saugoti ir ginti žmogaus orumą; socialinė parama būsto neturintiems asmenims apsirūpinant būstu (Konstitucijos 21, 52 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valstybė turi kurti tokią socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą (*inter alia* 2007 m. rugsėjo 26 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai). Aiškindamas Konstitucijos 21 straipsnio nuostatas, kuriomis įtvirtinta žmogaus orumo apsauga ir gynimas, Konstitucinis Teismas yra

konstatavęs, kad orumas yra neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė; kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinių orumą; tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu susijusius santykius, turi garantuoti deramą jų apsaugą, yra viena iš žmogaus orumo, kaip konstitucinės vertybės, užtikrinimo prielaidų (2004 m. gruodžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

Taigi Konstitucijos 52 straipsnyje įtvirtintos valstybės pareigos teikti socialinę paramą įstatymų nustatytais atvejais negalima aiškinti atsietai *inter alia* nuo Konstitucijos 21 straipsnyje įtvirtintos valstybės priedermės saugoti ir ginti žmogaus orumą. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 21 straipsnyje įtvirtintas žmogaus orumo, kaip ypatingos konstitucinės vertybės, apsaugos ir gynimo imperatyvas ir valstybės socialinė orientacija lemia valstybės pareigą, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išgales, padėti būsto neturintiems asmenims, kurie negali juo apsirūpinti iš darbo ir (ar) kitokių pajamų, apsirūpinti bent minimalius socialiai priimtinius jų poreikius atitinkančiu būstu. Reguluodamas socialinės paramos tokiems asmenims apsirūpinant būstu santykius, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti šios paramos teikimo formas, *inter alia* gali numatyti finansinę paramą būstui įsigyti arba išsinuomoti, valstybei priklausancio arba jos nuomojamo būsto suteikimą ir kt. Pabrėžtina, kad valstybės socialinė orientacija suponuoja įstatymų leidėjo pareigą, reguliuojant šiuos santykius, sudaryti prielaidas atsižvelgti ir į socialiai jautriausių asmenų grupių, kurioms reikalinga ypatinga socialinė pagalba, poreikius.

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas socialinės paramos būsto neturintiems asmenims apsirūpinant būstu santykius, turi nustatyti asmenis, kurie negali apsirūpinti būstu iš darbo ir (ar) kitokių pajamų ir kuriems dėl šios priežasties teikiama valstybės parama apsirūpinimui būstu, tokios paramos teikimo pagrindus, sąlygas, dydžius. Įstatymų leidėjui valstybės paramos apsirūpinimui būstu teikimą susiejus su asmens (šeimos) turto ir pajamų dydžiais, jie gali būti ir santykiniai, t. y. susieti su Vyriausybės ar kitos kompetentingos institucijos, atsižvelgiant į tam tikrus ekonomikos rodiklius, nustatomais dydžiais.

Valstybės paramos apsirūpinimui būstu teikimą susiejus su asmens (šeimos) turto ir pajamų dydžiais, įstatymų leidėjas turi nustatyti asmens (šeimos) turto ir pajamų lygį, kurį pasiekus šios paramos teikimas nutraukiamas. Nustatant šį lygį būtina paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* jos 21 straipsnyje įtvirtintos valstybės priedermės saugoti ir ginti žmogaus orumą, konstitucinio teisinės valstybės principo (*inter alia* konstitucinių teisingumo, proporcingumo reikalavimų), lemiančių tai, kad tokios paramos teikimas neturėtų būti nutraukiamas, jeigu asmuo (šeima) negali apsirūpinti kitu bent minimalius socialiai priimtinius jo (jos) poreikius atitinkančiu būstu.

Valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos pensijų rūšys yra senatvės ir invalidumo pensijos, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos. Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų: jos yra skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiems asmenims, ir mokamos iš valstybės biudžeto (*inter alia* 2003 m. liepos 4 d., 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d., 2015 m. gegužės 6 d. nutarimai); šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas); valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d., 2015 m. gegužės 6 d. nutarimai); įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos gali būti labai įvairios ir priklausyti *inter alia* nuo tarnybos ypatumų, ekonominių valstybės išgalių (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2012 m. vasario 6 d., 2015 m. gegužės 6 d. nutarimai); įstatymu gali būti nustatytas maksimalus tokių pensijų dydis, taip pat gali būti įtvirtinti įvairūs tokios pensijos maksimalaus dydžio nustatymo būdai; įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir tam tikrus atvejus, kada valstybinė pensija asmeniui neskiriama (esant įstatyme numatytoms aplinkybėms) (*inter alia* 2007 m. spalio 22 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, jos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius privalu paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo ir proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija; jeigu įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas tokio pensinio aprūpinimo pagrindus, asmenis, kuriems skiriamos ir mokamos šios pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, taip pat pensijų dydžius, nepaisytų Konstitucijos (pavyzdžiui, valstybines pensijas skirtų asmenims, kuriems tokios pensijos negali būti skiriamos, nustatytų nepagrįstai didelius tokių pensijų dydžius arba nepagrįstas tokių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas), toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti ginamas (*inter alia* 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai).

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, įgyvendindamas iš Konstitucijos kylančią savo diskreciją nustatyti valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, gali nustatyti, kad asmenims, atitinkantiems įstatyme nustatytas sąlygas kelioms valstybinėms pensijoms gauti, turi būti mokama viena iš jų, taip pat, atsižvelgdamas į ekonomines valstybės išgales, kitas svarbias aplinkybes, paisydamas konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo, proporcingumo principų, kitų Konstitucijos normų ir principų, įstatymų leidėjas gali nustatyti atskirus konstituciškai pagrįstus atvejus, kai asmeniui gali būti mokama ne viena valstybinė pensija.

Teisė į pensiją nuosavybės teisių ir teisėtų lūkesčių apsaugos aspektu (Konstitucijos 23, 52 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnis, kuriame yra nustatyti pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai, aiškintinas neatsiejamai nuo jos 23 straipsnio, kuriuo saugoma asmens teisė į nuosavybę.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad teisė reikalauti mokėti Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal jos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turtiniai aspektai; įstatymais nustačius pensijų rūšis, asmenis, turinčius teisę į pensiją, pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindus, sąlygas, pensijų dydžius, valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykių srityje laikytis konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo principų; asmenys, kuriems Konstitucijoje ar įstatyme nustatyta pensija buvo paskirta ir mokama, pagal Konstitucijos 23 straipsnį turi teisę reikalauti, kad jiems tokio dydžio išmokos, kokios buvo paskirtos ir mokamos, būtų mokamos ir toliau (*inter alia* 2003 m. liepos 4 d., 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai).

Valstybė, įstatymu nustatydamą, kad asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą įstatymo nustatytą pensiją, kartu prisiima įsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti, taigi privalo nurodytiems asmenims atitinkamą pensinį aprūpinimą garantuoti tokiais pagrindais ir dydžiais, kokie nustatyti įstatyme, o asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą įsipareigojimą ir jiems skirtų atitinkamą pensiją bei mokėtų nustatyto dydžio išmokas; įstatymų leidejas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų atitinkamos pensijos mokėjimą įstatymo nustatytas sąlygas atitinkantiems asmenims (*inter alia* 2007 m. spalio 22 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai).

Pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje yra nustatyti pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 7 d. nutarimai); šio straipsnio nuostatomis išreiškiama valstybės socialinė orientacija (socialinis pobūdis), o socialiniam aprūpinimui pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas (*inter alia* 2010 m. gruodžio 14 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai).

Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos, laiduojančios teisę į socialinį aprūpinimą, kartu įpareigoja valstybę nustatyti pakankamas tos teisės įgyvendinimo ir teisinio gynimo priemones (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 7 d., 2014 m. balandžio 14 d. nutarimai); pensijos ir įvairių rūšių socialinė parama garantuojama tiems asmenims ir tokiais pagrindais bei tokio dydžio, kokie nustatyti įstatymuose, o asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė jiems skirtų šią pensiją ir ją mokėtų; įstatymais nustačius pensijų rūšis, asmenis, turinčius teisę į pensiją, pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindus, sąlygas, pensijų dydžius, valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykių srityje laikytis konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo principų (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai); kai Konstitucijai neprieštaraujančiu įstatymu nustatyta pensija yra paskirta ir mokama, ši asmens įgyta teisė ir teisėtas lūkestis yra sietini ir su šio asmens nuosavybės teisių apsauga (*inter alia* 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas), o asmenys, kuriems Konstitucijoje ar įstatyme nustatyta pensija buvo paskirta ir mokama, turi teisę reikalauti, kad jiems tokio dydžio išmokos, kokios buvo

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

paskirtos ir mokamos, būtų mokamos ir toliau (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

<...>

<...> iš Konstitucijos [kyla] reikalavimas pensinio aprūpinimo pagrindus, asmenis, kuriems skiriamos ir mokamos pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, taip pat pensijų dydžius nustatyti įstatymu.

Valstybinės pensijos, pensijos už tarnybą Lietuvos valstybei, pareigūnų ir karių valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas

Pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos, *inter alia* pensijos už tarnybą Lietuvos valstybei (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimai). <...>

Viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytų pensijų rūšių yra pareigūnų ir karių valstybinė pensija. Jos paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei (2008 m. gruodžio 24 d., 2013 m. vasario 22 d., 2015 m. gegužės 6 d. nutarimai). Įstatymu nustatčius tokią valstybinę pensiją, jos skyrimas ir gavimas turi būti siejamas būtent su asmens tarnyba Lietuvos valstybei (2013 m. vasario 22 d., 2015 m. gegužės 6 d. nutarimas).

Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų: jos yra skiriamos asmenims *inter alia* už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei ir mokamos iš valstybės biudžeto; jų gavimas siejamas su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas) (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2013 m. vasario 22 d., 2015 m. gegužės 6 d., 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimai).

Valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d., 2015 m. gegužės 6 d., 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimai); įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos gali būti labai įvairios ir priklausyti *inter alia* nuo tarnybos ypatumų, ekonominių valstybės išgalių (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2012 m. vasario 6 d., 2015 m. gegužės 6 d., 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimai).

Valstybė, nustatydamą tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas (išėjimas iš tarnybos, tarnybos stažas, amžius ir kt.), įgyja teisę į tam tikrą įstatyme nustatytą pensiją už tarnybą, kartu prisiūma išipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti. Asmuo, atitinkantis įstatyme nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiūmtą išipareigojimą ir mokėtų nustatyto dydžio išmokas (2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai).

Konstituciniai principai, kurių turi būti paisoma nustatant valstybinių pensijų teisinį reguliavimą

Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas, nustatydamas, kokiems asmenims skiriama ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija, jos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios

pensijos dydžius, turi laikytis konstitucinio visų asmenų lygybės principo (2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas); pareigūnai ir kariai, kurių teisinė padėtis yra vienoda, kai tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad tokių pareigūnų ir karių nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas, turi būti traktuojami vienodai (2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, jos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, privalu paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo ir proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija; jeigu įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas tokio pensinio aprūpinimo pagrindus, asmenis, kuriems skiriamos ir mokamos šios pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, taip pat pensijų dydžius, nepaisytų Konstitucijos (pavyzdžiui, valstybines pensijas skirtų asmenims, kuriems tokios pensijos negali būti skiriamos, nustatytų nepagrįstai didelius tokių pensijų dydžius arba nepagrįstas tokių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas), toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti ginamas (*inter alia* 2007 m. spalio 22 d., 2014 m. liepos 3 d., 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimai).

Nustatant pareigūnų ir karių valstybinę pensiją už tarnybą negalima įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo į pensiją išėitų nepagrįstai anksti arba tokiai pensijai gauti būtų nustatytas nepagrįstai trumpas tarnybos ar darbo stažas, arba nustatant skiriamos pensijos dydį nebūtų atsižvelgiama į pareigūno ar kario darbo užmokesčio dydį arba kitaip būtų pažeidžiami teisingumo, protingumo ir proporcingumo principai; neatsižvelgus į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigū pobūdį bei kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija ir toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti laiduojamas (2003 m. liepos 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai).

<...>

<...> kaip minėta šiame nutarime, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti valstybinių pensijų skyrimo sąlygas, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo.

Pažymėtina, kad konstituciškai pateisinamas pagrindas skirtingai reguliuoti vienodoje padėtyje esančių iš tarnybos išėjusių pareigūnų socialines garantijas negali būti vien jų priėmimo į tarnybą ar išėjimo iš jos data. <...>

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad jeigu, <...> palaipsiui ilginant senatvės pensijos amžių, nebūtų ilginamas pareigūnų išleidimo į atsargą amžius, galėtų būti sudarytos prielaidos atsirasti situacijoms, kai pareigūnai į atsargą būtų išleidžiami nepagrįstai anksti, ir valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas jiems galėtų būti vertinamas kaip privilegija, kuri pagal Konstituciją draudžiama; tokiu teisiniu reguliavimu galėtų būtų pažeisti teisingumo, protingumo ir proporcingumo principai, toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti laiduojamas.

Įgytųjų teisių ir teisėtų lūkesčių apsauga keičiant pensijų teisinį reguliavimą, pertvarkant pensinio aprūpinimo sistemą

Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į konstitucinį teisinės valstybės principą, kurio neatsiejami elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Šie principai *inter alia* suponuoja tai, kad valstybė privalo

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

vykdyti prisiimtus išpareigojimus asmeniui. Neužtikrinus asmens teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.

Igytų teisių apsauga yra vienas iš teisėtų lūkesčių principo elementų (2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas). Asmenys, pagal įstatymą įgiję tam tikras teises, turi teisę pagrįstai tikėtis, kad šios teisės nustatytą laiką bus išlaikytos ir įgyvendinamos (2009 m. rugsėjo 2 d., 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai), todėl keičiant teisinį reguliavimą būtina laikytis Konstitucijos normų ir principų.

Teisinio reguliavimo pakeitimai turėtų būti daromi taip, kad asmenims, kurių teisei padėčiai jie turi įtakos, būtų užtikrinta reali galimybė prisitaikyti prie naujos teisinės situacijos. Todėl, siekiant sudaryti sąlygas asmenims ne tik susipažinti su nauju teisiniu reguliavimu anksčiau, nei jis pradės galioti, bet ir tinkamai pasirengti numatomiems pakeitimams, gali būti būtina nustatyti vėlesnę jo įsigaliojimo datą. Kiek laiko prisitaikymui derėtų palikti kiekvienu konkrečiu atveju, turėtų būti vertinama atsižvelgiant į daugelį aplinkybių: įstatymo paskirtį teisės sistemoje ir juo reguliuojamų visuomeninių santykių pobūdį, subjektų, kuriems jis taikytinas, ratą ir jų galimybes pasirengti naujo teisinio reguliavimo įsigaliojimui, kitas svarbias aplinkybes (2013 m. vasario 15 d., 2013 m. gegužės 16 d. nutarimai).

Darant esminius galiojančio teisinio reguliavimo pakeitimus, lemiančius asmenų teisei padėčiai nepalankius padarinius, gali būti reikalinga numatyti ir tam tikrą pereinamąjį teisinį reguliavimą. Asmenų, kuriems taikytinas naujas teisinis reguliavimas, teisinė padėtis pereinamosiomis nuostatomis turėtų būti sureguliuota taip, kad jiems būtų suteikta pakankamai laiko užbaigti pradėtus veiksmus, kurių ėmėsi ankstesnio teisinio reguliavimo pagrindu, tikėdamiesi, kad jis bus stabilus, ir įgyvendinti pagal ankstesnį teisinį reguliavimą įgytas teises (2013 m. vasario 15 d. nutarimas).

Taigi, kaip ne kartą konstatuota Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, konstitucinė įgytų teisių ir teisėtų lūkesčių apsauga nereiškia, kad įstatymų nustatyta pensinio aprūpinimo sistema negali būti pertvarkoma (*inter alia* 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai). Pertvarkant šią sistemą kiekvienu atveju privalo paistyti Konstitucijos. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymais nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą. Įstatymų leidėjas, pertvarkydamas pensijų sistemą taip, kad pakeičiami pensinio aprūpinimo pagrindai, asmenys, kuriems skiriama ir mokama pensija, pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos, pensinio aprūpinimo dydžiai, privalo numatyti pakankamą pereinamąjį laikotarpį, per kurį asmenys, dirbantys atitinkamą darbą ar atliekantys atitinkamą tarnybą, pagal ankstesnį reguliavimą suteikiančią teisę į atitinkamą pensiją (t. y. valstybinę pensiją), galėtų pasirengti tokiems pakeitimams (*inter alia* 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas).

Valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 26 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje yra nustatyti pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos, kad Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos pensijos šiuo metu yra nustatytos <...> įstatyme ir kad įstatymu gali būti *inter alia* nustatytos pensijos už tam tikrą tarnybą Lietuvos valstybei.

Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų: jos yra skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiems asmenims ir mokamos iš valstybės biudžeto (*inter alia* 2003 m. liepos 4 d., 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d., 2015 m. gegužės 6 d., 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimai); šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatyto dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas); įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos gali būti labai įvairios ir priklausyti *inter alia* nuo tarnybos ypatumų, ekonominių valstybės išgalių (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2012 m. vasario 6 d., 2015 m. gegužės 6 d., 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimai); įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir tam tikrus atvejus, kada valstybinė pensija asmeniui neskiriama (esant įstatyme numatytoms aplinkybėms) (*inter alia* 2007 m. spalio 22 d., 2010 m. birželio 29 d., 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimai); įstatymu, paisant Konstitucijos, galima nustatyti ir atvejus, kada paskirtoji valstybinė pensija nebemokama.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, jos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius privalu paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo ir proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija; jeigu įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas tokio pensinio aprūpinimo pagrindus, asmenis, kuriems skiriamos ir mokamos šios pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, taip pat pensijų dydžius, nepaisytų Konstitucijos (pavyzdžiui, valstybines pensijas skirtų asmenims, kuriems tokios pensijos negali būti skiriamos, nustatytų nepagrįstai didelius tokių pensijų dydžius arba nepagrįstas tokių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas), toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti ginamas (*inter alia* 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d., 2014 m. liepos 3 d., 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimai).

Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 26 d. nutarimas

Pareigūnų ir karių valstybinė pensija yra viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytų pensijų rūšių. <...> įstatyme įtvirtintos pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei (2008 m. gruodžio 24 d., 2013 m. vasario 22 d., 2015 m. gegužės 6 d. nutarimai); įstatymu nustačius tokią valstybinę pensiją, jos skyrimas ir gavimas turi būti siejamas būtent su asmens tarnyba Lietuvos valstybei (2013 m. vasario 22 d., 2015 m. gegužės 6 d. nutarimai).

Valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2010 m. birželio 29 d., 2012 m. vasario 6 d., 2015 m. gegužės 6 d., 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimai).

Nustatant pareigūnų ir karių valstybinę pensiją už tarnybą negalima įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo į pensiją išeitų nepagrįstai anksti arba tokiai pensijai gauti būtų nustatytas nepagrįstai trumpas tarnybos ar darbo stažas, arba nustatant skiriamos pensijos dydį nebūtų atsižvelgiama į pareigūno ar kario darbo užmokesčio dydį, arba kitaip būtų pažeidžiami teisingumo, protingumo ir proporcingumo principai; neatsižvelgus į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigų pobūdį bei kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija ir toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti laiduojamas (2003 m. liepos 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai).

Įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti ir toki teisinį reguliavimą, pagal kurį pareigūnų ir karių valstybinė pensija nėra skiriama asmenims, neišėjusiems iš tarnybos, arba tokia pensija nėra mokama asmenims, kurie išėjo iš tarnybos ir kuriems buvo paskirta ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija, kai jie grįžta į tarnybą, už kurią skiriama ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija (2003 m. liepos 4 d. nutarimas).

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad, atsižvelgiant į tai, jog įstatymų leidėjo diskrecija pagal Konstitucijos 52 straipsnį nustatant valstybines pensijas yra platesnė nei reglamentuojant kitas, šiame Konstitucijos straipsnyje tiesiogiai įvardytas, pensijas, jis, paisydamas Konstitucijos normų bei principų, *inter alia* konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, atsakingo valdymo principo, gali nustatyti tokias tarnybos statutinėse valstybės institucijose socialines garantijas, *inter alia* valstybinę pensiją, kurios didintų tarnybos šiose institucijose patrauklumą ir skatintų asmenis, atitinkančius įstatymų nustatytus reikalavimus, stoti į ją.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas tarnybą statutinėse valstybės institucijose pasirinkusių asmenų valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygas, turėdamas tikslą užtikrinti efektyvią visos valstybės tarnybos, kitų iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų finansuojamų institucijų veiklą, *inter alia* siekdamas į jas pritraukti aukštą kvalifikaciją, specialių žinių ir didelę darbo patirtį turinčių statutinėse valstybės institucijose tarnavusių asmenų, paisydamas Konstitucijos normų bei principų, *inter alia* jau minėtų konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, atsakingo valdymo principo, atsižvelgdamas į ekonomines valstybės išgales, gali nustatyti ir toki teisinį reguliavimą, pagal kurį už tarnybą statutinėse valstybės institucijose asmenims skiriamos valstybinės pensijos būtų skiriamos ir mokamos ir tais atvejais, kai jie, išėję iš tarnybos šiose institucijose, dirba kitą iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų apmokamą darbą. Toks pagal įstatymų leidėjo diskreciją nustatytas už tarnybą statutinėse valstybės institucijose mokamos valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas pagal Konstituciją pats savaime nelaikytinas privilegija.

Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 12 d. sprendimai (Nr. KT14-S7/2016, KT15-S8/2016)

<...> pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei; dėl

valstybinių pensijų ypatumų įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į visas reikšmingas aplinkybes ir paisydamas Konstitucijos normų bei principų, gali nustatyti atitinkamas jų skyrimo sąlygas; šių pensijų gavimas siejamas su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas).

<...>

– valstybinės pensijos yra skiriamos, be kita ko, už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei ir mokamos iš valstybės biudžeto (*inter alia* 2003 m. liepos 4 d., 2010 m. birželio 29 d., 2016 m. sausio 26 d. nutarimai);

– įstatymu nustačius pareigūnų ir karių valstybinę pensiją, jos skyrimas ir gavimas turi būti siejamas būtent su asmens tarnyba Lietuvos valstybei; tarnyba kitai valstybei, *inter alia* SSRS (įskaitant Lietuvos SSR), negali būti laikoma tarnyba Lietuvos valstybei; įstatymų leidėjas <...> negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pareigūnų ir karių valstybinę pensiją būtų skiriama asmenims, netarnavusiems Lietuvos valstybei (2013 m. vasario 22 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad iš šių oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų aiškiai matyti, jog pagal Konstituciją asmens tarnyba Lietuvos valstybei yra būtina sąlyga Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinei pensijai gauti. Taigi pagal Konstituciją negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinę pensiją gautų asmenys, apskritai netarnavę Lietuvos valstybei.

<...>

<...> įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos gali būti labai įvairios (*inter alia* 2008 m. gruodžio 24 d., 2012 m. vasario 6 d., 2016 m. sausio 26 d. nutarimai).

Pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 20 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytosios, pensijos ir socialinė parama; Konstitucijos 52 straipsnyje pavartota formuluotė „valstybė laiduoja“ *inter alia* reiškia, kad pensijos ir įvairios socialinės paramos rūšys garantuojamos tiems asmenims ir tokiais pagrindais bei tokio dydžio, kokie nustatyti įstatymuose, o asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė jiems skirtų šią pensiją ir ją mokėtų; įstatymais nustačius pensijų rūšis, asmenis, turinčius teisę į pensiją, pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindus, sąlygas, pensijų dydžius, valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykių srityje laikytis konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo principų (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai).

Valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 20 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neivardytos pensijos šiuo metu <...> nustatytos <...> įstatyme. Valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos, taip pat nuo kitų valstybinių socialinio

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

draudimo pensijų: jos yra mokamos iš valstybės biudžeto, skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiesiems asmenims (*inter alia* 2007 m. spalio 22 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d., 2015 m. sausio 14 d. sprendimai, 2015 m. gegužės 6 d. nutarimas); valstybines pensijas skiriant už tam tikrą tarnybą, už nuopelnus Lietuvos valstybei ar kaip kompensaciją nukentėjusiesiems asmenims, taip pat galioja nuostata dėl valstybės įstatymu priimto išipareigojimo asmeniui, atitinkančiam įstatymo nustatytas sąlygas, paskirti ir mokėti atitinkamą pensiją ir to asmens teisės reikalauti, kad valstybė vykdytų šį įstatymu priimtą išipareigojimą (2007 m. spalio 22 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai).

Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 20 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2008 m. gruodžio 24 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimuose pažymėjo, kad <...> įstatyme įtvirtintos pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei; valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šios pensijos skyrimo sąlygas; šių pensijų gavimas siejamas su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas).

Konstitucinis Teismas, 2013 m. vasario 22 d. nutarime aiškindamas iš Konstitucijos, *inter alia* jos 52 straipsnio, kylančius reikalavimus pareigūnų ir karių valstybinių pensijų teisiniam reguliavimui, pažymėjo, kad:

– įstatymu nustačius tokią valstybinę pensiją, jos skyrimas ir gavimas turi būti siejamas būtent su asmens tarnyba Lietuvos valstybei;

– tarnyba kitai valstybei, *inter alia* SSRS (įskaitant Lietuvos SSR), negali būti laikoma tarnyba Lietuvos valstybei;

– pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi diskreciją, atsižvelgdamas į reikšmingas aplinkybes, nustatyti tokių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikrai būtino šiai pensijai skirti asmens tarnybos Lietuvos valstybei laiko daliai gali būti prilygintas tarnybos kitai valstybei laikas tokiomis aplinkybėmis, kai atlikti tarnybos Lietuvos valstybei objektyviai buvo neįmanoma (*inter alia* laikotarpiu iki Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., kai vienintelės Lietuvos valstybės institucijos buvo užsienyje veikusios Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ir konsulinės įstaigos arba kai tarnyba Lietuvos valstybei buvo įmanoma tik okupuotoje Lietuvos Respublikos teritorijoje tam tikrą laiką veikusiose organizuotos ginkluotos kovos su okupacija, *inter alia* Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio, struktūrose);

– įgyvendindamas šią diskreciją įstatymų leidėjas yra saistomas minėtos pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirties, todėl jis negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pareigūnų ir karių valstybinės pensijos būtų skiriamos asmenims, netarnavusiems Lietuvos valstybei, taip pat asmenims, kurie, atlikdami tarnybą Lietuvos Respublikos teritoriją okupavusiai valstybei, dalyvavo slopinant pasipriešinimą okupacijai ar vykdant nusikalstamą veiklą prieš Lietuvos gyventojus.

Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 3 d. nutarime yra pažymėjęs, kad aiškinant Konstitucijos 52 straipsnį būtina atsižvelgti ir į konstitucinį teisinės valstybės principą.

Konstitucinis teisinės valstybės principas neatsiejamas nuo teisingumo – vieno pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų; teisingumą galima įgyvendinti užtikrinant interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, interesų priešpriešos. Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas yra neatsiejamas nuo teisingumo imperatyvo ir atvirkščiai (*inter alia* 2003 m. kovo 17 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas 2010 m. birželio 29 d. nutarime pabrėžė, kad nustatant pensijų santykių teisinį reguliavimą privalu paisyti konstitucinio teisinės valstybės principo, *inter alia* proporcingumo, teisingumo, protingumo reikalavimų.

Konstitucinis Teismas *inter alia* 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimuose taip pat pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas, kokiems asmenims skiriama ir mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija, pareigūnų ir karių valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, yra saistomas konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo ir proporcingumo principų.

<...>

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnį, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją nustatyti pareigūnų ir karių valstybinių pensijų teisinį reguliavimą. Tačiau ši diskrecija yra saistoma Konstitucijos; jos 52 straipsnyje nustatyta valstybės pareiga laiduoti piliečių teisę gauti socialinę paramą įstatymų numatytais atvejais suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį įstatymuose numatytos pareigūnų ir karių valstybinės pensijos teisinį reguliavimą, kuriuo būtų paisoma konstitucinio teisinės valstybės principo, *inter alia* teisingumo, teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo imperatyvų.

2.4.2.2. Teisė į sveikatos priežiūrą

Nemokama medicinos pagalba piliečiams valstybinėse gydymo įstaigose (Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 26 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas 2013 m. gegužės 16 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostatos negali būti aiškinamos neatsižvelgiant *inter alia* į jų sąsają su Konstitucijos 19 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga saugoti žmogaus gyvybę; teisė į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus, yra neatsiejama, pamatinė prigimtinės žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą dalis; šis konstitucinių vertybių ryšys implikuoja tai, kad nemokama medicinos pagalba visiems piliečiams privalo būti užtikrinta tokia apimtimi, kokia ji yra būtina žmogaus gyvybei gelbėti ir išsaugoti; nustačius siauresnę šios pagalbos apimtį, t. y. neužtikrinus nė minimalios, gyvybiškai svarbios nemokamos medicinos pagalbos, konstitucinė jos garantija apskritai netektų prasmės, kartu būtų pažeisti ir konstituciniai valstybės įsipareigojimai saugoti žmogaus gyvybę ir rūpintis žmonių sveikata; piliečiams garantuota nemokama medicinos pagalba privalo atitikti sveikatos priežiūros paslaugoms keliamus prieinamumo ir kokybės reikalavimus, ji turi būti teikiama tokiomis sąlygomis ir tvarka, kad būtų paisoma žmogaus orumo.

Be to, Konstitucinis Teismas šiame nutarime konstatavo, jog Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, yra konstitucinė piliečių teisės

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

nemokamai ir laiku gauti kokybišką gyvybiškai būtiną medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose garantija, kurios įgyvendinimas turi būti užtikrintas iš valstybės biudžeto lėšų; ši garantija nėra tapati teisei į sveikatos priežiūrą, kuri piliečiams, kaip ir kitiems asmenims, užtikrinama įgyvendinant Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus.

Konstitucinis Teismas 2013 m. gegužės 16 d. nutarime taip pat konstatavo, jog konstitucinėje nuostatoje, kad įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, nėra *expressis verbis* apibrėžta garantuojamos pagalbos apimtis, tačiau tai anaipol nereiškia, esą iš valstybės biudžeto lėšų turi būti besąlygiškai, neatsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, apmokama visa šiose įstaigose piliečiams teikiama medicinos pagalba (juo labiau kitos sveikatos priežiūros paslaugos); valstybė gali prisiūmti didesnius finansinius išpareigojimus, negu implikuoja konstitucinė nemokamos medicinos pagalbos piliečiams garantija, bet valstybės biudžetui negali būti užkraunama valstybės finansinių galimybių neatitinkanti našta, dėl kurios valstybė negalėtų įgyvendinti kitų savo funkcijų arba jai taptų daug sunkiau jas vykdyti; valstybinėse gydymo įstaigose piliečiams teikiamos nemokamos, iš valstybės biudžeto lėšų finansuojamos, medicinos pagalbos apimtį turi nustatyti įstatymų leidėjas, įvertinęs *inter alia* valstybės finansines galimybes – kurios nėra ir negali būti beribės – ir paisydamas konstitucinių vertybių pusiausvyros, socialinės darnos, atsakingo valdymo, protingumo, asmenų lygiateisiškumo principų, kitų konstitucinių imperatyvų; tačiau tai darydamas įstatymų leidėjas negali apskritai paneigti šios konstitucinės garantijos esmės ir valstybės priedermės rūpintis žmonių sveikata.

Taigi <...> pažymėtina, kad:

– Konstitucijoje yra nustatyta gyvybiškai būtinos (reikalingos žmogaus gyvybei gelbėti ir išsaugoti) nemokamos, t. y. finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis, medicinos pagalbos piliečiams valstybinėse gydymo įstaigose garantija, susijusi su Konstitucijos 19 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga saugoti žmogaus gyvybę ir žmogaus teisę į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus; ši pagalba privalo atitikti sveikatos priežiūros paslaugoms keliamus prieinamumo ir kokybės reikalavimus, ji turi būti teikiama laiku bei tokiais sąlygomis ir tvarka, kad būtų paisoma žmogaus orumo;

– gyvybiškai būtinos nemokamos medicinos pagalbos piliečiams valstybinėse gydymo įstaigose garantija nėra tapati teisei į sveikatos priežiūrą, kuri piliečiams, kaip ir kitiems asmenims, užtikrinama įgyvendinant Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, taigi medicinos pagalba žmogaus gyvybei gelbėti ir išsaugoti netapatintina su medicinos pagalba žmogaus sveikatai gelbėti ir išsaugoti;

– didesnius, negu implikuoja konstitucinė nemokamos medicinos pagalbos piliečiams garantija, finansinius išpareigojimus valstybė gali prisiūmti tik jeigu jie atitinka jos finansines galimybes, t. y. jeigu valstybės biudžetui neužkraunama šių galimybių neatitinkanti našta, dėl kurios valstybė negalėtų įgyvendinti kitų savo funkcijų arba jai taptų daug sunkiau jas vykdyti.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, jog <...> Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimo <...> nuostata [„konstitucinių vertybių ryšys implikuoja tai, kad nemokama medicinos pagalba visiems piliečiams privalo būti užtikrinta tokia apimtimi, kokia ji yra būtina žmogaus gyvybei gelbėti ir išsaugoti“]

inter alia reiškia, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta gyvybiškai būtinos (reikalingos žmogaus gyvybei gelbėti ir išsaugoti ir netapatintinos su medicinos pagalba žmogaus sveikatai gelbėti ir išsaugoti) nemokamos, t. y. finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis, medicinos pagalbos piliečiams garantija; didesnę, negu implikuoja ši konstitucinė garantija, nemokamos medicinos pagalbos piliečiams apimtį įstatymų leidėjas gali nustatyti tik jeigu tai atitinka valstybės finansines galimybes, t. y. jeigu valstybės biudžetui neužkraunama šių galimybių neatitinkanti našta, dėl kurios valstybė negalėtų įgyvendinti kitų savo funkcijų arba jai taptų daug sunkiau jas vykdyti.

Sveikatos priežiūros paslaugų finansavimas

Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 26 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas 2013 m. gegužės 16 d. nutarime pažymėjo, jog įstatymų leidėjas negali nepaisyti to, kad piliečiams garantuota nemokama medicinos pagalba privalo būti finansuojama iš valstybės biudžeto lėšų; konstitucinė nemokamos medicinos pagalbos piliečiams būtent valstybinėse gydymo įstaigose garantija lemia valstybės pareigą užtikrinti šios pagalbos teikimą, *inter alia* nuolatinių reikiamo šią pagalbą teikiančių valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų tinklo veikimą.

Minėta, kad piliečiams garantuota nemokama medicinos pagalba turi atitikti sveikatos priežiūros paslaugoms keliamus prieinamumo ir kokybės reikalavimus, ji turi būti teikiama laiku bei tokiais sąlygomis ir tvarka, kad būtų paisoma žmogaus orumo.

Konstitucinis Teismas 2013 m. gegužės 16 d. nutarime taip pat pažymėjo, jog siekis užtikrinti kuo geresnį nemokamos gyvybiškai būtinos medicinos pagalbos prieinamumą lemia, kad tais atvejais, kai ši pagalba dėl tam tikrų aplinkybių negali būti laiku ir kokybiškai suteikta valstybinėse gydymo įstaigose, ji gali būti teikiama ir kitose kokybiškai ir saugiai ją suteikti pajėgiose sveikatos priežiūros įstaigose, jų patiriamas šios pagalbos teikimo išlaidas apmokant iš valstybės biudžeto lėšų.

Minėta ir tai, kad Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nemokamos gyvybiškai būtinos medicinos pagalbos piliečiams valstybinėse gydymo įstaigose garantija nėra tapati teisei į sveikatos priežiūrą, kuri užtikrinama įgyvendinant šioje dalyje įtvirtintą valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus; iš valstybės biudžeto lėšų neturi būti besąlygiškai, neatsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, apmokama visa valstybinėse gydymo įstaigose piliečiams teikiama medicinos pagalba (juo labiau kitos sveikatos priežiūros paslaugos); didesnę, negu implikuoja konstitucinė nemokamos medicinos pagalbos piliečiams garantija, šios pagalbos apimtį įstatymų leidėjas gali nustatyti tik jeigu tai atitinka valstybės finansines galimybes, t. y. jeigu valstybės biudžetui neužkraunama šių galimybių neatitinkanti našta, dėl kurios valstybė negalėtų įgyvendinti kitų savo funkcijų arba jai taptų daug sunkiau jas vykdyti.

Konstitucinis Teismas 2013 m. gegužės 16 d. nutarime taip pat pabrėžė, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus sveikatos priežiūros finansavimo modelį, grindžiamą *inter alia* privalomuoju sveikatos draudimu, kurio paskirtis yra užtikrinti pakankamą sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, šio draudimo lėšomis gali būti finansuojamos tos apdraustų asmenų sveikatos priežiūros paslaugos, kurių neapima nemokama medicinos pagalba, kuri visiems piliečiams – neatsižvelgiant į tai, ar jie yra apdrausti privalomuoju sveikatos draudimu, – turi būti teikiama valstybės biudžeto lėšomis.

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, jog sveikatos priežiūros, kaip ūkinės veiklos srities, specifika lemia ir tai, kad daugelis sveikatos priežiūros paslaugų yra finansuojama iš viešųjų lėšų, kurios gali būti sukauptos ir įstatymų leidėjui pasirinkus privalomąjį sveikatos draudimą; valstybė, turinti pareigą sukurti visuomenės solidarumu pagrįstą sveikatos priežiūros finansavimo viešosiomis lėšomis sistemą, pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį atsakingo valdymo principą, privalo pasirūpinti ir tuo, kad šios lėšos būtų naudojamos atsakingai ir racionaliai; atsižvelgiant į tai, kad dėl didėjančių sveikatos priežiūros paslaugų poreikių, vis aukštesnių jų kokybės standartų, sudėtingesnių ir brangesnių sveikatos priežiūros technologijų šių paslaugų teikimo išlaidos nuolat auga, o joms apmokėti skirtos viešosios lėšos yra ribotos, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos valstybei šį finansavimą planuoti ir lėšas sveikatos priežiūros įstaigoms paskirstyti taip, kad, nepaneigiant valstybės priedermės remti privačia nuosavybės teise pagrįstas visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą, sąžiningos sveikatos priežiūros įstaigų konkurencijos, sveikatos priežiūros paslaugų vartotojo (paciento) teisės pasirinkti sveikatos priežiūros įstaigą, būtų užtikrinta aukšta šiomis lėšomis finansuojamų sveikatos priežiūros paslaugų kokybė ir pakankamas prieinamumas, t. y. tinkamas pasiskirstymas, taip pat nuolatinis reikiamo valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų tinklo veikimas.

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarime konstatuota ir tai, kad, saistomas pareigos užtikrinti racionalų ribotų privalomojo sveikatos draudimo lėšų paskirstymą sveikatos priežiūros paslaugas teikiančioms įstaigoms, įstatymų leidėjas gali nustatyti šių paslaugų finansavimo sąlygas ir apribojimus, *inter alia* tokią šių lėšų paskirstymo tvarką, pagal kurią jos būtų skiriamos tik tų sveikatos priežiūros įstaigų paslaugų teikimo išlaidoms apmokėti, kurios su valstybės įgaliota institucija įstatymo nustatytais sąlygomis būtų sudariusios atitinkamą sutartį dėl iš privalomojo sveikatos draudimo lėšų finansuojamų paslaugų teikimo; tokių sutarčių sudarymo tvarka turėtų būti grindžiama objektyviais, iš anksto žinomais nediskriminaciniais kriterijais, kuriais nebūtų paneigta sąžiningos konkurencijos laisvė, kiti Konstitucijoje įtvirtinti Lietuvos ūkio principai; sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo privalomojo sveikatos draudimo lėšomis teisiniu reguliavimu turėtų būti skatinama ne tik sąžininga sveikatos priežiūros įstaigų konkurencija, bet ir jų bendradarbiavimas siekiant užtikrinti sveikatos priežiūros tęstinumą, aukštą paslaugų kokybę, racionalų ir efektyvų išteklių naudojimą.

<...>

Taigi <...> pažymėtina, kad:

– valstybės biudžeto lėšos turi būti skiriamos valstybinėse sveikatos priežiūros įstaigose piliečiams teikiamoms nemokamos gyvybiškai būtinos medicinos pagalbos paslaugoms apmokėti, nuolatiniam šiai pagalbai teikti reikalingo šių įstaigų tinklo veikimui užtikrinti; jeigu ši pagalba dėl tam tikrų aplinkybių negali būti laiku ir kokybiškai suteikta valstybinėse gydymo įstaigose ir dėl to yra teikiama kitose sveikatos priežiūros įstaigose, jų patiriamos šios pagalbos teikimo išlaidos taip pat turi būti apmokamos iš valstybės biudžeto lėšų;

– įstatymų leidėjui pasirinkus privalomąjį sveikatos draudimą kaip vieną iš sveikatos priežiūros finansavimo šaltinių, šio draudimo lėšomis turėtų būti apmokamos tik sveikatos priežiūros paslaugos, nepriskirtos nemokamos medicinos pagalbos paslaugoms; tačiau, siekiant užtikrinti tinkamą nemokamos gyvybiškai būtinos medicinos pagalbos teikimą piliečiams valstybinėse gydymo įstaigose, nuolatinį jai teikti

reikalingo šių įstaigų tinklo veikimą ir kartu – sveikatos priežiūros tęstinumą, aukštą paslaugų kokybę, racionalų ir efektyvų išteklių naudojimą, šiose įstaigose reikia (tikslinga) teikti ir tam tikros apimties su tokia pagalba susijusias sveikatos priežiūros paslaugas, apmokamas privalomojo sveikatos draudimo lėšomis; į tai turėtų būti atsižvelgiama sveikatos priežiūros paslaugas finansuojant privalomojo sveikatos draudimo lėšomis, *inter alia* valstybės įgaliotai institucijai su sveikatos priežiūros įstaigomis (įskaitant valstybines) sudarant sutartis dėl šio draudimo lėšomis finansuojamų paslaugų teikimo; kartu negali būti paneigiama valstybės priedermė remti privačia nuosavybės teise pagrįstas visuomenei naudingas ūkinės pastangas ir iniciatyvą, sąžiningos sveikatos priežiūros įstaigų konkurencijos laisvė, kiti Konstitucijoje įtvirtinti Lietuvos ūkio principai;

– reikiamo valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų tinklo kūrimas ir išlaikymas turi būti grindžiamas realiu šių įstaigų teikiamų paslaugų poreikiu ir atsakingu, racionalių ribotų viešųjų lėšų paskirstymu ir naudojimu; turi būti nuolat vertinama, ar valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų tinklas yra optimalus ir ar jų teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos atitinka *inter alia* prieinamumo, kokybės kriterijus;

– įstatymu turi būti nustatyti sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo privalomojo sveikatos draudimo lėšomis pagrindai, *inter alia* valstybės įgalios institucijos ir sveikatos priežiūros įstaigų sutarčių dėl iš privalomojo sveikatos draudimo lėšų apmokamų paslaugų teikimo sudarymo paisant sąžiningos konkurencijos laisvės, kitų konstitucinių Lietuvos ūkio principų esminės sąlygos; pagal šiuos pagrindus poįstatymiais teisės aktais gali būti nustatoma detali minėtų paslaugų apmokėjimo, *inter alia* tokių sutarčių sudarymo, tvarka.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, jog <...> Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimo <...> nuostatos *inter alia* reiškia, kad:

– valstybės biudžeto lėšos turi būti skiriamos valstybinėse sveikatos priežiūros įstaigose piliečiams teikiamoms nemokamos gyvybiškai būtinos medicinos pagalbos paslaugoms apmokėti, nuolatiniam šiai pagalbai teikti reikalingo šių įstaigų tinklo veikimui užtikrinti;

– privalomojo sveikatos draudimo lėšomis finansuojant sveikatos priežiūros paslaugas turėtų būti atsižvelgiama *inter alia* į tai, kad, siekiant užtikrinti tinkamą nemokamos gyvybiškai būtinos medicinos pagalbos teikimą piliečiams valstybinėse gydymo įstaigose ir nuolatini jai teikti reikalingo šių įstaigų tinklo veikimą, šiose įstaigose reikia (tikslinga) teikti ir tam tikros apimties su tokia pagalba susijusias sveikatos priežiūros paslaugas, apmokamas privalomojo sveikatos draudimo lėšomis; kartu negali būti paneigiama valstybės priedermė remti privačia nuosavybės teise pagrįstas visuomenei naudingas ūkinės pastangas ir iniciatyvą, sąžiningos sveikatos priežiūros įstaigų konkurencijos laisvė, kiti Konstitucijoje įtvirtinti Lietuvos ūkio principai;

– įstatymu turi būti nustatyti sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo privalomojo sveikatos draudimo lėšomis pagrindai, pagal kuriuos poįstatymiais teisės aktais gali būti nustatoma detali minėtų paslaugų apmokėjimo tvarka.

Sveikatos priežiūros paslaugų finansavimas privalomojo sveikatos draudimo lėšomis ir iš privačių finansavimo šaltinių

Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 26 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas 2013 m. gegužės 16 d. nutarime pažymėjo, kad reguliuojant privalomojo sveikatos draudimo santykius įstatymų leidėją saisto iš Konstitucijos

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

53 straipsnio 1 dalies kylantis reikalavimas užtikrinti visiems vienodą kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą; valstybės pareiga sukurti visuomenės solidarumu pagrįstą sveikatos priežiūros finansavimo viešosiomis lėšomis sistemą, kuri leistų užtikrinti pakankamą sveikatos priežiūros prieinamumą, negali būti aiškinama taip, esą visuomenė turi prisiimti visų įmanomų asmens sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo našta; šioje srityje būtina rasti sprendimus, užtikrinančius pusiausvyrą tarp asmens, kaip sveikatos priežiūros paslaugų vartotojo (paciento), ir visos visuomenės interesų; asmens sveikatos priežiūros finansavimo teisiniu reguliavimu turėtų būti sudarytos paskatos kiekvienam asmeniui rūpintis savo sveikata, prisiimti pareigą pagal išgales prisidėti prie jos priežiūros finansavimo, atsakingai ir racionaliai naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis; todėl pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti, kad už tam tikras sveikatos priežiūros paslaugas turi būti atsiskaitoma iš privačių finansavimo šaltinių, kaip antai iš savanoriškojo sveikatos draudimo fondų lėšų, tiesioginiais pačių asmenų mokėjimais ir kt.

Konstitucinis Teismas šiame nutarime pakartojo ir savo nutarimuose ne kartą išdėstytas nuostatas, kad pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą; pripažinti abipusę asmens ir visuomenės atsakomybę yra svarbu užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti.

Konstitucinis Teismas minėtame nutarime taip pat pažymėjo, kad įstatymų leidėjas turi aiškiai apibrėžti privalomojo sveikatos draudimo lėšomis finansuojamų asmens sveikatos priežiūros paslaugų apimtį; tai gali būti padaryta nurodant paslaugas, teikiamas apdraustiesiems šio draudimo lėšomis, arba, priešingai, tas, kurių teikimo išlaidos nėra apmokamos iš draudimo lėšų ir už kurias turi būti sumokama iš privačių šaltinių, o jeigu tiksliai nurodyti neįmanoma, turi būti nustatyti pakankamai aiškūs kriterijai, pagal kuriuos būtų galima spręsti konkrečiu atveju.

Minėta, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus sveikatos priežiūros finansavimo modelį, grindžiamą *inter alia* privalomuoju sveikatos draudimu, kurio paskirtis yra užtikrinti pakankamą sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, šio draudimo lėšomis gali būti finansuojamos tik tos apdraustų asmenų sveikatos priežiūros paslaugos, kurių neapima nemokama medicinos pagalba, kuri visiems piliečiams – neatsižvelgiant į tai, ar jie yra apdrausti privalomuoju sveikatos draudimu, – turi būti teikiama valstybės biudžeto lėšomis. Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarime taip pat konstatuota, kad už sveikatos priežiūros paslaugas, teikiamas privalomuoju sveikatos draudimu neapdraustiems (neapsidraudusiems) asmenims, iš šio draudimo lėšų negali būti apmokama.

Taigi <...> pažymėtina, kad:

– tai, kad įstatymų leidėjas, turintis pareigą numatyti visuomenės solidarumu grindžiamą būdą sukaupti reikiamas viešąsias lėšas pakankamam sveikatos priežiūros paslaugų, kurių neapima piliečiams garantuota nemokama medicinos pagalba, prieinamumui užtikrinti, yra pasirinkęs privalomąjį sveikatos draudimą, nepaneigia galimybės numatyti ir kitas sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo formas; kiekvienas asmuo turi rūpintis savo sveikata, pagal išgales prisidėti prie jos priežiūros finansavimo, taigi *inter alia* gali savanoriškai papildomai drausti savo sveikata, apmokėti tam tikras sveikatos priežiūros paslaugas (jų dalį), teikiamas tiek valstybinėse, tiek kitose sveikatos priežiūros įstaigose;

– pagal Konstituciją valstybės pareiga sukurti visuomenės solidarumu pagrįstą sveikatos priežiūros finansavimo viešosiomis lėšomis sistemą, kuri leistų užtikrinti pakankamą sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, negali būti aiškinama taip, esą visuomenė turi prisiūmti visų įmanomų asmens sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo našta; šioje srityje negali būti pažeista pusiausvyra tarp asmens, kaip sveikatos priežiūros paslaugų vartotojo (paciento), ir visos visuomenės interesų; taigi įstatymu turi būti aiškiai apibrėžta privalomojo sveikatos draudimo lėšomis finansuojamų asmens sveikatos priežiūros paslaugų apimtis, nurodyti aiškūs kriterijai, pagal kuriuos būtų nustatoma, kokios sveikatos priežiūros paslaugos apmokamos iš šio draudimo lėšų;

– pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti, kad už tam tikras sveikatos priežiūros paslaugas (išskyrus nemokamą medicinos pagalbą piliečiams, finansuojamą valstybės biudžeto lėšomis) atsiskaitoma iš privačių finansavimo šaltinių, kaip antai iš savanoriškojo sveikatos draudimo fondų lėšų, tiesioginiais pačių asmenų mokėjimais ir kt.;

– įstatymu gali būti nustatyta ir tokia sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo tvarka (būdas), kai tam tikrais atvejais paciento pasirinkimu (pageidavimu) tam tikra sveikatos priežiūros paslaugos, finansuojamos privalomojo sveikatos draudimo lėšomis, dalis galėtų būti apmokama iš privačių finansavimo šaltinių, tačiau tokiu teisiniu reguliavimu negali būti paneigtas iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies kylantis reikalavimas užtikrinti pakankamą kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą ir tuo atveju, kai asmuo nepageidauja prisidėti prie jam teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos apmokėjimo.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, jog <...> Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimo <...> nuostatos *inter alia* reiškia, kad įstatymu turi būti aiškiai apibrėžta privalomojo sveikatos draudimo lėšomis finansuojamų asmens sveikatos priežiūros paslaugų apimtis, nurodyti aiškūs kriterijai, pagal kuriuos būtų nustatoma, kokios sveikatos priežiūros paslaugos finansuojamos šio draudimo lėšomis; tam tikrais atvejais paciento pasirinkimu (pageidavimu) tam tikra sveikatos priežiūros paslaugos, finansuojamos privalomojo sveikatos draudimo lėšomis, dalis gali būti apmokama iš privačių finansavimo šaltinių, tačiau tokiu teisiniu reguliavimu negali būti paneigtas iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies kylantis reikalavimas užtikrinti pakankamą kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą.

Įstatymų leidėjo diskrecija nustatyti privalomojo sveikatos draudimo įmokų dydį

Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 26 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas 2013 m. gegužės 16 d. nutarime pažymėjo, kad, pasirinkęs sveikatos priežiūros finansavimo modelį, grindžiamą *inter alia* privalomuoju sveikatos draudimu, įstatymų leidėjas turi nustatyti *inter alia* juo draudžiamus asmenis, draudimo įmokų dydį (dydžius), galimas lengvatas; reguliuojant privalomojo sveikatos draudimo santykius įstatymų leidėją saisto iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies kylantis reikalavimas užtikrinti visiems vienodą kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, konstituciniai solidarumo, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvai, atsakingo valdymo, protingumo, proporcingumo, asmenų lygiateisiškumo principai; be kita ko, tai suponuoja, kad privalomasis sveikatos draudimas turi būti visuotinis, t. y. apimantis visus visuomenės narius, draudimo įmokų dydis turėtų priklausyti nuo asmens

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

pajamų, jis turėtų būti nustatytas toks, kad būtų sudarytos prielaidos sukaupti pakankamam kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumui užtikrinti būtinas lėšas; įstatymų leidėjui pasirinkus privalomąjį sveikatos draudimą, prievolė mokėti įstatymo nustatytas privalomojo sveikatos draudimo įmokas yra konstitucinė pareiga; pati savaimė ji negali būti traktuojama kaip asmens teisių ribojimas.

Konstitucinis Teismas šiame nutarime taip pat pažymėjo, kad, siekdamas užtikrinti sveikatos priežiūros prieinamumą visiems neatsižvelgiant į asmens pajamas, įstatymų leidėjas *inter alia* gali tam tikrų socialiai jautriausių asmenų grupių privalomojo sveikatos draudimo našta perkelti valstybei, tačiau tai turi būti daroma atsakingai, neiškreipiant visuomenės solidarumo esmės, nepaneigiant asmens paskatų rūpintis savo sveikata ir pareigos pagal išgales prisidėti prie jos priežiūros finansavimo, – taigi taip, kad nebūtų pažeista socialinė darna, asmens ir visuomenės interesų bei atsakomybės pusiausvyra.

Taigi <...> pažymėtina, kad:

– pasirinkęs sveikatos priežiūros finansavimo modelį, grindžiamą *inter alia* privalomuoju sveikatos draudimu (viena iš socialinio draudimo rūšių), kuris yra visuotinis (apimantis visus visuomenės narius), įstatymų leidėjas turi nustatyti *inter alia* juo draudžiamus asmenis, draudimo įmokų dydį (dydžius), galimas lengvatas, taip pat gali tam tikrų socialiai jautriausių asmenų grupių privalomojo sveikatos draudimo našta perkelti valstybei;

– Konstitucijoje nėra nustatyta, koks turėtų būti privalomojo sveikatos draudimo įmokų dydis ir nuo kokių būtent pajamų jis turėtų būti apskaičiuojamas; nustatyti nuo tam tikrų asmens pajamų priklausantį fiksuotą arba diferencijuotą privalomojo sveikatos draudimo įmokų dydį, taip pat asmens pajamų rūšis, nuo kurių jis apskaičiuojamas, yra įstatymų leidėjo diskrecija; tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti konstitucinių vertybių pusiausvyros, socialinės darnos, atsakingo valdymo, protingumo, asmenų lygiateisiškumo principų, kitų konstitucinių imperatyvų, nepaneigti valstybės priedermės rūpintis žmonių sveikata;

– visiems vienodo sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo principas, kuriuo grindžiamas privalomasis sveikatos draudimas, reiškia, kad, įstatymų leidėjui nustačius skirtingą, priklausantį nuo tam tikrų asmens pajamų, šio draudimo įmokų dydį, nuo šio dydžio negali priklausyti tam asmeniui suteikiamų iš privalomojo sveikatos draudimo lėšų apmokamų sveikatos priežiūros paslaugų apimtis; ją lemia apdraustųjų sveikatos poreikiai, sukauptų privalomojo sveikatos draudimo lėšų kiekis, sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo prioritetai; privalomojo sveikatos draudimo lėšos turi būti skirstomos atsakingai ir racionaliai, turi būti užtikrinta nuolatinė jų naudojimo kontrolė.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, jog <...> Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimo <...> nuostatos *inter alia* reiškia, kad, pasirinkęs visuomenės solidarumo principu grindžiamą privalomąjį sveikatos draudimą, įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti nuo tam tikrų asmens pajamų priklausantį šio draudimo įmokų dydį, taip pat asmens pajamų rūšis, nuo kurių jis apskaičiuojamas; tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti konstitucinių vertybių pusiausvyros, socialinės darnos, atsakingo valdymo, protingumo, asmenų lygiateisiškumo principų, kitų konstitucinių imperatyvų, nepaneigti valstybės priedermės rūpintis žmonių sveikata; nuo asmens mokamų privalomojo sveikatos draudimo įmokų dydžio negali priklausyti jam suteikiamų šio draudimo lėšomis finansuojamų sveikatos priežiūros paslaugų apimtis.

2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką

Teisė į sveiką ir švarią aplinką; pareiga tausoti gamtą ir atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą (Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalis, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalį valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių. Visiems asmenims kyla pareiga saugoti gamtą, o padarius gamtinei aplinkai žalą – ją atlyginti, nes aplinkos apsauga yra viešasis interesas (Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas).

Konstitucijos 54 straipsnyje yra nustatyta:

„Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos išteklių.

Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją.“

Taigi [šiomis nuostatomis yra išreikštas] vienas iš valstybės veiklos tikslų – užtikrinti žmonių teisę į sveiką ir švarią aplinką. Aplinka paprastai suprantama kaip gamtoje funkcionuojanti visuma tarpusavyje susijusių elementų (žemės paviršius ir gelmės, oras, vanduo, dirvožemis, augalai, gyvūnai, organinės ir neorganinės medžiagos, antropogeniniai komponentai) ir juos vienijančios natūraliosios bei antropogeninės sistemos (Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad aplinkos apsauga yra valstybės bei kiekvieno gyventojo rūpestis ir pareiga, viešieji ir privatieji interesai turi būti skirti aplinkos kokybei gerinti (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2009 m. birželio 22 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai).

Pagal Konstituciją natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai, taip pat ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai). Žemės, miškų ir vandens telkinių tinkamas, racionalus naudojimas ir apsauga – Konstitucijos ginamas viešasis interesas (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai); valstybė, turėdama konstitucinę priedermę veikti taip, kad būtų garantuota natūralios gamtinės aplinkos, atskirų jos objektų apsauga, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas bei jų gausinimas, gali įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų ribojamas atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimas (Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d., 2008 m. liepos 4 d. nutarimai).

Iš Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių, iš 54 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos išteklių, iš 54 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją, visiems asmenims kyla pareiga tausoti gamtą, o padarius gamtinei aplinkai žalą (nuostolius) – ją atlyginti (Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas).

Teisė į sveiką ir švarią aplinką; pareiga tausoti gamtą ir atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą; valstybės priedermė užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos, ypač vertingų vietovių apsaugą (Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalis, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių. Pagal Konstitucijos 54 straipsnį valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai (1 dalis); įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją (2 dalis).

Aiškindamas šias Konstitucijos nuostatas, kuriose įtvirtinti konstituciniai aplinkos apsaugos pagrindai, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad:

– šiomis nuostatomis yra išreikštas vienas iš valstybės veiklos tikslų – užtikrinti žmonių teises į sveiką ir švarią aplinką; aplinkos apsauga yra valstybės bei kiekvieno gyventojo rūpestis ir pareiga, viešieji ir privatieji interesai turi būti skirti aplinkos kokybei gerinti (1998 m. birželio 1 d., 2011 m. sausio 31 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai); iš šių nuostatų visiems asmenims kyla pareiga tausoti gamtą, o padarius gamtinei aplinkai žalą (nuostolius) – ją atlyginti (2003 m. spalio 29 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai);

– pagal Konstituciją natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai, taip pat ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės; jų apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas – tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai);

– visi Lietuvos Respublikos teritorijoje esantys asmenys privalo susilaikyti nuo tokių veiksmų, kuriais būtų daroma žala žemei, jos gelmėms, vandeniui, orui, augalijai ir gyvūnijai; įstatymų leidėjas turi uždrausti veiksmus, darančius žalą natūraliai gamtinei aplinkai, jos objektams, ir nustatyti teisinę atsakomybę už tokius veiksmus; tokie draudimai bei teisinė atsakomybė už jų nepaisymą turi būti nustatyti tik įstatymu, o šių draudimų įgyvendinimo tvarka gali būti reglamentuojama ir poįstatyminiuose teisės aktuose (2005 m. gegužės 13 d. nutarimas);

– valstybė, turėdama konstitucinę priedermę veikti taip, kad būtų garantuota natūralios gamtinės aplinkos, atskirų jos objektų apsauga, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas bei gausinimas, gali įstatymu nustatyti toki teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų ribojamas atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimas, o tam tikri teisinių santykių subjektai būtų įpareigoti atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų; tai darydama valstybė yra saistoma konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, Konstitucijoje įtvirtintų teisingumo, protingumo, proporcingumo principų (2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai).

Ūkinės veiklos reguliavimas siekiant užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos ir žmonių sveikatos apsaugą (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalies ir 54 straipsnio nuostatas siejant su jos 46 straipsnio 3 dalimi, pagal kurią valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų

bendrai tautos gerovei, taip pat 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymėta, kad:

– siekdama užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų apsaugą bei gamtos išteklių racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, gali nustatyti specifines ūkinės veiklos sąlygas, procedūras, kontrolės priemones, taip pat tam tikrus ūkinės veiklos, susijusios su atitinkamų gamtos išteklių naudojimu, ribojimus ir draudimus (2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai);

– iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio, kyla reikalavimas įstatymų leidėjui reguliuojant ūkinę veiklą nustatyti tokius jos ribojimus, kuriais būtų siekiama užtikrinti bendrą tautos gerovę, *inter alia* saugoti nuo kenksmingų poveikių žmonių sveikatą ir aplinką, racionaliai naudoti gamtos išteklius, atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą (2014 m. gegužės 9 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga, atsižvelgiant į valstybės išteklius, jos materialines ir finansines galimybes bei kitus svarbius veiksnius, reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant šią veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 46, 53, 54 straipsnius: asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą (2015 m. kovo 5 d., 2015 m. balandžio 3 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai).

Valstybės priedermė, reguliuojant su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę ir kitokią veiklą, užtikrinti žemės gelmių ir kitų natūralios gamtinės aplinkos objektų (žemės, vandens, oro, augalijos, gyvūnijos) ir žmonių sveikatos apsaugą, racionalų gamtos išteklių naudojimą (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

Žemės gėmės yra vienas iš Konstitucijos 54 straipsnyje tiesiogiai įvardytų natūralios gamtinės aplinkos objektų, taigi valstybė turi konstitucinę priedermę užtikrinti žemės gelmių apsaugą ir racionalų naudojimą.

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalį žemės gėmės išimtinė nuosavybės teise priklauso Lietuvos Respublikai. Žemės gėmės yra ypatingas natūralios gamtinės aplinkos objektas, priklausantis išimtinai valstybei ir jokia būdu negalintis patekti kitų asmenų nuosavybėn. Žemės gelmių priskyrimas išimtinai valstybės nuosavybei yra konstitucinis pagrindas valstybei nustatyti specialų, ypatingą, palyginti su kitais gamtos objektais, žemės gelmių apsaugos ir naudojimo teisinį režimą.

Taigi konstitucinė valstybės priedermė užtikrinti deramą žemės gelmių, kaip visuotinę reikšmę turinčios ir išimtinai valstybės nuosavybės teise valstybei priklausančios nacionalinės vertybės, apsaugą ir racionalų naudojimą suponuoja ypatingą žemės gelmių apsaugos ir naudojimo santykių teisinį reguliavimą, *inter alia* specialias su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės ir kitokios veiklos sąlygas, ribojimus ir draudimus.

Kaip minėta, Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant šią veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 46, 53, 54 straipsnius: asmens ūkinės veiklos laisvę ir

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą.

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad reguliuojant su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę veiklą turi būti atsižvelgiama, be kita ko, į ekonominius valstybės interesus, *inter alia* būtinumą užtikrinti energetikos sistemos saugumą ir patikimumą kaip konstituciškai svarbų tikslą, viešąjį interesą. Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalį, įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, turi nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintas energetikos sistemos saugumas ir patikimumas, *inter alia* galimybė gauti energijos išteklius iš įvairių šaltinių (2015 m. balandžio 3 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai). Taigi, siekiant, be kita ko, užtikrinti energetikos sistemos saugumą ir patikimumą, *inter alia* galimybę gauti energijos išteklių iš įvairių šaltinių, pagal Konstituciją turi būti nustatytas toks su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės veiklos teisinis reguliavimas, kuriuo būtų sudarytos sąlygos tinkamai iširti žemės gelmes ir racionaliai naudoti jų išteklius.

Kartu pabrėžtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio nuostatas, valstybė, reguliuodama su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę ir kitokią veiklą, privalo užtikrinti žemės gelmių ir kitų natūralios gamtinės aplinkos objektų (žemės, vandens, oro, augalijos, gyvūnijos) ir žmonių sveikatos apsaugą nuo kenksmingų poveikių, užkirsti kelią aplinkos niokojimui, teršimui, radiacinio poveikio jai darymui, augalijos ir gyvūnijos skurdinimui, užtikrinti racionalų gamtos išteklių naudojimą.

Kadangi su žemės gelmių naudojimu susijusi ūkinė ir kitokia veikla gali kelti grėsmę aplinkai ir žmonių sveikatai, įstatymų leidėjas, įgyvendindamas savo diskreciją formuoti valstybės ekonominę, *inter alia* žemės gelmių naudojimo, politiką, pagal Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio nuostatas šią veiklą privalo reguliuoti taip, kad būtų suderintos skirtingos konstitucinės vertybės ir, siekiant užtikrinti ekonominius valstybės interesus, *inter alia* energetikos sistemos saugumą ir patikimumą, kartu būtų sudarytos reikiamos teisinės prielaidos apsaugoti aplinką ir žmonių sveikatą nuo galimo kenksmingo šios veiklos poveikio, užkirsti kelią galimai žalai aplinkai ir žmonių sveikatai atsirasti, ir, be kita ko, jis turi įgaliojimus apskritai uždrausti vykdyti tam tikrą su žemės gelmėmis susijusią veiklą, kaip antai naudoti tam tikrus žemės gelmių išteklius ar taikyti tam tikrą jų tyrimo ir (arba) gavybos būdą (technologiją).

Šios bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio nuostatas, galimas ir toks bendrai tautos gerovei užtikrinti skirtas įstatymų leidėjo nustatytas su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės veiklos teisinis reguliavimas, kuriuo leidžiama taikyti žemės gelmių tyrimo ir (arba) jų išteklių gavybos būdus (technologijas), galinčius kelti pavojų aplinkai ar žmonių sveikatai. Kartu pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, reglamentuodamas galimybę taikyti tokius žemės gelmių tyrimo ir (arba) jų išteklių gavybos būdus (technologijas), privalo nustatyti ir veiksmingas priemones, kuriomis būtų sudarytos prielaidos tinkamai apsaugoti aplinką ir žmonių sveikatą, neleisti vykdyti tokios ūkinės veiklos, kuria neišvengiamai būtų padaryta žala aplinkai ir žmonių sveikatai. Šiomis priemonėmis turi būti užtikrinta, kad, be kita ko, būtų įvertintas galimas su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės veiklos poveikis aplinkai, nustatytos aplinkai ir žmonių

sveikatai apsaugoti skirtos šios veiklos sąlygos ir vykdoma veiksminga tokios veiklos (*inter alia* technologinių reikalavimų laikymosi) priežiūra.

<...>

<...> jeigu paaiškėtų, jog įstatymuose nustatytos žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos priemonės yra nepakankamai veiksmingos, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio nuostatų, įstatymų leidėjui kiltų pareiga nustatyti papildomas žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos priemones, o jeigu tai neįmanoma, – uždrausti vykdyti tam tikrą su žemės gelmėmis susijusią veiklą, kaip antai naudoti tam tikrus žemės gelmių išteklius ar taikyti tam tikrą jų tyrimo ir (arba) gavybos būdą (technologiją).

2.4.2.4. Valstybės pareiga užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą

Konstituciniai šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugos pagrindai; valstybės parama nepilnamečių vaikų turinčioms šeimoms (Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalys, 39 straipsnio 1, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimas

Konstitucijos 38, 39 straipsniuose yra įtvirtinti konstituciniai šeimos, motinystės, tėvystės ir vaikystės apsaugos pagrindai.

Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalyse nustatyta:

„Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas.

Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“

Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalyse yra įtvirtinti bendriausio pobūdžio konstituciniai principai (*inter alia* 2011 m. rugsėjo 28 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog šiomis nuostatomis išreiškiamas valstybės įsipareigojimas įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta, kad šeima, motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos (*inter alia* 2011 m. rugsėjo 28 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai).

Aiškindamas iš Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalies kylančią valstybės priedermę kurti šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei palankią aplinką, Konstitucinis Teismas, be kita ko, yra konstatavęs, kad nepilnamečių vaikų turinčioms šeimoms, atsižvelgiant į jų poreikius ir visuomenės bei valstybės išgales, gali būti teikiama tam tikra parama, taip pat kad šioje srityje įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į įvairius socialinius, demografinius, ekonominius veiksnius, *inter alia* valstybės materialines ir finansines galimybes, turi plačią diskreciją pasirinkti konkrečias apsaugos ir paramos priemones (2012 m. vasario 27 d. nutarimas).

Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą.“

Atskleisdamas Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos valstybės globos ir paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, garantijos turinį, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas gali nustatyti įvairias jos įgyvendinimo formas, tačiau naudodamasis savo diskrecija negali apskritai paneigti šios garantijos esmės ir iš 38 straipsnio 2 dalies kylančios valstybės priedermės saugoti ir globoti konstitucines vertybes – šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę (2012 m. vasario 27 d. nutarimas).

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

Konstitucijoje nėra *expressis verbis* nustatyta kokių nors paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, teikimo pagrindų, sąlygų, terminų, dydžių; tai, laikydamasis Konstitucijos normų ir principų, turi nustatyti įstatymų leidėjas; įstatymais reguliuojant paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, santykius būtina paisyti visuomenės ir valstybės išgalių; šioje srityje įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją (2004 m. kovo 5 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai).

Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Nepilnamečius vaikus gina įstatymas.“

Ši Konstitucijos nuostata reiškia, kad nepilnamečiams vaikams turi būti garantuojama pakankama ir efektyvi jų teisių ir teisėtų interesų apsauga, taip pat tai, kad įstatymų leidėjas, kitos valstybės institucijos, teisės aktais reglamentuodami nepilnamečių būklę, reguliuodami kitus santykius, turi paisyti nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų (2000 m. birželio 13 d. nutarimas).

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad viena iš šeimų, *inter alia* turinčių nepilnamečių vaikų, apsaugos ir paramos joms formų, kurios gali būti plėtojamos įgyvendinant iš Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalies kylančią valstybės priedermę kurti šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei palankią aplinką, gali būti mokesčių, *inter alia* nekilnojamojo turto mokesčio, išimčių ir lengvatų nustatymas. Nustatydamas mokesčio lengvatas, įstatymų leidėjas privalo paisyti visuomenės ir valstybės išgalių, nepažeisti Konstitucijos normų ir principų.

Valstybės įsipareigojimas užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą (Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas (Nr. KT8-N5/2016)

Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalyse nustatyta: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“

Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalyse yra įtvirtinti bendro pobūdžio konstituciniai principai (*inter alia* 2012 m. vasario 27 d., 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog šiomis nuostatomis išreiškiamas valstybės įsipareigojimas įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta, kad šeima, motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos (*inter alia* 2012 m. vasario 27 d., 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimai).

Aiškindamas iš Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalies kylančią valstybės priedermę kurti šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei palankią aplinką, Konstitucinis Teismas, be kita ko, yra konstatavęs, kad nepilnamečių vaikų turinčioms šeimoms, atsižvelgiant į jų poreikius ir visuomenės bei valstybės išgales, gali būti teikiama tam tikra parama, taip pat kad šioje srityje įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į įvairius socialinius, demografinius, ekonominius veiksnius, *inter alia* valstybės materialines ir finansines galimybes, turi plačią diskreciją pasirinkti konkrečias apsaugos ir paramos priemones (2012 m. vasario 27 d., 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimai).

Konstitucinis valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, kaip bendrasis principas, yra išreikštas *inter alia* Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje, kurioje garantuojama valstybės globa ir parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, ir 2 dalyje, kurioje dirbančioms motinoms yra užtikrinamos mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo, palankios darbo sąlygos ir kitos lengvatos (2012 m. vasario 27 d. nutarimas).

Dirbančių motinų mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo (Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas (Nr. KT8-N5/2016)

Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas.“

Konstitucinis Teismas 2012 m. vasario 27 d. nutarime, aiškindamas Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalį, yra pabrėžęs, kad:

– Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje *inter alia* yra nustatyta konstitucinė mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo garantija dirbančioms motinoms atsižvelgiant į ypatingą moterų būklę ir sveikatos apsaugos poreikį tam tikrą laiką iki gimdymo ir po jo bei ypatingą motinos ir vaiko ryšį tam tikrą laiką po gimdymo;

– šios konstitucinės garantijos tikslas – užtikrinti nėščios ir pagimdžiusios moters fiziologinės būklės apsaugą, ypatingą motinos ir vaiko ryšį pirmosiomis jo gyvenimo savaitėmis, sudarius galimybę dirbančiai moteriai tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo atsitraukti nuo darbinės (profesinės) veiklos; atsižvelgiant į šią konstitucinę paskirtį, dirbančių motinų mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo yra specifinis konstitucinis motinystės ir vaikystės apsaugos institutas;

– įstatymų leidėjas, reguliuodamas teisės į Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje dirbančioms motinoms tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo garantuojamas mokamas atostogas įgyvendinimą ir atsižvelgdamas į konstitucinę jų paskirtį, paisydamas kitų Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, protingumo, lygiateisiškumo imperatyvų, privalo nustatyti *inter alia* šių atostogų suteikimo sąlygas, pagrįstą (minimalią ir maksimalią) šių atostogų trukmę, taip pat toki teisinį reguliavimą, pagal kurį atostogų metu būtų užtikrintas išmokų, kurių dydis atitiktų per protingą laikotarpį iki atostogų gauto atlyginimo vidurkį, mokėjimas;

– įstatymų leidėjas turi diskreciją pasirinkti, iš kokių šaltinių bus apmokamos dirbančių motinų atostogos iki gimdymo ir po jo: šios atostogos *inter alia* gali būti finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis, taip pat gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį šių atostogų apmokėjimas būtų grindžiamas socialiniu draudimu, arba gali būti pasirenkamas dar kitoks jų finansavimo modelis.

Taigi Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta mokamų atostogų dirbančioms motinoms iki gimdymo ir po jo garantija yra specifinė 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos motinystės ir vaikystės apsaugos priemonė, skirta dirbančios nėščios ir pagimdžiusios moters ypatingos būklės ir sveikatos apsaugai, ypatingam motinos ir vaiko ryšiui pirmosiomis jo gyvenimo savaitėmis užtikrinti sudarant sąlygas dirbančiai moteriai tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo atsitraukti nuo darbinės (profesinės) veiklos. Ši konstitucinė garantija, kuria užtikrinama viena iš dviejų Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytų mokamų atostogų rūšių, lemia įstatymų leidėjo pareigą, be kita ko, nustatyti toki teisinį reguliavimą, pagal kurį šių atostogų apmokėjimas būtų siejamas su dirbančios moters iki atostogų gauto atlyginimu ir šių atostogų metu mokamų išmokų dydis atitiktų per protingą laikotarpį iki atostogų gauto atlyginimo vidurkį.

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste taip pat pažymėtina, kad dirbančių motinų mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo, kaip specifinio konstitucinio motinystės ir vaikystės apsaugos instituto, sampratos turinys neturi priklausyti nuo to, kokį minėtų

atostogų apmokėjimo modelį pasirinko įstatymų leidėjas – grindžiamą socialiniu draudimu ar kitokį.

Valstybės įsipareigojimas užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą (Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas (Nr. KT9-N6/2016)

Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad šioje nuostatoje, kaip ir Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje, pagal kurią šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, yra įtvirtinti bendriausio pobūdžio konstituciniai principai (*inter alia* 2011 m. rugsėjo 28 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai); šiomis nuostatomis išreiškiamas valstybės įsipareigojimas įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti toki teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad šeima, taip pat motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopa puoselėjamos ir saugomos (*inter alia* 2011 m. rugsėjo 28 d., 2012 m. vasario 27 d., 2012 m. birželio 4 d. nutarimai).

Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje garantuojama valstybės apsauga ir globa įgyvendinama įvairiais būdais kuriant šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei, kaip konstitucinėms vertybėms, palankią aplinką (2012 m. vasario 27 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas, aiškindamas *inter alia* Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą imperatyvą, pagal kurią valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, pažymėjo, kad įgyvendinant konstitucinę valstybės priedermę kurti šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei palankią aplinką gali būti plėtojamos įvairios jų apsaugos ir paramos joms formos. Šioje srityje įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į įvairius socialinius, demografinius, ekonominius veiksnius, *inter alia* valstybės materialines ir finansines galimybes, turi plačią diskreciją pasirinkti konkrečias apsaugos ir paramos priemones (2012 m. vasario 27 d., 2012 m. gruodžio 14 d. nutarimai).

Konstitucinis valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, kaip bendrasis principas, tam tikrais aspektais yra išreikštas ir kitose Konstitucijos nuostatose, *inter alia* jos 39 straipsnio 2 dalyje, kurioje dirbančioms motinoms yra užtikrinamos mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo, palankios darbo sąlygos ir kitos lengvatos.

Dirbančių motinų mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo (Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas (Nr. KT9-N6/2016)

Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje nustatyta mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo garantija dirbančioms motinoms atsižvelgiant į ypatingą moterų būklę ir sveikatos apsaugos poreikį tam tikrą laiką iki gimdymo ir po jo bei ypatingą motinos ir vaiko ryšį tam tikrą laiką po gimdymo. Šios konstitucinės garantijos tikslas – užtikrinti nėščios ir pagimdžiusios moters fiziologinės būklės apsaugą, ypatingą motinos ir vaiko ryšį pirmosiomis jo gyvenimo savaitėmis, sudarius galimybę dirbančiai moteriai tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo atsitraukti nuo darbinės (profesinės) veiklos (2012 m. vasario 27 d. nutarimas, 2012 m. liepos 5 d. sprendimas). Atsižvelgiant į šią konstitucinę paskirtį, dirbančių motinų mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo yra specifinis konstitucinis motinystės ir vaikystės apsaugos institutas (2012 m. vasario 27 d. nutarimas).

Pagal Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalį dirbančioms motinoms tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo garantuojamos mokamos atostogos suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas teisės į šias atostogas įgyvendinimą ir atsižvelgdamas į konstitucinę jų paskirtį, paisydamas kitų Konstitucijos normų ir principų (*inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, protingumo, lygiateisiškumo imperatyvų), privalo nustatyti *inter alia* šių atostogų suteikimo sąlygas, pagrįstą (minimalią ir maksimalią) šių atostogų trukmę, taip pat tokį teisinį reguliavimą, kuriuo atostogų metu būtų užtikrintas išmokų, kurių dydis atitiktų per protingą laikotarpį iki atostogų gauto atlyginimo vidurkį, mokėjimas (2012 m. vasario 27 d. nutarimas).

2.4.3. Kultūrinės teisės

2.4.3.1. Teisė į išsilavinimą

[2.4.3.1.1. Bendrosios nuostatos]

2.4.3.1.2. Teisė siekti aukštojo mokslo

Aukštųjų mokyklų autonomija ir akademinės bendruomenės savivalda (Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalis); įstatymų leidėjo įgaliojimai pasirinkti aukštųjų mokyklų valdymo struktūros modelį; aukštųjų mokyklų atsakomybė ir atskaitomybė visuomenei, jų veiklos priežiūra

Konstitucinio Teismo 2014 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija.“

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalį, yra suformavęs plačią aukštųjų mokyklų autonomijos konstitucinę doktriną (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d., 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. vasario 5 d., 2008 m. vasario 20 d., 2008 m. kovo 20 d., 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimai).

Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje laiduojama aukštųjų mokyklų autonomija suponuoja akademinę ir institucinę autonomiją (Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas).

Aukštųjų mokyklų akademinė autonomija ir institutinė autonomija yra neatskiriama susijusios, t. y. be akademinės autonomijos negali būti laiduojama institutinė autonomija – aukštosios mokyklos savivalda, o be institucinės autonomijos nebūtų užtikrinta akademinė autonomija, kylanti *inter alia* iš konstitucinės mokslo ir tyrimų laisvės (Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas 2009 m. spalio 28 d. sprendime konstatavo, kad konstitucinė mokslo ir tyrimų bei dėstymo laisvės samprata suponuoja mokslo bendruomenės profesinį nepriklausomumą, neatsiejamą nuo aukštųjų mokyklų savivaldos, kuri yra viena esminių aukštosios mokyklos autonomijos įgyvendinimo sąlygų; siekiant užtikrinti konstitucinį akademinės laisvės principo įgyvendinimą ir visuomenės interesą, kad aukštosiose mokyklose būtų sudarytos sąlygos ugdyti visapusišką asmenybę, kad aukštosios mokyklos turėtų dėstymo, mokslinių tyrimų ir kūrybinės veiklos laisvę, aukštųjų mokyklų valdymo struktūroje turi būti įtvirtintos valdymo institucijos, įgyvendinančios aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas; tik taip būtų garantuotas iš Konstitucijos kylantis aukštųjų mokyklų autonomijos imperatyvas.

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje laiduojama aukštųjų mokyklų autonomija suponuoja šių mokyklų akademinės bendruomenės (mokslo bendruomenės) savivaldą, įgyvendinamą *inter alia* per šiai bendruomenei atstovaujančias aukštosios mokyklos valdymo institucijas (Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2011 m. gruodžio 22 d. nutarime yra konstatavęs, kad aukštųjų mokyklų akademinės bendruomenės savivalda sietina su *inter alia* demokratiniais valdymo principais; šie principai Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje laiduojamos aukštųjų mokyklų autonomijos kontekste apima *inter alia* tiesioginį akademinės bendruomenės dalyvavimą, lemiamą jos įtaką sudarant didžiausius įgaliojimus turinčią (-ias) aukštosios mokyklos valdymo instituciją (-as) ir kitų aukštosios mokyklos valdymo, kontrolės ir priežiūros institucijų narių, taip pat asmenų, vykdančių vienasmenių institucijų funkcijas ar einančių kolegialių institucijų vadovų pareigas, kadencijų skaičiaus ribojimą; nustatydamas aukštųjų mokyklų valdymo ir organizacinę struktūrą, įstatymų leidėjas turėtų paisyti demokratiškus valdymo principus ir nesudaryti prielaidų juos pažeisti.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad aukštųjų mokyklų valdymo struktūros modelį pasirenka įstatymų leidėjas, o ne pačios aukštosios mokyklos (Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 13 d. sprendimas). Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas, nepaneigdamas aukštųjų mokyklų autonomijos, *inter alia* demokratiniais valdymo principais grindžiamos jų savivaldos, gali nustatyti įvairius aukštųjų mokyklų valdymo struktūros modelius, *inter alia* numatyti vieną tiesiogiai akademinėi bendruomenei atstovaujančią ir jos savivaldą įgyvendinančią instituciją, kuri būtų įgaliota spręsti visus svarbiausius klausimus, susijusius ir su akademinė, ir su institucine aukštosios mokyklos autonomija, kelias tokias institucijas atskirai su akademinė ir su institucine autonomija susijusiems svarbiausiems aukštosios mokyklos valdymo klausimams spręsti, kontrolės ir priežiūros instituciją, kuri būtų sudaroma ne tik iš akademinės bendruomenės narių arba ne iš jų ir kuri priimant sprendimus dėl aukštosios mokyklos valdymo galėtų atlikti ir patariamąsias funkcijas (Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad galimi ir kitokie aukštųjų mokyklų valdymo struktūros modeliai. Tačiau kad ir kokių aukštųjų mokyklų valdymo struktūros modelį nustatytų, įstatymų leidėjas turi paisyti iš Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto aukštųjų mokyklų autonomijos principo kylančių reikalavimų. Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtini šie Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d. sprendime suformuluoti iš minėto principo kylantys reikalavimai: aukštųjų mokyklų savivalda turi būti įgyvendinama per jų institucijas, kurių sudarymo tvarka negali būti nustatyta tokia, kad aukštosios mokyklos akademinė bendruomenė negalėtų lemti sprendimų dėl aukštosios mokyklos reikalų tvarkymo; aukštųjų mokyklų valdymo institucijas, įgyvendinančias aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas, turi sudaryti pačios aukštosios mokyklos, įstatymuose nustatytais pagrindais savo įstatuose ar statutuose nustačiusios jų sudarymo būdus ir tvarką.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad aukštųjų mokyklų autonomija neatsiejama nuo atsakomybės ir atskaitomybės visuomenei; aukštųjų mokyklų ir visuomenės interesai turi būti derinami.

Aukštosios mokyklos autonomijos principas turi būti derinamas su atsakomybės ir atskaitomybės visuomenei principu, kitomis konstitucinėmis vertybėmis, aukštųjų mokyklų pareiga laikytis Konstitucijos ir įstatymų, aukštųjų mokyklų ir visuomenės

interesų sąveika ir jų derinimu (Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 5 d. nutarimas, 2009 m. spalio 28 d. sprendimas).

Kad valstybė galėtų įgyvendinti savo priedermę prižiūrėti mokymo įstaigų veiklą, taip pat kad būtų užtikrintas aukštųjų mokyklų autonomijos principo suderinamumas su atsakomybės ir atskaitomybės visuomenei principu, garantuota studijų kokybė ir mokslinių tyrimų plėtra, aukštosios mokyklos valdymo struktūroje paprastai turi būti numatyta tokia institucija, kuri vykdo kontrolės ir priežiūros funkcijas ir kurios paskirtis – užtikrinti aukštosios mokyklos atsakomybę ir atskaitomybę visuomenei, tačiau kuri nėra tiesiogiai susijusi su akademinės laisvės principo įgyvendinimu; tokia institucija gali būti sudaroma ne tik iš aukštosios mokyklos akademinės bendruomenės narių – į ją gali būti skiriami *inter alia* ir valstybės vykdomosios valdžios institucijų atstovai (Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d. sprendimas, 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas).

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad, derindamas aukštųjų mokyklų autonomijos ir jų atsakomybės ir atskaitomybės visuomenei principus, įstatymų leidėjas gali nustatyti, kad tam tikrų kolegialių aukštosios mokyklos valdymo institucijų nariais gali būti skiriami ne tik šios mokyklos akademinės bendruomenės nariai. Tačiau, kaip minėta, nustatydamas aukštųjų mokyklų valdymo ir organizacinę struktūrą, įstatymų leidėjas turėtų paaisyti demokratinių valdymo principų ir nesudaryti prielaidų juos pažeisti; *inter alia* turėtų būti paisoma minėtų iš aukštųjų mokyklų autonomijos principo kylančių reikalavimų, kad aukštųjų mokyklų savivalda turi būti įgyvendinama per jų institucijas, kurių sudarymo tvarka negali būti nustatyta tokia, kad aukštosios mokyklos akademinė bendruomenė negalėtų lemti sprendimų dėl aukštosios mokyklos reikalų tvarkymo, ir kad aukštųjų mokyklų valdymo institucijas, įgyvendinančias aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas, turi sudaryti pačios aukštosios mokyklos, įstatymuose nustatytais pagrindais savo įstatuose ar statutuose nustačiusios jų sudarymo būdus ir tvarką.

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad įstatymu, kuriuo nustatomi aukštųjų mokyklų valdymo struktūros modelis ir aukštųjų mokyklų valdymo institucijų, įgyvendinančių aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas, sudarymo principai, turi būti sudaromos prielaidos įgyvendinti iš konstitucinio aukštųjų mokyklų autonomijos principo kylančius reikalavimus, tarp kurių *inter alia* yra šie: garantuoti aukštųjų mokyklų teisę pačioms sudaryti valdymo institucijas, įgyvendinančias aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas, užtikrinti aukštosios mokyklos akademinės bendruomenės teisę lemti sprendimus dėl aukštosios mokyklos reikalų tvarkymo. Pažymėtina ir tai, kad, laikantis šių reikalavimų ir siekiant didesnės aukštųjų mokyklų atsakomybės ir atskaitomybės visuomenei, įstatymu galima nustatyti, kad dalis aukštųjų mokyklų kolegialių valdymo institucijų, įgyvendinančių aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas, narių skiriami aukštosios mokyklos nustatyta tvarka įstatymuose nustatytais pagrindais iš asmenų, nepriklausančių tos aukštosios mokyklos bendruomenei.

Valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą studijuojančių piliečių mokymosi rezultatų vertinimo laikotarpis (Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalis, 41 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2008 m. kovo 20 d. nutarime konstatavo, jog konstitucinės nuostatos, kad gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas, negalima aiškinti kaip reiškiančios, esą Konstitucija valstybės biudžeto lėšomis apmokamą aukštąjį mokslą laiduoja visiems valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams, kad ir kokiomis sąlygomis jie buvo priimti studijuoti, t. y. ir tiems gerai besimokantiems piliečiams, [kurie] vykstant studentų priėmimui į atitinkamą valstybinę aukštąją mokyklą [nepateko] į vietas, kurių iš anksto paskelbtas skaičius atitinka nustatytą valstybės išpareigojimą finansuoti tam tikro kiekio specialistų rengimą, ir [buvo priimti] studijuoti toje valstybinėje aukštojoje mokykloje savo lėšomis; Konstitucija valstybės biudžeto lėšomis apmokamą aukštąjį mokslą laiduoja ne visiems valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams, o tik tiems, kurie yra rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį; jeigu šių piliečių mokymasis nebeatitinka įstatymo nustatytų gero mokymosi kriterijų, valstybė neprivalo finansuoti jų studijų.

Valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams, kurie studijuoja valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. yra rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), nemokamas mokslas turi būti laiduojamas tol, kol jų mokymasis atitinka įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus; kartu pažymėtina, jog piliečiams, kurie priimti studijuoti į valstybines aukštąsias mokyklas pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), iki pirmos jų studijuojamų dalykų pagrindinės žinių patikros turėtų būti laiduojamas nemokamas mokslas (Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiamų tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), mokymosi rezultatų vertinimas turi būti reguliariai vykdomas po kiekvieno akademinio mokymosi laikotarpio [atlikus] studijuojamų dalykų žinių [patikrą] (Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 18 d., 2010 m. kovo 19 d. sprendimai, 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas).

Valstybinėse aukštosiose mokyklose besimokančių asmenų žinios turi būti vertinamos reguliariai, atitinkamais jų mokymosi šiose mokyklose laikotarpiais; teisės aktuose šie laikotarpiai gali būti pavadinti įvairiai; paprastai Lietuvos valstybinėse aukštosiose mokyklose besimokančių asmenų studijuojamų dalykų pagrindinė žinių patikra reguliariai atliekama po kiekvieno akademinio mokymosi laikotarpio – semestro (Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas 2011 m. gruodžio 22 d. nutarime pažymėjo, kad teisinis reguliavimas, pagal kurį, siekiant nustatyti, ar asmens, kurio studijos yra valstybės finansuojamos, mokymosi rezultatai atitinka gero mokymosi kriterijus, jo mokymosi rezultatai vertinami nereguliariai, t. y. ne po kiekvieno akademinio mokymosi laikotarpio, po kurio atliekama aukštosiose mokyklose besimokančių asmenų studijuojamų dalykų pagrindinė žinių patikra, neatitiktų Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalį aukštosios mokyklos turi ypatingą teisinį statusą – joms laiduojama autonomija; aukštosios mokyklos autonomija suprantama *inter alia* kaip teisė savarankiškai nustatyti ir įstatuose ar statute įtvirtinti mokslo ir studijų tvarką, studijų programas, spręsti kitus su tuo susijusius klausimus.

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad šios aukštųjų mokyklų teisės turi būti paisoma tokiu teisiniu reguliavimu, kuriuo nustatomas akademinis mokymosi laikotarpis, po kurio atliekama aukštosiose mokyklose besimokančių asmenų studijuojamų dalykų pagrindinė žinių patikra ir sprendžiama, ar piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiamų tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), mokymosi rezultatai atitinka įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus.

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina ir tai, kad iš Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatos „Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“, aiškinamos konstitucinės aukštųjų mokyklų teisės savarankiškai nustatyti ir įstatuose ar statute įtvirtinti mokslo ir studijų tvarką, studijų programas, spręsti kitus su tuo susijusius klausimus kontekste, kyla reikalavimas, kad įstatymu ir aukštųjų mokyklų aktais nustatant laikotarpį, po kurio sprendžiama, ar piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiamų tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), mokymosi rezultatai atitinka įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus, būtų atsižvelgiama *inter alia* į aukštojoje mokykloje organizuojamo studijų proceso, studijų formų, studijų programų, studijuojamų dalykų specifiką, galimybę įvertinti visų aukštosios mokyklos atitinkamos studijų programos ir formos to paties kurso studijuojančiųjų atitinkamo laikotarpio studijų rezultatus.

<...>

Pažymėtina, kad studijų metai yra ilgiausias galimas įstatymu ir aukštųjų mokyklų aktais nustatytas laikotarpis užtikrinant, kad būtų laikomasi iš Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatos „Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“ kylančių reikalavimų piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą, mokymosi rezultatų vertinimą vykdyti reguliariai ir nustatant laikotarpį, po kurio sprendžiama, ar piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą, mokymosi rezultatai atitinka įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus, atsižvelgti *inter alia* į galimybę įvertinti visų aukštosios mokyklos atitinkamos studijų programos ir formos to paties kurso studijuojančiųjų atitinkamo laikotarpio studijų rezultatus.

Kriterijai, kuriuos atitinkantys asmenys laikomi gerai besimokančiais (Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatą „Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“, yra konstatavęs:

– kriterijai, kuriuos atitinkantys asmenys laikomi gerai besimokančiais ir dėl to pagal Konstituciją turinčiais teisę, kad jų mokslą valstybinėse aukštosiose mokyklose apmokėtų valstybė, turi būti iš anksto žinomi, aiškūs, objektyvūs, skaidrūs, jie negali nukrypti ne tik nuo konstitucinės gero mokymosi sampratos, bet ir nuo tokios gero

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

mokymosi sampratos, kuri kyla iš visuomenės socialinės patirties ir nepaneigia kiekvienam suprantamos ir visuotinai pripažįstamos žodžio „geras“ reikšmės (2008 m. kovo 20 d., 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimai);

– įstatymu nustatyti kriterijai, kuriuos atitinkantys valstybės finansuojami asmenys laikomi gerai besimokančiais, negali būti formalūs, juolab neleistina iš anksto nustatyti koki nors esą „gerai besimokančių piliečių“ skaičių – absoliutų ar santykinį dydį, t. y. kvotą, nes neįmanoma iš anksto tiksliai numatyti, kiek studentų iš tikrųjų mokysis gerai; tokių kvotų nustatymas visiškai iškreiptų konstitucinę gero mokymosi sampratą; viena vertus, iš tikrųjų gerai besimokančių piliečių gali būti daugiau, negu numatoma *a priori* nustačius kvotą, todėl kai kurie piliečiai, kurių mokymasis, kaip visuotinai pripažįstama, neabejotinai laikytinas geru, nepatektų į šią kvotą; tokiais atvejais valstybė nevykdytų savo konstitucinės pareigos finansuoti valstybinėse aukštosiose mokyklose visų gerai besimokančių studentų studijų; kita vertus, iš tikrųjų gerai besimokančių piliečių gali būti mažiau, negu numatyta *a priori* nustačius kvotą, vis dėlto tektų valstybės lėšomis finansuoti ir tokių į šią kvotą atsitiktinai patekusių valstybinėse aukštosiose mokyklose besimokančių piliečių, kurių mokymasis, kaip visuotinai pripažįstama, tikrai nelaikytinas geru, studijas; tokiais atvejais būtų konstituciškai nepagrįstai ir socialiniu požiūriu neteisingai naudojamos valstybės lėšos (2008 m. kovo 20 d. nutarimas).

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad įstatyme negali būti nustatyta ir tokių kriterijų, kuriuos atitinkantys asmenys, kurių studijos yra valstybės finansuojamos, laikomi gerai besimokančiais, nors jų mokymasis neatitinka visuotinai pripažįstamos žodžio „geras“ reikšmės.

[2.4.3.2. Kultūros, mokslo, tyrimų ir dėstyimo laisvė]

[2.4.3.3. Piliečių, priklausančių tautinėms bendrijoms, kultūrinės teisės]

2.5. PILIETYBĖ

Dviguba pilietybė (Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 5 d. sprendimas (Nr. KT2-S2/2016)

<...> pagal Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis, išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, ši konstitucinė nuostata reiškia, kad tokie įstatymo nustatyti atvejai gali būti tik labai reti (atskiri), kad dvigubos pilietybės atvejai turi būti ypač reti – išimtiniai, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį dvigubos pilietybės atvejai būtų ne ypač retos išimtys, bet paplitęs reiškinys; pagal Konstituciją negalimas ir toks įstatymo nuostatų įtvirtinančių galimybę tuo pat metu būti Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu, plečiamasis aiškinimas, pagal kurį dviguba pilietybė būtų ne atskiros, ypač retos išimtys, bet paplitęs reiškinys (2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimai, 2013 m. kovo 13 d. sprendimas).

Pilietybės samprata

Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 12 d. sprendimai (Nr. KT14-S7/2016, KT15-S8/2016)

<...> pilietybė yra nuolatinis politinis teisinis asmens ryšys su konkrečia valstybe, grindžiamas abipusėmis teisėmis bei pareigomis ir iš jų kylančiu tarpusavio pasitikėjimu, gynyba bei asmens ištikimybe atitinkamai valstybei (*inter alia* 1994 m. balandžio 13 d., 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimai);

– pilietybė lemia asmens teisinį statusą, pilietybės turėjimas – tai prielaida turėti visas teises ir laisves, įtvirtintas Konstitucijoje ir įstatymuose, taip pat vykdyti nustatytas pareigas; pagal Konstituciją kai kurias teises turi tik piliečiai, tarp jų – teisę stoti į valstybės tarnybą (33 straipsnio 1 dalis) (2003 m. gruodžio 30 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai).